ॐ अर्हं नमः।

श्री जैन ग्रंथ प्रकाशक सभा-ग्रन्थांक-६७

चन्द्रकुलाम्बरनिशाकरश्रीशान्तिसूरिसंकलितं स्वोपज्ञवृत्तिसमेतं

धर्मरत्नप्रकरणम् ।

शासनसम्राट् पूज्य आचार्य महाराज श्रीविजयनेमिसूरीश्वरपट्टालंकार शास्त्रविशारद पूज्य आचार्य श्रीविजयअमृतसूरीश्वर शिष्य मुनि श्री परमप्रभविजयजी महाराजना सदुपदेशथी चाणस्मा श्री जैन संघ ज्ञानखाता तरफथी तथा चाणस्मा निवासी शा. प्रेमचंदभाई जीवराजभाई तरफथी भेट

प्रकाशक

श्री जैन ग्रन्थ प्रकाशक सभा

कार्यवाहक शेठ ईश्वरदास मूलचंद, ठेः कीकाभटनो पोळ, अमदावाद

खिस्ताब्द-१९५३] वीरनिर्वाण-२४८० [विक्रम संवत्-२०१०

निवेदन

विक्रमनी बारमी सदीमां थई गयेला, परमपूज्यपाद आचार्यवर्य श्री शान्तिसूरीश्वरजी महाराजे रचेल आ 'धर्मरत्नप्रकरण' ग्रंथ, एना नाम प्रमाणे धर्मरूपी रत्ननी प्राप्ति माटेनी भूमिकानुं निरूपण करे छे. एमां त्रण विभागामां अनुक्रमे सर्व धर्मस्थानोनी सामान्य भूमिका रूप एकवीश गुणोनुं वर्णन, भावश्रावकना लक्षणनुं वर्णन अने भावसाधुना लक्षणनुं वर्णन आवे छे. मूळ ग्रंथ प्राकृत भाषामां छंदोबद्ध होवाथी, ग्रंथ सुगम बने ए हेतुथी, ग्रंथकारे पोते ज एना उपर संस्कृतमां टीका बनावी छे. अने टीका संस्कृतमां रचवा छतां एमां ठेर ठेर जे अनेक दृष्टान्तो आपवामां आव्यां छे ते पाछां प्राकृत भाषामां आपवामां आव्यां छे, ए आ ग्रंथनी ध्यान खेंचे एवी विशेषता छे.

स्व० पूज्य मुनिमहाराज श्री चतुरविजयजी महाराजे संपादित करेल आ ग्रंथ ४० वर्ष पहेलां भावनगरनी श्री आत्मानंद सभाए प्रगट कर्यो हतो, पण अत्यारे आ ग्रथ बजारमां मळी शकतो नहीं होवाथी, अने एनी उपयोगिताने कारणे एनी हमेशां मागणी थती होवाथी, आ ग्रंथनुं अमे पुनर्मुद्रण कर्युं छे. आमां दृष्टिदोष के बीजे कारणे कंई भूल-चूक रही जवा पामी होय तो तेनी अमे क्षमा मागीए छीए. ग्रंथमां प्रारंभमां शुद्धिपत्रक आपवामां आव्युं छे ते मुजब ग्रंथ पहेलेथी सुधारी लईने पछी एनुं पठन-पाठन करवा विनंती छे.

—प्रकाशक

मुद्रक : मणिलाल छगनलाल शाह, धी नवप्रभात प्रिन्टिंग प्रेस, घीकांटा - अमदावाद.

॥ धर्मरत्नप्रकरण–विषयानुक्रमः ॥

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
	टीकाकारमङ्गलाचरणादि	१
१	नमस्कारप्रयोजनादि	१
२	मनुजत्वसद्धर्मयोर्दुर्लभत्वम्	२
३	धर्मरत्नदुर्लभत्वे दृष्टान्तयोजना ...	२
४	एकविंशतिगुणयुक्तस्तत्प्राप्तियोग्यः ...	३
	॥ प्रथमवाच्यस्य विषयोपक्रमः ॥	
५-७	एकविंशतिगुणानां नामानि	३
८	अक्षुद्र इति प्रथमगुणस्वरूपम्	४
	तदुपरि नारदपर्वतयोरुदाहरणम् ...	४
९	रूपवदिति द्वितीयगुणस्वरूपम् ...	६
१०	प्रकृतिसौम्य इति तृतीयगुणस्वरूपम् ...	७
	तदुपरि अङ्गर्षिज्ञातम्	७
११	लोकप्रिय इति चतुर्थगुणस्वरूपम् ...	८
	तदुपरि सुजातसंविधानकम्	८
१२	अक्रूर इति पञ्चमगुणस्वरूपम्	१०
१३	भीरुरिति षष्ठगुणस्वरूपम्	१०
	तदुपरि सुलसदृष्टान्तम्	१०
१४	अशठ इति सप्तमगुणस्वरूपम्	११
१५	सुदाक्षिण्य इत्यष्टमगुणस्वरूपम्... ...	११
	तदुपरि क्षुल्लककुमाराख्यानम्... ...	११
१६	लज्जालुरिति नवमगुणस्वरूपम् ...	१२
	तदुपरि चण्डरुद्रशिष्योदाहरणम् ...	१३

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
१७	दयालुरिति दशमगुणस्वरूपम्	१४
	तदुपरि धर्मरुचिनृपाख्यानम्	१४
१८	मध्यस्थसौम्यदृष्टिरित्येकादशगुणस्वरूपम् ...	१४
	तदुपरि सोमवसुचरितम्	१४
१९	गुणराग इति द्वादशगुणस्वरूपम् ...	१६
२०	सत्कथ इति त्रयोदशगुणस्वरूपम् ...	१७
२१	सुपक्ष इति चतुर्दशगुणस्वरूपम्	१७
	तदुपरि प्रभाकरवृत्तम्	१८
२२	सुदीर्घदर्शीति पञ्चदशगुणस्वरूपम्	१८
	तदुपरि धनश्रेष्ठिज्ञातम्	१८
२३	विशेषज्ञ इति षोडशगुणस्वरूपम्	१९
२४	वृद्धानुग इति सप्तदशगुणस्वरूपम्	१९
	तदुपरि मन्त्रिवृत्तान्तम्	२०
२५	विनय इत्यष्टादशगुणस्वरूपम्	२०
	तदुपरि फलसाराख्यानम्	२०
२६	कृतज्ञ इत्येकोनविंशगुणस्वरूपम्	२१
	तदुपरि मीमोदाहरणम्	२१
२७	परहितार्थकारीति विंशतितमगुणस्वरूपम्	२२
	तदुपरि विजयश्रेष्ठिवृत्तान्तम्	२२
२८	लब्धलक्ष्य इत्येकविंशगुणस्वरूपम्	२३
	तदुपरि आर्यरक्षितज्ञातम्	२३
२९	प्रस्तुतोपसंहारेण प्रकरणार्थनिगमनम्	२४
३०	त्रिधा धर्माधिकारिणः चिन्तनम्	२४
३१	धर्मार्थिना गुणार्जनादि	२५
	तदुपरि प्रभासाख्यानम्	२५
३२	एतद्गुणौघे सति भावश्रावकत्वादि	२६

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
	॥ द्वितीयवाच्यस्य विषयोपक्रमः ॥	
३३	भावश्रावकस्य षड्लिङ्गनामानि	२७
३४	तेष्वादौ चतुर्धा कृतव्रतकर्मोपदर्शनम्	२७
३५	आकर्णन १ ज्ञानाख्य २ आद्यभेदद्वयस्वरूपम्	२७
३६	ग्रहण ३ प्रतिसेवना ४ रूपतृतीयचतुर्थभेदस्वरूपम्	२८
	आतङ्कसंगे आरोग्यद्विजज्ञातम्	२९
३७-३८	द्वितीये षड्विधशीलवत्स्वरूपम्	३०
३९-४१	अनायतन १ परगृहप्रवेश २ उद्भटवेष ३ सविकारवचन ४ बालक्रीडा ५ परुषवचनवर्जन ६ रूपषड्विधशीलस्य स्वरूपपरिभावना	३१
	परुषभाषणे महाशतकसंविधानकम्	३२
४२	तृतीयलक्षणसंबन्धोपदर्शनम्	३३
४३	तस्यैव लक्षणस्य पञ्चभेदोपदर्शनम्	३३

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
४४-४६	स्वाध्याय १ करण २ विनय ३ अनभिनिवेश ४ रुचि ५ रूपगुणपञ्चकस्य भावार्थकथनम्	३४
	रुचिविषये यशोऽभिधेयस्य निदर्शनम्	३५
४७	तुर्ये चतुर्धा ऋजुव्यहारस्वरूपम्	३६
४८	एतस्यैव विपर्यये दोषदर्शनादि	३६
	ऋजुव्यवहारे धर्मनन्दनोदाहरणम्	३७
४९	पञ्चमे चतुर्धा गुरुशुश्रूषोपदर्शनम्	३७
५०	सेवा १ कारण २ रूपाद्यभेदद्वयस्वरूपम्	३८
५१	औषधादिसंपादन ३ भावा ४ रूपतृतीयचतुर्थ-भेदस्वरूपम्	३८
	तदुपरि संप्रतिमहाराजनिदर्शनम्	३९
५२	षष्ठे षड्विधप्रवचनकुशलोपदर्शनम्	४०
५३-५४	सूत्र १ अर्थ २ उत्सर्ग ३ अपवाद ४ भाव-	

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
	५ व्यवहार ६ रूपषड्विधकुशलस्य स्वरूपनिरूपणम्	४०-४१
	तदुपरि पद्मशेखरभूपोदाहरणम्	४१
५५	प्रस्तुतार्थोपसंहारः	४२
५६	अन्येषां भावश्रावकलक्षणानां सूचनम्	४३
५७-५९	एतेषां सप्तदशनामानि	४३
६०	स्त्रीति प्रथमभेदस्वरूपम	४३
६१	इन्द्रिय इति द्वितीयभेदस्वरूपम्	४४
६२	अर्थ इति तृतीयभेदस्वरूपम्	४५
६३	संसार इति तुर्यभेदस्वरूपम्	४४
६४	विषय इति पञ्चमभेदस्वरूपम्	४५
६५	आरम्भ इति षष्ठभेदस्वरूपम्	४५
६६	गेह इति सप्तमभेदस्वरूपम्	४५

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
६७	दर्शनमित्यष्टमभेदस्वरूपम्	४६
६८	गड्डरिकाप्रवाह इति नवमभेदस्वरूपम्	४६
	तदुपरि विप्रोदाहरणम्	४६
६९	आगमपुरस्सरं प्रवृत्तिरिति दशमभेदस्वरूपम्	४६
७०	यथाशक्ति दानादिप्रवर्त्तनमित्येकादशभेदस्वरूपम्	४८
७१	विहि्क इति द्वादशभेदस्वरूपम्	४८
	चिंतामणिमिव क्रियादुर्लभत्वे जयदेवस्य क्रियाकरणविहि्कत्वे दत्तनैगमस्य चोदाहरणम्	४८
७२	अरक्तद्विष्ट इति त्रयोदशभेदस्वरूपम्	५१
७३	मध्यस्थ इति चतुर्दशभेदस्वरूपम्	५१
७४	असम्बद्ध इति पञ्चदशभेदस्वरूपम्	५२

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
७५	परार्थकामोपभोगीति षोडशभेदस्वरूपम्	५२
७६	वेश्येवेत्यादि सप्तदशभेदस्वरूपम्	५२
	तदुपरि वसुश्रेष्ठिसुतसिद्धोदाहरणम्	५२
७७	भावश्रावकलक्षणोपसंहारेण भावसाधुसंबन्धोपदर्शनम्	५३
	॥ तृतीयवाच्यस्य विषयोपक्रमः ॥	
७८-७९	सप्तधा भावसाधुलिङ्गनामानि	५३
८०	सकलमार्गानुसारिणी क्रियेति प्रथमलिङ्गस्वरूपम्	५४
८१-८५	संविग्नगीतार्थाचरितोपदर्शनादि	५४
८६-८८	सुखशीलशठाचीर्णस्याप्रमाणत्वम्	५५
८९	द्विविधमार्गमनुसरतो भावयतित्वं प्रथमलिङ्गनिगमनं च	५७

गाथा	विपयः	पत्राङ्कः
९०	श्रद्धा प्रवरा धर्मे इति सभेदद्वितीयलिङ्गोपदर्शनम्	५८
९१	विधिसेवेति प्रथमभेदस्वरूपम्	५८
९२-९३	तदुपरि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोजना	५८
९४	अतृप्तिरिति द्वितीयभेदस्वरूपम्	५९
९५-१०३	शुद्धदेशनेति तृतीयभेदस्वरूपादि	५९
१०४	स्खलितपरिशुद्धिरिति चतुर्थभेदस्वरूपम्	६३
१०५	द्वितीयलिङ्गोपसंहारेण प्रज्ञापनीयमिति तृतीयलिङ्गसंबन्धनम्	६३
१०६-१०९	प्रज्ञापनीयत्वमिति तृतीयलिङ्गस्वरूपम्	६३
११०-११४	क्रियास्वप्रमाद इति चतुर्थलिङ्गस्वरूपम्	६४
११५-११७	शक्यानुष्ठानारम्भ इति पञ्चमलिङ्गस्वरूपम्	६७
	तदुपरि आर्यमहागिरिदृष्टान्तम्	६८

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
११८	विशेषतः शक्यानुष्ठानपरिभावना	६८
११९	अशक्यारम्भादि	६९
	तदुपरि शिवभूतिचरितम्	६९
१२०	गुणानुराग इति षष्ठलिङ्गस्वरूपम्	७१
१२१-१२२	गुणानुरागस्य लिङ्गादि	७१
१२३-१२४	प्रकारान्तरेण गुणानुरागस्य लक्षणादि	७१
१२५	गुणानुरागस्य फलोपदर्शनम्	७२
१२६	गुर्वाज्ञाराधनमिति सप्तमलिङ्गस्वरूपम्	७२
१२७	गुरुकुलवासादि	७३
१२८	गुरुकुलवासत्यागिनो दोषः	७३
	तदुपरि शबरसंविधानकम्	७३
१२९	गुर्वाज्ञाकारिणः प्रशंसा	७४
१३०	गुणवान् गुरुः सेवनीय इत्यादि	७४
१३१-१३२	सप्रमादिमूलगुणयुक्तगुर्वत्याज्यादि	७५
	तदुपरि शैलकराजर्षिकथानकम्	७५
१३३	गुरुबहुमानेन गुणोपदर्शनम्	७८
१३४	एतद्विपर्यये दोषोद्भावनम्	७९
१३५	प्रमादिनश्चारित्रस्थापने बकुशकुशलादि-स्वरूपम्	७९
१३६	एतदुपदेशफलम्	७९
१३७	गुर्ववज्ञाकारिणोऽनर्थदर्शनम्	८०
१३८	गुणाधिकशिष्येण गुर्ववज्ञावर्जनम्	८०
१३९	भावसाधुलिङ्गोपसंहारेण तत्फलोपदर्शनम्	८०
१४०	एकविंशतिगुणसमेतः श्राद्धः साधुधर्मग्रहण-योग्यः	८१
१४१	पूर्वाचार्यप्रशंसा	८१

गाथा	विषयः	पत्राङ्कः
१४२-१४३	प्रकृतप्रकरणार्थानुवादपूर्वकप्रयोजनोपसंहारादि	८१
१४४	शास्त्रार्थपरिज्ञानस्यानन्तरफलोपदर्शनम्	८२
१४५	एतस्यैव परंपरफलप्रदर्शनम्	८२
	ग्रन्थसमाप्तिः	८२
	प्रकरणवृत्तिकारप्रशस्तिः	८३

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
३अ	११	यतितव्य	यतितव्यं
५ब	५	पारर्द्धिलपडोत्ति	पारद्धिलंपडोत्ति
६ब	११	।जर्णधम्मो	जिणधम्मो
७ब	२-३	निर्दश	निर्देश
८ब	६	श्रष्ठी	श्रेष्ठी
१०अ	२	अकरो	अकूरो
१०अ	५	सङ्किलिट्ठस्स	न सङ्किलिट्ठस्स
१०अ	१२	।बभेति	बिभेति
१२ब	६	सव्वोह	सव्वेहिं
१९ब	५	हियइच्छिय	हियइच्छियं
२०अ	४	सुहुयहुया सणे	सुहुयहुयासणे
२१अ	११	सुप्रसन्नाद्गुरोः	सुप्रसन्नाद्गुरोः
२१ब	३	पहाणं ने	पहाणं जे
२३अ	९	झरिऊण	झूरिऊण
२४अ	१	यज्जन यै	यज्जनन्यै
२४ब	११	नैताद्व	नैतावद्
२६ब	६	आयंससमाणे	आयंसमाणे
२६ब	१०	मंदावरो	मंदायरो

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२६ब	११	अयणाउ	सयणाउ
२८ब	६	उवउत्ता	उवउत्तो
२९अ	१०	कि	किं
३१अ	२	सरागेणा चेतसापि	सरागेणापि चेतसा
३२अ	१३	श्रोतुकामने	श्रोतुकामेन
३३अ	१	विसयलाला	विसयलोला
३५ब	१	सरीरा	सरीरो
४०अ	९	भणिमं	भणियं
४२अ	१	दिट्ठंतिजुत्तीहिं	दिट्ठंतजुत्तीहिं
४४ब	३	सास्पद्	सास्पदं
,,	५	ऽतितृणावान्	ऽतितृष्णावान्
,,	६	कुर्यात् पाद्	कुर्यात् पादं
४५अ	१२	जियाय	जियाण
४६ब	१२	अवतिष्ठसे	अवतिष्ठते
४७ब	९	दिट्ठमदिट्ठ	दिट्ठमदिट्ठं
४९ब	९	। ससुरकुडुंबं ।	। तुट्टं ससुरकुडुंबं
५०ब	६	पहाणरयाणि	पहाणरयणाणि
५१ब	३	अन्नभगवइं	अन्नभवगइं
५२अ	३	पडिबंधसंबंध	पडिबंधसंबंधं
५२ब	४	प्रवत्तते	प्रवर्त्तते
५३ब	२	द्रत्र्य	द्रव्य
५४अ	१०	संवेगायागात्	संवेगायोगात्
५४ब	२	भयवंतवयवणंमि	भयवंतवयणंमि
,,	९	वपहारे	ववहारे
५७अ	२	गिण्हे	गिण्हे
५७अ	७	हाइ	होइ

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
५८ब	२	संभवत्ये तैत्	संभवत्येवैतत्
६०अ	१०	साधुसवद्वृत्तम्	साधुसवृत्तम्
६१ब	६	पूवसूरयः	पूर्वसूरयः
६२ब	१-२	घृतादिर्भिजिन	घृतादिभिर्जिन
६५ब	६	होइ तो	होइ जो
६६ब	११	भणिआी	भणिओ

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
७०ब	५	विसइय	विमुइय
७५ब	१२	परिणाविआी	परिणाविओ
७७अ	६	तस्सीओ	तस्सोसो
७८अ	६	पथगं	पंथगं
,,	१३	एवामाईया	एवमाईया
८०ब	१४	जोगआ	जोगओ

॥ अर्हम् ॥

॥ शासनसम्राट्श्रीमद्विजयनेमिसूरीश्वरपादपद्मेभ्यो नमः ॥

विपुलचन्द्रकुलाम्बरनिशाकरश्रीशान्तिसूरिसङ्कलितं स्वोपज्ञवृत्तिसहितं

धर्मरत्नप्रकरणम् ।

सिद्धं सर्वज्ञमानम्य वक्ष्ये संक्षेपतः स्फुटाम् । विवृत्तिं धर्मरत्नस्य मन्दबुद्धिप्रबुद्धये ॥ १ ॥

इह हि हेयोपादेयादिपदार्थपरिज्ञानशालिना विज्ञातासारसंसारापारपारावारपतितजन्तुसन्तानानवरतदुःखसन्तापेन जन्मजरमरणरोगशोकादिदुःखदौर्गत्यातिपीडितेन भव्यजन्तुना स्वर्गापवर्गादिसुखश्रीसंपादनावन्ध्यनिबन्धनं जिनधर्ममहारत्नमुपादातुमुचितम् । तदुपादानोपायश्च गुरूपदेशमन्तरेण नावबुध्यते । न चानुपायप्रवृत्तानामभीष्टसिद्धिः । इत्यतः कारुण्यपुण्यचेतस्तया धर्मार्थिनां धर्मोपादानपालनोपदेशं दातुकामः प्रकरणकारः शिष्टमार्गानुगममितया पूर्वं तावदिष्टदेवतानमस्कारादिप्रतिपादनाय गाथामाह—

नमिऊण सयलगुणरयणकुलहरं विमलकेवलं वीरं । धम्मरयणत्थिआणं जणाण वियरेमि उवएसं ॥१॥

इह पूर्वार्धेनेष्टदेवतानमस्कारद्वारेण विघ्नविनायकोपशान्तये मङ्गलमुक्तमुत्तरार्धेन चाभिधेयमिति । संबन्धप्रयोजने च सामर्थ्यगम्ये । तथा हि—संबन्धस्तावदुपायोपेयलक्षणः, साध्यसाधनलक्षणो वा । तत्र प्रकरणमुपायः साधनं वा । तदभिधेयं च,

प्रकरणार्थपरिज्ञानमिति । प्रयोजनं पुनः द्विविधम्, कर्त्तुः श्रोतुश्च । पुनरनन्तरपरम्परभेदादेकैकं द्विधा । तत्रानन्तरं कर्त्तुः सत्त्वानुग्रहः, श्रोतुः प्रकरणार्थपरिज्ञानम् । परम्परमुभयोरप्यपवर्गप्राप्तिरिति । सांप्रतं व्याख्या विधीयते । तत्र चायं विधिः—"संहिता च पदं चैव पदार्थं पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं व्याख्या तन्त्रस्य षड्विधा ॥१॥" तत्रास्खलितादिगुणोपेतसूत्रोच्चारणं संहिता, सा च व्यक्तैव । पदानि संस्कृतभाषया । नत्वा सकलगुणरत्नकुलगृहं विमलकेवलं वीरं धर्मरत्नार्थिनां जनानां वितरामि उपदेशमिति । पदार्थस्तु 'नत्वा' प्रणम्य सकलानि समस्तानि यानि रत्नानि तेषां कुलगृहमुत्पत्तिस्थानम् । यो भगवान् वीरस्तम् । इह यद्यपि गुणा वस्तुधर्माः शुभाशुभस्वरूपा अप्यभिधीयन्ते; तथापि शुभा एव प्रत्येतव्याः; इतरेषां रत्नत्वानुपपत्तेः । तथा हि—"जातौ जातौ यदुत्कृष्टं रत्नं निगद्यते हि तत् । इत्येवं सुधियः प्राहुर्निर्विसंवादमुत्तमाः ॥१॥" विमलं ज्ञानावारककर्माणुसंपर्कविकलम्, केवलं केवलज्ञानं यस्य तम् । कर्मविदारणात्तपसा विराजनाद्वर्यवीर्ययुक्तत्वाच्च जगति यो वीर इति ख्यातस्तम् । यतोऽवाचि—"विदारयति यत्कर्म तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥१॥" तथा दुर्गतौ पततः प्राणिनो धारयतीति धर्मः । उक्तं च—"पततो दुर्गतौ यस्मात्सम्यगाचरितो भवात् । प्राणिनो धारयत्येष तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥१॥" स एवाशेषानर्थविघातहेतुत्वात् कल्याणकलापकरणत्वाच्च रत्नम्, तदर्थयन्ति मृगयन्ते ये ते धर्मरत्नार्थिनस्तेभ्यः 'जनेभ्यः' लोकेभ्यो 'वितरामि' प्रयच्छामि । उपदिश्यत इत्युपदेशो हितप्रवृत्तिहेतुवचनप्रपञ्चस्तमिति । वीरं वर्त्तमानतीर्थाधिनाथं नत्वा धर्मार्थिजनेभ्य उपदेशं वितरामीति पदघटना । भावार्थः पुनरयम्—नत्वेति पूर्वकालाभिधायिनाऽऽक्षिप्तोत्तरकालक्रियेण ॥ १ ॥
स्याद्वादशार्दूलनादसंवादिना पदेनैकान्तनित्यक्षणिकवस्तुवादिमृगयोर्मुखबन्धो व्यधायि । तस्मान्नैकान्तनित्यः क्षणिको वा कर्त्ता

क्रियाद्वयं कर्तुमीशो भवति, क्रियाभेदे कर्तृभेदात् । ततो द्वितीयक्रियाक्षणे कर्तुरनित्यत्वाभावप्रसङ्गाभ्यां द्वयोरप्यपाकृतिरिति। तथा सकलगुणरत्नकुलगृहमित्यनेन भगवतः समस्तसुरासुरमनुजनायकेषु प्राधान्यमभ्यधायि । तेषां कस्यापि केनापि गुणेन विकलतया सकलशब्दप्रवृत्तेरयोगात् । तथा विमलकेवलमित्यनेन भगवतो ज्ञानातिशयसंपन्नतया तथ्यार्थवादित्वमुक्तम् । तदन्तरेण सूक्ष्मबादरमूर्त्तामूर्त्तादिभावानां याथातथ्येन वक्तुमशक्यत्वात् । तथा धर्मरत्नार्थिभ्य इत्यनेन श्रवणाधिकारिणामर्थित्वमेव मुख्यं लिङ्गमित्यवाचि । तथा चाहुर्वृद्धाः—" तत्थहिगारी अत्थी समत्थओ जो न सुत्तपडिकुट्ठो । अत्थी तु जो विणीओ समुवट्ठिओ पुच्छमाणो य ॥१॥ " जनानामित्यनेन बहुवचनान्तेनैतदुदितम् । नैकमेवेश्वरादिकमाश्रित्योपदेशदाने प्रवर्त्तितव्यमपि तु सामान्येन सर्वसाधारणतया जिनागमानुसारेण । स चायम्—" जहा पुन्नस्स कत्थई तहा तुच्छस्स कत्थई । जहा तुच्छस्स कत्थई तहा पुन्नस्स कत्थई ॥१॥ " वितराम्युपदेशमितीहैतदाकूतम्—न प्रज्ञागर्वेण, न पराभिभवेच्छया, नापि कस्यचिदुपार्जनाय प्रवर्त्तते । किं तर्हि ? कथं नु नामामी प्राणिनः सद्धर्ममार्गमासाद्य साद्यपर्यवसितं शिवशर्माऽवाप्स्यतीत्यनुग्रहबुद्धया परेषामात्मनश्च । यतोऽभाणि पूर्वाचार्यैः—" शुद्धमार्गोपदेशेन यः सत्त्वानामनुग्रहम् । करोति नितरां तेन कृतः स्वस्याप्यसौ महान् ॥१॥ " किं च—" न भवति धर्मः श्रोतुः सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् । ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्धया वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥२॥ " इत्युक्तः समावार्थः पदार्थः। पदविग्रहस्तु समासादिकपदेषु प्रदर्शित एवेति न पृथगुच्यते । अथ चालना—ननु सकलगुणरत्नकुलगृहमित्युक्ते विमलकेवलमित्यपार्थकम्, केवलज्ञानस्यापि गुणत्वात्; सकलशब्दस्य च सर्वसङ्ग्रहार्थत्वादित्यत्रोच्यते—सर्वगुणेषु प्राधान्योपदर्शनार्थमस्य पृथगुपन्यासः सत्यस्मिन्नवश्यं परमपदप्राप्तेर्दृश्यते चायं न्यायो लोकेऽपि यथा—' ब्राह्मणा आयाताः वशिष्ठोऽप्यायातः ' इत्यादौ ।

इति गाथार्थः ॥ १ ॥

अथ यथाप्रतिज्ञातं विभणिषुः प्रस्तावनामाह—

भवजलहिम्मि अपारे दुलहं मणुयत्तणंपि जंतूणं । तत्थवि अणत्थहरणं दुलहं सद्धम्मवररयणं ॥ २ ॥

भवन्त्यस्मिन्नारकतिर्यङ्नरामररूपेण प्राणिन इति भवः संसारः, स एव जन्मजरामरणजलधारणाज्जलधिः, तस्मिन्ननादिनिधनतया "अपारे" पर्यन्तविकले बम्भ्रम्यमाणानामिति शेषः । 'दुर्लभं' दुरापं 'मनुजत्वमपि' मनुष्यभावोऽपि दूरे तावद्देशकुलारोग्यादि-सामग्रीत्यपेरर्थः । यतोऽवाचि भगवता श्रीवर्द्धमानस्वामिनाऽष्टापदादागतं गौतममहामुनिं प्रति—"दुल्लहे खलु माणुसे भवे चिरकालेणवि सव्वपाणिणं । गाढा य विवागकम्मुणो समयं गोयम ! मा पमायए ॥" 'जन्तूनां' प्राणिनां 'तस्मिन्' मनुजत्वे सत्यपि 'अनर्थहरणम्' इति नार्थ्यन्ते न काम्यन्ते ये दारिद्र्यक्षुद्रोपद्रवादयोऽपायास्ते ह्रियन्ते येन तदनर्थहरणम् । 'दुर्लभं' दुरापं वर्त्तते किं तत्? इत्याह—संश्चासौ धर्मश्च सद्धर्मः सम्यग्दर्शनादिरूपः । स एव वरं प्रधानं रत्नमिवाशेषापायनाशित्वात्तदिति । उक्तं च—"मानुष्यकर्मभूम्यार्यदेशकुलकल्पतायुरुपलब्धौ । श्रद्धा कथकश्रवणेषु सत्स्वपि [1]सुदुर्लभा बोधिः १ ।" इति गाथार्थः ॥२॥

अमुमेवार्थं दृष्टान्तविशिष्टं स्पष्टतरमाह—

जह चिंतामणिरयणं सुलहं न हु होइ तुच्छविहवाणं । गुणविभववज्जियाणं जियाण तह धम्मरयणंपि ॥३॥

१ 'सुदुर्लभो' इत्यपि ।

'यथा' इति दृष्टान्तोपन्यासार्थः। येन प्रकारेण 'चिन्तामणिरत्नं' प्रतीतं, 'सुलभं' सुप्रापं 'न हु' नैव 'भवति' स्यात् 'तुच्छविभवानां' अल्पधनानां, तन्मूल्योचितविभवाभावादिति भावः। गुणा वक्ष्यमाणस्वरूपाः, तेषां विशेषेण भवनं सत्ता गुणविभवः। अथवा गुणा एव विभवो भूतिर्गुणविभवः, तेन वर्जितानां रहितानां 'जियाणं' इति प्राकृतशैल्या ह्रस्वं, तवकारलोपौ (?)। 'जीवानां' 'पञ्चेन्द्रियप्राणिनाम्। उक्तं च—"प्राणाः द्वित्रिचतुः प्रोक्ता भूतानि तरवः स्मृताः। जीवाः पञ्चेन्द्रियाः प्रोक्ताः शेषाः सत्त्वा इतीरिताः ॥ १ ॥" अपिशब्दस्य वक्ष्यमाणस्येह संबन्धादेवं भावना कार्या—विकलेन्द्रियाणां तावद्धर्मप्राप्तिर्नास्त्येव पञ्चेन्द्रियाणामपि योग्यताहेतुगुणसामग्रीविकलानाम्। 'तथा' तेन प्रकारेण 'धर्मरत्नम्' सुलभं न भवतीति प्रकृतेन संबन्धः। इति गाथार्थः ॥३॥

कतिगुणसंपन्नः पुनस्तत्प्राप्तियोग्यः? इति प्रश्नमाशङ्क्याह—

इगवीसगुणसमेओ जोगो एयस्स जिणमए भणिओ। तदुवज्जणंमि पढमं ता जइयव्वं जओ भणियं ॥४॥

एकविंशतिभिर्गुणैर्वक्ष्यमाणैः समेतो युक्तः, वाचनान्तरेण समृद्धः संपूर्णः समिद्धो वा दीप्यमानो 'योग्यः' उचितः। 'एतस्य' प्रस्तुतधर्मरत्नस्य 'जिनमते' अर्हच्छासने 'भणितः' प्रतिपादितस्तदभिज्ञैरिति गम्यते। ततः किम्? इत्याह—'तदुवज्जणंमि' इति तेषां गुणानामुपार्जने विढपने 'प्रथमं' आदौ 'तस्मात्' ततो हेतोः 'यतितव्य' उद्यन्तव्यमिदमिहाकूतम्—यथा प्रासादार्थिनः शल्योद्धारपीठबन्धादावाद्रियन्ते तदविनाभावित्वाद्विशिष्टप्रासादस्य। तथा धर्मार्थिभिरेते गुणाः सम्यगुपार्जनीयाः, तदधीनत्वाद्विशिष्टधर्मसिद्धि(द्धे)रिति। 'यतो' यस्मात् 'भणितं' अभिहितं पूर्वाचार्यैरित्यध्याहारः॥ इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

---

१ 'पञ्चेन्द्रियाणां प्राणिनाम्' इत्यसमस्तं क्वचित्। २ 'जुग्गो' इत्यपि ॥

भणितमेवाह—

धम्मरयणस्स *जोगो [1]अक्खुद्दो [2]रूववं [3]पयइसोमो । [4]लोगप्पिओ [5]अक्कूरो भीरू[6] [7]असढो [8]सुदक्खिण्णो ॥५॥
[9]लज्जालुओ [10]दयालू [11]मज्झत्थोसोमदिट्ठि [12]गुणरागी । [13]सक्कह [14]सुपक्खजुत्तो [15]सुदीहदरिसी [16]विसेसन्नू ॥ ६ ॥
[17]वुड्ढाणुगो [18]विणिओ [19]कयन्नुओ [20]परहियत्थकारी य । तह चेव [21]लद्धलक्खो इगवीसगुणेहिं संपन्नो ॥७॥

अस्य गाथात्रितयस्य पूर्वसूरिप्रणीतस्यार्थः—धर्माणां मध्ये यो रत्नमिव वर्त्तते स धर्मरत्नं जिनप्रणीतो देशविरतिसर्वविरतिरूपः समाचारः, तस्य 'योग्यः' उचितो भवतीत्यध्याहारः । 'एकविंशतिभिर्गुणैः संपन्नः' इति, इत्युत्तरेण योगः । तानेव गुणान् गुणगुणिनो कथञ्चिदभेद इति दर्शनाय गुणिप्रतिपादनद्वारेणाह–'अक्षुद्रो' भणिष्यमाणस्वरूपः ॥ १ ॥ तथा 'रूपवान्' प्रशस्तरूपोपेतः । वतोः [1]प्रशंसावाचित्वात् । रूपमात्राभिधाने ह्येव दृश्यते । यथा 'रूपिणः पुद्गलाः प्रोक्ताः' इति ॥ २ ॥ तथा प्रकृत्या स्वभावेन सौम्यः सुन्दरस्वभावः, प्रशान्तचित्तत्वात् ॥ ३ ॥ 'लोकप्रियः' सदाचारचारित्वात् ॥ ४ ॥ 'अक्रूरः' परदोषेक्षणादिक्रूरत्वाभावात् ॥ ५ ॥ 'भीरुः' ऐहिकपारत्रिकापायेभ्यः, त्रसनशीलत्वात् ॥ ६ ॥ 'अशठः' सद्भावसारानुष्ठानत्वात् ॥ ७ ॥ 'सुदाक्षिण्यः' अभ्यर्थनासारत्वात् ॥ ८ ॥ 'लज्जालुः' पापवृत्तौ शङ्कित्वात् ॥ ९ ॥ 'दयालुः' कारुणिकचित्तत्वात् ॥ १० ॥ 'मज्झत्थोसोमदिट्ठि' इति एकमेवेदं पदं, प्राकृतत्वाद्विभक्तेरलुक् । ततश्च मध्यस्था रागद्वेषविकला सौम्या वाऽक्रूरा दृष्टिर्दर्शनं यस्य स 'मध्यस्थसौम्यदृष्टिः'

* 'जोग्गो' 'जुग्गो' इत्यपि । " १ "प्रशस्तवाचित्वात्" इत्यपि ॥

यथावस्थितवस्तुतत्त्वदर्शित्वात् ॥ ११ ॥ 'गुणरागी' गुणेषु बहुमानवान्, [1]लघुकर्मत्वात् ॥ १२ ॥ 'सत्कथः' न दुश्चारिचर्याकर्णनकथनरुचिः, सदाचारचारित्वात् ॥ १३ ॥ सुपक्षः शोभनपरिजनः तेन युक्तोऽन्वितो [2]धर्माविरोधिबन्धुपरिवारः, इति भावः ॥ १४ ॥ 'सुदीर्घदर्शी' सुपर्यालोचितपरिणामसुन्दरकार्यकारी, बुद्धिसंपन्नत्वात् ॥ १५ ॥ 'विशेषज्ञः' सारेतरादिवस्तुवेदी न रागद्वेषमूढत्वपूर्वव्युद्ग्राहितत्त्ववशात् प्रतिपन्नकुग्राहैकतानमानस इति ॥ १६ ॥ 'वृद्धानुगः' परिणतमतिपुरुषच्छन्दोऽनुवर्ती ॥ १७ ॥ 'विनीतः' गुरुजने गौरवकृत् ॥ १८ ॥ 'कृतज्ञः' स्तोकमप्युपकारमैहिकं पारत्रिकं वा न विस्मरति ॥ १९ ॥ तथा परेषामन्येषां हितानर्थान् प्रयोजनानि कर्तुं शीलं यस्य स 'परहितार्थकारी' प्रत्युपकारानपेक्ष इति भावः । सुदाक्षिण्यादस्य को विशेषः ? इति चेदुच्यते, सुदाक्षिण्योऽभ्यर्थित एव परोपकारं करोति, अयं पुनः स्वत एव परहितरतिरिति ॥ २० ॥ 'तह चेव' इति तथाशब्दः प्रकारार्थः । चः समुच्चये । एवोऽवधारणे । ततश्च यथैव विंशतिस्तथैव तेनैव प्रकारेण लब्धलक्ष्यश्च धर्माधिकारीति पदयोगः । पदार्थस्तु लब्ध इव प्राप्त इव लक्ष्यो लक्षणीयो धर्मानुष्ठानव्यवहारो येन स 'लब्धलक्ष्यः' सुशिक्षणीयत्वात् ॥ २१ ॥ एभिरेकविंशतिभिर्गुणैः संपन्नो धर्मरत्नयोग्य इति योजितमेव । इति द्वारगाथात्रितयाक्षरार्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

भावार्थं पुनः प्रकरणकारः स्वयमेवाह—

खुद्दोत्ति अगंभीरो उत्ताणमई न साहए धम्मं । सपरोवयारसत्तो अक्खुद्दो तेण इह जोग्गो ॥ ८ ॥

इह यद्यपि क्षुद्रशब्दोऽनेकार्थः । तद्यथा—"क्षुद्रस्तुच्छः, क्षुद्रः क्रूरः, क्षुद्रो दरिद्रः, क्षुद्रो लघुः" इत्यादि । तथाऽपीह क्षुद्र

---

१ "न कुकर्मत्वात्" इत्यपि । २ "धर्माविबन्धक—" इत्यपि ॥

इत्यगंभीर उच्यते तुच्छ इति कृत्वा । स पुनः 'उत्तानमतिः' अनिपुणबुद्धिरिति हेतोः 'न साधयति' नाराधयति 'धर्मं' प्रतीतं, तस्य सूक्ष्ममतिसाध्यत्वात् । उक्तं च—"सूक्ष्मबुद्ध्या सदा ज्ञेयो धर्मो धर्मार्थिभिर्नरैः । अन्यथा धर्मबुद्ध्यैव, तद्विघातः प्रसज्यते ॥ १ ॥ गृहित्वा ग्लानभैषज्यप्रदानाभिग्रहं यथा । तदप्राप्तौ तदन्तेऽस्य शोकं समुपगच्छतः ॥ २ ॥ गृहीतोऽभिग्रहः श्रेष्ठो ग्लानो जातो न च क्वचित् । अहो! मेऽधन्यता कष्टं न सिद्धमभिवाञ्छितम् ॥ ३ ॥ एवमेतत् समादानं ग्लानभावाभिसन्धिमत् । साधूनां तत्त्वतो यत्त-द्दुष्टं ज्ञेयं महात्मभिः ॥ ४ ॥" तद्विपरीतः पुनः स्वपरयोरुपकारकरणे शक्तः समर्थो भवतीति शेषः । 'अक्षुद्रः' सूक्ष्मदर्शी सुपर्यालोचितकारी 'तेन' [1]प्रकारेण 'इह' धर्मग्रहणे 'योग्यः' अधिकारी स्यात् । इति गाथार्थः ॥ ८ ॥ एत्थ उदाहरणम्—

चेइविसयालंकारभूयाए सोत्तिमइपुरीए पगईए पावभीरू सरलसच्छहियओ [2]वेयवेउत्ततत्तकुसलो खीरकयंबो नाम माहणो होत्था । तस्स य समीवे पव्वयओ नाम पुत्तो, नारयनामो ट्ठाणंतरागओ, धम्मपुत्तो रायसुयओ य वसू नाम, एए तिन्नि महामइणो अन्नेवि तहाविहाणेण भट्टचट्टाइणो पढंति । कयाइ तस्स गेहे गोयरमडंतो साहुसंघाडगो पविट्ठो । ते तिन्निवि च्छत्ते पेच्छिऊणमेगेण साइसएण बीयसाहुस्स सिट्ठं । एएसिं तिण्हं दारयाणं दो अहोगामिणो एगो उड्ढगामी भविस्सइ । सुयमेयं कडंतरिएण खीरकयंबेण चिंतियं च—एए महाभागा वीयरागमग्गाणुगामिणो नन्नहा जंपंति । संभवइ य रायपुत्तस्साहोगामित्तं । इयरेसिं पुण कोहम्मकम्मकारी संभावियइ ता परिच्छामि ताव दोवि एए । तओ तहजुत्तमणुचिट्ठिस्सं । पठ्यते च स्मृतिषु—"भर्तुर्भार्याकृतं पापं शिष्यपापं गुरोर्भवेत् । राज्ञि राष्ट्रकृतं पापं [3]राजपापं पुरोहिते ॥१॥" एवं चिंतिऊण कसिणचउद्दसिनिसाए किंत्तिमच्छगलगो

१ "प्रकारणेन" इत्यपि । २ वेयवेयन्त-" इत्यपि ॥ ३ "राज्ञः पापं' इत्यपि ।

लक्खारसपडिहत्थो समप्पिओ नारयस्स, भणियं च—एस मए मंतेहि मूढचेयणो विहिओ तहावि जत्थ न कोइ पासइ तत्थ गंतूण एयं हणाहि, न य अन्नस्स साहियव्वं, जओ एत्थ एस कप्पोत्ति। नारओवि अलंघणीयवयणो गुरुत्ति भावितो पत्तो एगं सुन्नरच्छं। किमेत्थ कोइ पेच्छइत्ति निउणं निरूवियंतेण दिट्ठमुवरिं तारामंडलं, अरे! दीसामि एत्थत्ति संभंतो पविट्ठो जक्खमंदिरं। एत्थवि जक्खो पासइत्ति गओ सुन्नगेहं। तत्थवि पंच लोगपाला दिव्वनाणिणो य निहालिंति। नवि एए कत्थइ न पेच्छंति। ता नूणं न हंतव्वो एसोत्ति गुरुआएसो कारणिओ य गुरू न एरिसं करेइत्ति निच्छिऊण पहट्ठमुहपंकओ गओ गुरुसमीवं। निवेइयं नियचरियं। तओ उवज्झाएण चिंतियं। एस ताव सुहुमबुद्धी न दोगइं [1]पउणेइ। ता किं मम पुत्तो कुगइं गमिस्सइ? अहवा तंपि परिच्छामित्ति निच्छिऊण तेणेव विहिणा पेसिओ पव्वयओ। गओ सुन्नरच्छाए। एत्थ न कोइ पासइत्ति तं वावाइऊण समागओ गिहं। जणणिं हत्थपायसोयं मग्गइ। उवज्झाएण [2]वुत्तं किं रे! एयंति?। तेण पडिवुत्तं पउरो से रुहिरसंचओ आसि तेण मे अंगं विलित्तंति। उवज्झाएण भणियं कहिं तुमे वावाइओ? कहं वा न केण य दिट्ठोसि?। तेण भणियं सुन्नरच्छाए अंधयारबहुलयाए[3] निस्संचरंताओ लोगस्स न केण य दिट्ठोम्हि। उवज्झाएण वुत्तं कहं न दिट्ठोसि उवरिं नक्खत्तेहिं, पंचहिं लोगपालेहिं, दिव्वनाणीहिं, अप्पणो य पंचहिं इंदिएहिं?। तेण भणियं न अम्हे एत्तियं बुज्झामो, तो [4]खाइं कीस पेसिओम्हि?। तओ उवज्झाओ अहो! निरणुकंपो एस न पावकम्मे पवत्तमाणो संकइ, ता नूणं नरयगामी भविस्सइ। अह कहं पुण इमेयाओ पावोवलेवाओ मुच्चिस्संति चिंतावरो कह कह किच्छेणवि गमिऊण रयणिं पहायसमए ते चेव मुणिणो गवेसंतो पत्तो उज्जाणं। तत्थ मुणिणो दट्ठूण वंदिऊण

१ "पाउणेइ" इत्यपि। २ "वुत्तो" इत्यपि। ३ "बहुलाए" इत्यपि॥ ४ "भाखइ" इत्यपि।

पुच्छिउं पवत्तो । भयवं ! गिहकुडुंबे जइ किंपि माणुसं दुन्नए पवत्तइ, ता घरसामी बज्झइ वा न वा ? । साहूहि भन्नइ जइ कोइ तणपूंल जलणपलित्तं करेण धरेइ ता किं डज्झइ वा न वा ? । विप्पेण भणियं डज्झइ । एवं गिहनाहोवि बज्झइत्ति । [1]एवं मुणिवयणमायन्निऊण वुत्तं विप्पेण भयवं ! कहं पुण सो मुच्चइ ? । साहुणा भणियं डज्झमाणपूलगपरिच्चाई पुरिसा जहा न डज्झइ, एवं पावगारिणं [2]मणुसं मुयंतो गिहनाहोवि मुच्चइ । [3]एवमायन्निऊण संवेगभाविओ तेसिमेव मुणीण समीवे पव्वइओ खीरकयंबो सुगइसाहगो य संवुत्ता । तओ भग्गा लेहसाला । गओ सट्ठाणं नारओ । गहियमुवज्झायपयं पव्वएण । पत्तो रायपयं वसू । पाविओ पसिद्धिं । नवरं पारद्धिलंपडोत्ति दिणे दिणे पारद्धिं करेइ । तेण कयाइ वणंतरे सुविसत्थं मयजूहमवलोइऊण एगागिणा निहुयपयसंचारं मुक्को तं पइ सिलीमुहो । सोवि कहंवि पच्चप्फिडिऊण गओ खंडाखंडिं । तओ सुविम्हिएण पलोयंतेण करफासेणं लक्खिया नहयलनिव्विसेसपवन्ना फलिहसिला । तओ रयणीए पच्छन्नमाणिऊण ट्ठाविया अत्थाणमंडवे । निवेसियं तदुवरि सिंहासणं । जाओ जणप्पवाओ राइणो सच्चवाइत्तेण सिंहासणमागासे चिट्ठइत्ति विन्नायवुत्तंतो कोउगेण समागओ नारओ । बहुमन्निओ पव्वएण जणणीए राइणा य । नेहवसेण तत्थेव सुहमच्छिउं पवत्तो । अन्यदा पर्वतकेन छात्रेभ्यः "अजैर्यष्टव्यम्" इति वेदवाक्यं व्याचचक्षे । तद्यथा—अजैश्छगलकैर्यष्टव्यं यागक्रिया विधातव्येति । ततो नारदेनोचे—'भ्रातः ! नैवं व्याख्यायते, यतो धर्माय यागक्रिया विधीयमाना न छगलकैर्विधातुमुचिता' इति । इतर उवाच—'कथय तर्हि कथं व्याख्यायते ? ।' नारदोऽवोचत्—'उपाध्यायेनाजाः सप्तवार्षिका व्रीहयोऽल्पबीजत्वादत्र व्याख्यातास्तदुक्तमेवास्माकं प्रमाणम्' इति । तओ पव्वओ उत्ताणमइत्तेण तमसंभरंतो छत्ताण मज्झे लहुगो भविस्सामित्ति महाभिमाणओ भणिउमाढत्तो ।

१ "एवं" क्वचिन्नास्ति । २ 'माणुसं' इत्यपि । ३ 'एय'-इत्यपि ॥

अरे ! ममाओवि तुमं पंडिओसि ?। उवज्झाएण तुह तत्तमाइक्खियं ?। किंच जो एत्थ अलियवाइ तस्स जीहाच्छेओ दंडो । एत्थ सच्चवाइ राया पमाणं । नारएण भणियमेवं होउ । विन्नायवुत्तंताए भणिओ जणणीए पव्वओ य । पुत्त ! नेहवसेण नारओ तुह समीवमागओ ता तेण समं न कलहिज्जइ । सो:भणइ अंब ! न कलहेमि किं तु छत्तमंडलीए[1] मज्झे एसो मम वक्खाणं दुसेइ । केरिसिंति साहिओ संबन्धो । जणणीए भणियं वच्छ ! मम समक्खं चेव तुह जणएणावि एवं वक्खायं ता को दोसो नारयस्स ?। इयरो आइ अंब ! जइ एवं ता गया मे जीहा, जओ रायाऽपि सच्चवाइत्ति एवं चेव भणिही । तओ सा पुत्तनेहमोहिया पुव्वपडिवन्नवरं पत्थिउं पत्ता रायसमीवं । तेणावि अब्भुट्ठिऊण पणामपुव्वं पुच्छियमागमणपओयणं। तीएवि वुत्तमेगंते । पुत्त ! जइ सरसि पुव्वपडिवन्नं वरं जाएमि । तओ सुट्ठु सरामि अंब ! करेहि मे रिणमोक्खं, वरेहि जं मे रोयइत्ति निवेण वुत्ते साहिऊण वइयरं जंपियमिमीए । [2]सव्वहा रक्खेहि भाउणो जीहंति । तओ एवंति पवुत्ते राइणा गया एसा सट्ठाणं । धीरविओ पव्वयओ । दुइयदिणे सहरिसा चाऊवन्न-पहाणपरिवुडा पत्ता रायसहं । कहिऊण वइयरं भणिओ राया पहाणलोगेण । देव ! तुमं छट्ठो लोगपालो सच्चवाइत्तगुणेण गयणंगणगओ चिट्ठसि । गुरुभाया दोण्हंपि एएसिं ता जमलजलणओ व्व तुल्लचित्तो ता जहट्ठियमेयं पयं पन्नवेहि । किंच—" अग्निस्तम्भं विधत्ते तुलयति हि घटे शुद्धिमेत्यम्बुपाने रक्षःसिंहाहिभूतप्रबलरिपुकृतं साध्वसं संरुणद्धि । मान्यः स्यात् सर्वलोके भवति सुगतिभाक् प्रेत्य सौभाग्ययुक्तः कल्याणं सत्यवादी किमिति न लभते ? तद्विभो ! ब्रूहि सत्यम् ॥१॥" एवं भणिएवि राइणा भवियव्वयावसेणं भणियं । जमेस ओज्झायपुत्तो कहेइ तं चेय सच्चंति भणियाणंतरमेव कुवियाए भवणदेवयाए ओमंथिऊण ससिलासीहासणोच्छूढो धरणीए वसू

१ "छत्तमंडलीमज्झे" इत्यपि ॥ २ " सव्वाहारक्खेहि "," सव्वाहार रक्खेहि " इत्यपि ॥

गओ य नरयपुढवीए। अहो! कूडसक्खेजमणेण राया कारिओत्ति खिंसिओ पव्वयओ लोएण निद्धाडिओ नयरीओ। सच्चवाइत्ति पूयओ नारओ। पत्तो नियट्ठाणं। कहाणगसेसं गंथंतराओ नेयं। एत्थ नारएण सुहुमबुद्धिणा छगलो न वहिओ। इतरेण खुद्दबुद्धिणा वहिओ। अओ चेव नारओ सपरोवयारी संवुत्तो। इयरो पुण सपराणत्थहेउत्ति उवणओ॥

अथ रूपवन्तं स्वरूपतः फलतश्च निरूपयन्नाह—

संपुन्नंगोवंगो पंचिंदियसुंदरो सुसंघयणो। होइ पभावणहेऊ खमो य तह रूववं धम्मे ॥ ९ ॥

संपूर्णान्यन्यूनान्यङ्गानि शिरःप्रभृतीन्युपाङ्गानि चाङ्गुल्यादीनि यस्य स 'संपूर्णाङ्गोपाङ्गः'। उक्तं च—"सीसमुरोयरपिट्ठी दो बाहू ऊरुगा य अट्ठंगा। अंगुलिमाइउवंगा अंगोवंगाणि सेसाणि॥ १॥" स पुनरव्यङ्गिताङ्ग इति हृदयम्। तथा 'पञ्चेन्द्रियसुन्दरः' प्राकृतत्वाद्विशेषणस्य परनिपातः। काणकेकरबधिरमूकत्वादिविकल इत्यर्थः। 'सुसंघयणो' इति शोभनं संहननं शरीरसामर्थ्यं यस्य। न पुनराद्यमेव संहननान्तरेऽपि धर्मप्राप्तेः। "सव्वेसुवि संठाणेसु लहइ एमेव सव्वसंघयणे" इति वचनात्। स सुसंहननस्तपःसंयमानुष्ठानसामर्थ्योपेत इति भावः। एवंविधस्य धर्मप्रतिपत्तौ फलमाह—'भवति' संपद्यते 'प्रभावनाहेतुः' तीर्थोन्नतिकारणं, वैरस्वामिवत्। तथा हि—"रूवाइसयसमग्गो वइररिसी जत्थ जत्थ संचरइ। पावइ तहिं तहिं चिय जिणधम्मो उन्नइं परमं॥ १॥ जम्मंतरकयसुकया रागेण मुणिंमि वइरसामिम्मि। पत्ता गिहवइधूया चरणं हरणं दुहसयाणं॥ २॥" आगमेऽप्युक्तम्—"धम्मोदएण रूवं करेंति रूवंसिणोवि जइ धम्मं। गब्भवओ य सुरूवो पसंसिमो तेण रूवंति॥ १॥" ननु नन्दिषेणहरिकेशबलादीनां कुरूपाणामपि धर्मसिद्धिः श्रूयते, अतः कथं रूपवानेव धर्मेऽधिक्रियते? इति, सत्यम्, इह द्विधा रूपं सामान्यं अतिशायि च। सामान्यं संपूर्णाङ्गत्वादि, तन्न-

न्दीषेणादीनामासीदेवेति न विरोधः। प्रायिकं चैतच्छेषगुणसद्भावे कुरूपत्वस्य गुणान्तराभावस्य चादुष्टत्वादत एव वक्ष्यति—"पायद्ध-गुणविहीणा एएसिं मज्झिमा वरा नेया" इत्यादि। अतिशायि रूपं पुनर्यद्यपि तीर्थङ्करादीनामेव संभवति, तथाऽपि येन प्राणी क्वचिद्देशे काले वयसि वा वर्त्तमानो रूपवानयमिति प्रत्ययं जनानां जनयति तदेवेहाधिकृतं मन्तव्यम्। तदन्वितो हि धार्मिकः सदाचारप्रवृत्त्या भव्यजन्तूनां धर्मे गौरवमुत्पादयन् प्रभावयति धर्ममिति कृत्वा भवति प्रभावनाहेतुरित्युक्तम्। तथा 'क्षमः' समर्थः, चकारो भवति क्रियानुकर्षणार्थः। तथाशब्दः समुच्चये। न केवलप्रभावनाहेतुः, क्षमश्च भवति रूपवान् 'धर्मे' धर्मविषये। सुसंहननत्वफलमिदम्। इति गाथार्थः॥ ९॥ अत्रोदाहरणम्—

विम्हावियसव्वजणा रूवाइगुणेहि चंदणा अज्जा। भेत्तूण कम्मगंठिं वीरस्स पवत्तिणी जाया॥ १॥

सुप्रतीतं चैतदिति न लिख्यते॥ अथ तृतीयं गुणमधिकृत्याह—

पयईसोमसहावो न पावकम्मे पवत्तई पायं। हवइ सुहसेवणिज्जो पसमनिमित्तं परेसिंपि॥ १०॥

'प्रकृत्या' अकृत्रिमभावेन, 'सौम्यस्वभावः' अभीषणाकृतिर्विश्वसनीयरूप इत्यर्थः। 'न' नैव, पापे कर्मण्याक्रोशवधादौ हिंसाचौर्यादौ वा 'प्रवर्त्तते' व्याप्रियते 'प्रायः' बाहुल्येनानिर्वाहादिकारणमृते। अत एव भवति 'सुखसेवनीयः' अक्लेशाराध्यः, 'प्रशमनिमित्तम्' उपशमकारणं च। अपिशब्दस्य समुच्चयार्थस्येह योगात् 'परेषाम्' अन्येषामनीदृशानामङ्गर्षिवदिति॥ श्रूयते चागमे—

किल चम्पायां पुरि कौशिकार्यनाम्न उपाध्यायस्याङ्गर्षिरुद्रकाभिधानौ छात्रावभूताम्। तयोराद्यः सौम्यमूर्तिः, प्रियंवदः, सन्न्यायचारी, विनीतविनयो न कस्यापि वञ्चको विशेषत उपाध्यायस्य। द्वितीयः पुनः विपरीतशीलस्तमुपाध्यायेन श्लाघ्यमानमसहमानो

मनस्तापमाधन्नस्तच्छिद्रालोकनव्याकुलमनास्तस्थौ । तावन्यदोपाध्यायेन प्रातरेवेन्धनानयनाय नियुक्तौ । ततोऽङ्गर्षिरुपाध्यायाज्ञां सबहुमानमादायारण्यमभ्यगात् । इतरस्तु दीर्घसूत्रितया द्यूतदेवकुलिकोत्प्रेक्षणेक्षणक्षणिकमना मध्यंदिनं यावत् स्थित्वा स्मृताध्यापकनिदेशश्चलितोऽटवीं प्रति । ददर्श च गृहीतोरुदारुभारमायान्तमङ्गर्षिम् । ततो भीतभीतस्त्वरितं गच्छन्नेकत्र विजने नद्यवतारे पन्थकाभिधानपुत्राय भक्तं दत्वा निवृत्तां, बृहत्काष्ठभारावनम्रविग्रहां ज्योतिर्यशोऽभिधानां वृद्धयोषितमालोक्य विस्मृतधर्मसंज्ञस्तां निहत्य गृहीततत्काष्ठभारः प्रतिनिवृत्त्य द्रुततरगत्या मार्गान्तरेणोपाध्यायमुपसृत्योक्तवान्—उपाध्यायोपाध्याय ! शृणु वल्लभतरच्छात्रस्य चेष्टितम् । स हि त्वदाज्ञां तृणायाप्यमन्यमानः क्वचित् क्रीडाव्याकुलः स्थित्वा चिराह्णं[1] यावत् संप्रत्येवाटवीमटिटीषुरन्तरा वराकीं पन्थकवत्सपालमातरं दारुभाराक्रान्तामालोक्य कृकाटिकामोटनेन मारयित्वा च गृहीततत्काष्ठभार एष आगच्छति । प्राप्तश्चात्रान्तरेऽङ्गर्षिः । ततोऽतिकुपितेनोपाध्यायेन रे पाप ! तत्र गन्तव्यं यत्र मम दृष्टेरगोचर इत्यादिकठोरवचनमुच्चारयता निर्द्धाटितः स्वमन्दिरात् । स च प्रकृतिसौम्यतयाऽध्यापकं प्रत्यमत्सरी निर्गत्य नगरान्नातिदूरवृक्षच्छायोपविष्टश्चिन्तयामास । अहो ! मृगाङ्कमण्डलादङ्गारवर्षणमिवासंभावनियमेतदजनि । यदयमुपाध्यायः प्रियंवदचूडामणिर्मां प्रत्येवं ज्वलज्ज्वलनज्वालायमाना वाचोऽमुचत् । ततो नूनं भवितव्यमत्र महता ममापराधेन, इत्यात्मानमालोचयति । न च किञ्चिदात्मदुष्कृतमुपलेभे, तथाऽप्यहो ! धिग् मां गुरुजनोद्वेगकारिणमधन्यम् । धन्यास्ते ये सर्वसत्त्वानां प्रीतिमुत्पादयन्तीत्यादिविशुद्धविशुद्धतराध्यवसायहेतून् परिभावयन् समुत्पन्नजातिस्मरणः पूर्वभवाभ्यस्तभावनाभावनतः केवलज्ञानश्रियमाससाद सोऽङ्गर्षिर्महात्मेति । ततस्तन्माहात्म्यरञ्जितैः सन्निहितामरैर्विहितोऽस्य महामहिमा, महता शब्देन चोद्घुष्टं

१ 'पराह्ण' इत्यपि ॥

नगरे—भो भो लोकाः! महापातकिना रुद्रकेणात्मना वत्सपालजननीं निपात्याङ्गर्षिमहर्षेरभ्याख्यानमदायि, ततो नासौ द्रष्टुमालापयितुं वा योग्यः। इत्यादि श्रुत्वा पश्चात्तापानलदन्दह्यमान उपाध्यायो नागरकलोकेन सहागत्य महर्षिं मर्षयाञ्चकार, श्रुत्वा च धर्मं प्रतिबुद्धश्च। रुद्रकोऽपि लोकेन निन्द्यमानोऽवाप्ततीव्रानुतापः परं संवेगमागत्य केवलश्रियमवापेति॥

तदेवं प्रकृतिसौम्यः प्राणी प्रायेणात्मपरयोरुपकाराय संपद्यते, अतोऽङ्गर्षिवद्धर्माधिकारी स्यादिति॥ १०॥

अथ चतुर्थं गुणमधिकृत्याह—

इहपरलोयविरुद्धं न सेवए दाणविणयसीलड्ढो। लोअप्पिओ जणाणं जणेइ धम्मंमि बहुमाणं॥११॥

इहलोकविरुद्धं परलोकविरुद्धं च न सेवते लोकप्रिय इति योगः। तत्रेहलोकविरुद्धं परनिन्दादि। यतोऽवाचि—"सव्वस्स चेव निंदा विसेसओ तह य गुणसमिद्धाणं। उजुधम्मकरणहसणं रीढा जणपूयणिज्जाणं॥ १॥ बहुजणविरुद्धसंगो देसादायारलंघणं तह य। उव्वणभोगो य तहा दाणाइविपयडमन्ने उ॥ २॥ साहुवसणंमि तोसो सयसामत्थंमि अपडियारो य। एमाइयाणि एत्थं लोगविरुद्धाणि नेयाणि॥ ३॥" परलोकविरुद्धं खरकर्मादि। तद्यथा—"खरकर्मित्वं राज्यं सीरपतित्वं च शुल्कपालत्वम्। विरतिं विनाऽपि सुकृती करोति नैवंप्रकारमयम्॥ १॥" उभयलोकविरुद्धं द्यूतादि। तथा हि—"द्यूतं च मांसं च सुरा च वेश्या पापर्द्धिचौर्ये परदारसेवा। एतानि सप्त व्यसनानि लोके पापाधिके पुंसि सदा भवन्ति॥ १॥ इहैव निन्द्यते शिष्टैर्व्यसनासक्तमानसः। मृतस्तु दुर्गतिं याति गतत्राणो नराधमः॥ २॥" अयमभिप्रायः—एतानि कर्माणि लोकवैमुख्यकारणानि परिहरन्नेव शिष्टजनप्रियो भवति। धर्मस्यापि स एवाधिकारीति। तथा दानं त्यागो विनय उचितप्रतिपत्तिः, शीलं सदाचारपरता, एभिराढ्यः परिपूर्णो यः स लोकप्रियो भवति।

उक्तं च—दानेन सत्त्वानि [1]वशीभवन्ति दानेन वैराण्यपि यान्ति नाशम्। परोऽपि बन्धुत्वमुपैति दानात्तस्माद्धि दानं सततं प्रदेयम् ॥ १ ॥ जेण न किञ्चिवि कज्जं तस्सवि घरमागयस्स जे सुयणा। नूणं पहट्ठवयणा नियसीसं आसणं दिंति ॥ २ ॥ परिसुद्धसमायारो पावइ किंत्तिं जसं च इह लोए। सव्वजगवल्लहोऽवि य सुहगइभागी य परलोए ॥ ३ ॥" एतस्य धर्मप्रतिपत्तौ फलमाह—एवंविधो लोकप्रियो 'जनानाम्' असम्यग्दृशामपि 'जनयति' उत्पादयति 'धर्मे' यथावस्थितमुक्तिमार्गे 'बहुमानम्' आन्तरप्रीतिं धर्मप्रतिपत्तिहेतुं बोधिबीजभूतं वा। सुजातवत्। कोऽयं सुजातः ? इति चेदुच्यते—

चम्पायां पुरि मित्रप्रभे राजनि राज्यमनुपालयति सकलश्रेष्ठिश्रेष्ठो धनमित्रनामा श्रेष्ठी बभूव। भार्या चास्य समानरूपगुणा धनश्रीः। तयोश्च जिनधर्माराधनसारं त्रिवर्गसाधनसुखमनुभवतोर्बहोः कालात् जन्मान्तरोपार्जितसुकृतसञ्चयः पुत्रः समुदपादि। तस्य च वर्द्धने-केऽनेकनागरकनार्यः शिरस्यक्षतनिक्षेपं कुर्वाणाः पुत्रक! सुजातो भूया इत्याशिषं प्रददुः। ततः पित्रा 'सुजातः' इत्यभिधानमदायि। अथासौ सितपक्षे शशाङ्क इव कृतसकलकलासंग्रहो यौवनश्रियाऽध्यासितः, समानवयोभिरनेकैर्नागरककुमारकैः परिवेष्टितो यथाभिमतं विजहार। कदाचिद्वीतरागमन्दिरेषु विचित्रस्नात्रसपर्यावर्यवादित्रगीतनृत्यादिविनोदमचीकरत्। कदाचिदाचार्यादिसन्निधौ शुद्धतत्त्वावबोधकारिणीं धर्मकथामाकर्णयत्। कदाचिद्धेतूपपत्तिसारं सारधर्माचारे विचारमाचरत्। कदाचिन्मनोरथातीतदानानन्दितेन दीनानाथकदम्बकेन क्रियमाणं जिनशासनवर्णवादमश्रृणोत्। ततश्च तेनैवंकुर्वता भूरिभव्यलोको जिनमुनिशुश्रूषापरो व्यधीयत। अन्यदा धर्मघोषमन्त्रिभार्यायाः प्रियङ्गूनामिकायाश्चेटयस्तं मित्रमण्डलेन सह विलसन्तमालोकयन्त्यो हृतहृदयाश्चिरं स्थित्वा गृह-

[1] "वशे भवन्ति" इत्यपि ॥

मागताः । तां बाढमाक्रोशन्तीमेवमूचुः—स्वामिनि ! दृष्टमद्यास्माभिरपूर्वं किञ्चिदाश्चर्यं, तेन व्यामोहिताभिर्विस्मृतप्रयोजनाभिर्न लक्षितो वेलातिक्रमः, अतः क्षमस्वैकमपराधमिति । ततश्च सविशेषं पृच्छन्त्यास्तस्यास्ताभिः कथितम्—अस्तीह धनमित्रश्रेष्ठिसुतः सुजातः । तस्य ललितानि वचनानामगोचराणि विलोकितान्येव सुखमुत्पादयन्ति । किं वा जीवितेन, यदि तस्य स्मितसुन्दरं वदनारविन्दं न विलोक्यते । ततः सा प्रियङ्गुस्तद्दर्शनकुतूहलिनी स ममाभ्यर्णमार्गे गच्छन् दर्शनीय इति ताः किंकरीरादिदेश । दृष्ट्वा चान्यदा तं बाढमावर्जितहृदया शेषान्तःपुरिकाणां पुरतः कृतसुजातनेपथ्या नेत्रवक्त्रकरचरणादिक्रियामनुकर्त्तुमारब्धा । दृष्टा च [१]शनैरागतेन कटकव्यवहितेन मन्त्रिणा सुजात सुजातेत्यालापश्रवणाच्च विचिन्तितमनेन—अहो ! विनष्टमन्तःपुरम् । महाधूर्त्तश्चायं सुजातो गृहमागतोऽवाप्यते । न चाप्राप्तस्य दण्डो विधीयमानः परिणतौ सुखयति, राजादिजनवल्लभत्वादस्य । इत्यादि पर्यालोच्य कूटलेखं लिलेख । तद्वाहकं चाज्ञातपुरुषं शिक्षयित्वा राजान्तिकं निनाय, राज्ञश्च लेखं दर्शयांचकार । तत्र च किल लिखितमिदम्—'भोः सुजात ! त्वयोक्तं दशरात्रमध्ये मित्रप्रभं बद्ध्वा तवार्पयिष्यामि तत्किमद्यापि प्रमाद्यसि ? किलानिवारितप्रचारो भवान् राजमन्दिरे' । इत्यादि लेखार्थमवधार्य राजा कुपितोऽपि न सुजाते संभवतीदमित्यभिधाय मन्त्रिणं विससर्ज चिन्तितवांश्च । यद्यप्ययमेवंविधस्तथाऽपि न प्रकटं दण्ड्यते । यतो न कोऽप्यस्यापराधं श्रद्धत्ते । विरज्यते च लोको मयीत्युपायान्तरमवधार्य राज्यकार्यचिन्तनव्याजेन देशपर्यन्तवर्त्तिनीमरक्षुरीं नगरीं सुजातं प्रेषयामास । तन्नायकस्य चन्द्रध्वजसामन्तस्य लेखं च ददौ । 'किलायं वणिक् प्रच्छन्नं व्यापादनीयः' इति । चन्द्रध्वजोऽपि सुजातरूपमालोक्य चिन्तितवान्—नैवंविधमूर्त्तिनानेन विरुद्धमासेव्यते । तत्कि-

१ 'सा तेन गृहागतेन' इत्यपि ॥

मिदं राज्ञाऽऽदिष्टमिति । भवतु वा किञ्चिन्नाहमेनं द्रुह्यामीत्येकान्ते गत्वा सुजातस्य लेखं दर्शयति स्म, अवादीच्च—यद्यप्येष राजादेशस्तथाऽपि नाहमेवं करोमि, किं तु त्वया मदनुकम्पया प्रच्छन्नमासितव्यमित्यभिधायि । परिणायितश्चन्द्रयशोभिधानां किञ्चित्त्वग्दोषरोगभाजं निजभगिनीम् । सोऽपि संसारासारतां भावयंस्तथैव तस्थौ । साऽपि राजपुत्री तत्समीपप्रतिपन्नश्रावकधर्मा तेनैव रोगेणाभिभूता समाधिना विमुक्तकाया सुरलोकं जगाम । ततः सुजातं परमोपकारिणं प्रणिपत्यैवमवादीत्—वद स्वामिन् ! किमिदानीं भवतः संपादयामि ? सुजातः प्राह—यद्यपेतकलङ्कः पितरौ पश्यामि ततः प्रव्रजामीति मे मनोरथस्त्वमापूरयेति । ततो देवश्चम्पाया उपरि महतीं शिलामाधाय नभसि स्थितो राजानमुवाच—यद्भवता कुमन्त्रिलिखितकूटलेखविप्रलब्धेनाकृतापराधो धर्मपुरुषशिरोमणिः सुजातो विनाशितस्तस्य दुर्नयस्य फलमिदानीमनुभूयताम् । एष नयाम्यद्य भवन्तं सपुत्रकलत्रनगरनागरकं यममन्दिरमिति । ततो राजा पश्चात्तापानलदह्यमानमानसः स्वामिन् ! मा मैवमकारुणिको भूः, समादिश कालोचितमित्यभिधाय प्रणतिपूर्वं देवं प्रसादितवान् । सोऽवोचत्—इदानीमपि तं गुरुगौरवपूर्वकं यदि चम्पायां प्रवेशयसि ततोऽस्ति भवतां मोक्षो नान्यथेति । राजा प्रत्याह—महाप्रसादो महाप्रसादः, क्व पुनरिदानीं स प्राप्यते ? देवेनोक्तम्—इहैवोद्याने मया नीतस्तिष्ठति । ततः प्रमोदभरनिर्भरेण राज्ञा महाविभूत्या प्रवेशितः । प्रमोदितौ पितरौ । जातो जनानां महानन्दः । प्रभावितो जिनधर्मः । सुजातोऽपि जातवैराग्यप्रकर्षो राजानमनुज्ञाप्य सह पितृभ्यामन्यैश्च भविकलोकैः प्रव्रजितः । सुगतिं स प्राप्तवान् ॥

एवं लोकप्रियो जनानां धर्मबहुमानं जनयति । अन्यैरप्युक्तम्—

"युक्तं जनप्रियत्वं शुद्धं तद्धर्मसिद्धिफलदमलम् । धर्मप्रशंसनादेर्बीजाधानादिभावेन ॥ १ ॥" इति गाथार्थः ॥ ११ ॥

अथ पञ्चमो गुणोऽक्रूरस्तं क्रूरस्वरूपप्रतिपादनद्वारेणाह—

क्रूरो किलिट्ठभावो सम्मं धम्मं न साहिउं तरइ । इय सो न एत्थ जोगो जोगो पुण होइ अक्करो ॥१२॥

'क्रूरः क्लिष्टभावः' क्रोधादिदूषितपरिणामः 'सम्यग्' अकलङ्कं धर्मं 'न' नैव 'साधयितुं' आराधयितुं 'तरइ' इति शक्नोति । स हि परच्छिद्रावलोकनलम्पटः कलुषमनाः स्वानुष्ठानं कुर्वन्नपि न फलभाग् भवतीति । उक्तं च—"पत्तंपि धम्मरयणं कूरो हारेइ कोहमोहंधो । जह कूलवालनामो समणाभासो गुरुपओसी ॥ १ ॥ तवसुत्तविणयपूया न सङ्किलिट्ठस्स हुंति ताणंति । खमगागमि विणयरया कुंतलदेवी उदाहरणा ॥ २ ॥" 'इति' अस्माद्धेतोरसौ नैवात्र शुद्धधर्मयोग्य उचितः । षष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदादस्येति दृश्यम् । योग्यः 'पुनः' एवकारार्थः । ततो योग्योऽक्रूर एवेति योगः । यतः—" नो परलोगो न जिणा न [1]धम्ममो गंडपीलसीलं तु । [2]नत्थट्ठमियावि तहा एमाइ न मन्नई एसो ॥ १ ॥" लघुकर्मत्वात् । इति गाथार्थः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठगुणस्वरूपमाह—

इहपरलोगावाए संभावेंतो न वट्टई पावे । बीहइ अयसकलंका तो खलु धम्मारिहो भीरू ॥ १३ ॥

'इहलोकापायान्' राजनिग्रहादीन्, 'परलोकापायान्' नरकगतिगमनादीन्, 'संभावयन्' मनसा सङ्कल्पयन्, 'न वर्त्तते' न प्रवर्त्तते 'पापे' हिंसाऽनृतादौ । तथा 'बिभेति' उत्त्रसति 'अयशःकलङ्कात्' कुलमालिन्यहेतोः, अतोऽपि कारणात् पापे न

---

१ 'धमो नो' इत्यपि । २ 'तत्थट्टि—' इत्यपि ॥

प्रवर्त्तत इति योगः । ततः 'खलुः' अवधारणे धर्मार्हः एव [1]पापभीरुर्भवतीति । अयमिह भावार्थः—यः पापकर्मचिकीर्षाभावे युक्तायुक्तमालोचयति, स धर्मोचित इति । उक्तं च—" अणुरायरहसपरिपिल्लियंमि चलियंमि इंदियग्गामे । ते धन्ना जाणमई जुत्ताजुत्तं वियारेइ ॥ १ ॥" स हि किल—" वहमारणअब्भक्खाणदाणपरधणविलोयणाईणं । सव्वजहन्नो उदओ दसगुणिओ एक्कसिकयाणं ॥ १ ॥ " इत्यादिपापफलानि श्रुत्वा सुतरां दुर्गतिहेतून् परित्यजति सुलसवत् ॥ १३ ॥

तथा हि तच्चरितमिदम्—

रायगिहे नगरे कालसूयरिओ नाम सूणाजीवी अहेसि । सो य किर अभव्वो दिणे दिणे पंच पंच महिससए [2]वावाइयवं । तओ सत्तमपुढवीओवि अब्भहियं पावमज्जियंति । गहिओ चरमकाले महारोगायंकेण । धाउव्विवज्जया पंचवि इंदियत्थे विवरीए वेएइ । सुरहिसिसिरं विलेवणमसुइउसिणं कद्दमंति मन्नइ । एवं भोयणपाणतूलिमाइसु विभासा । तस्स सुलसो पुत्तो सव्वायरेण पडियारं करावेइ । जाहे सो रइं न लहइ, ताहे सुलसो अभयकुमारं मित्तं पुच्छइ । सो भणइ—भद्द ! जीवघायाओ इमेण घोरं पावकम्ममुवज्जियं, तमिह लोए चेवोइन्नं । तो ठवेहि एयं कंटकसेज्जाए । विलिंपेहि असुइणा । पेज्जहि खारतोरविगंधिनीराइं, जेण रइं पाउणत्ति । सुलसेणावि तहाकएण पत्तपरिओसो कंचि कालं जीविऊण कालगओ गओ सत्तमपुढविं सोयरिओ । ठविओ सयणेहिं सुलसो तस्स पए भणियो य कुणसु जणयववसायं । सोवि जणयाणुभूयं संभरमाणो न तरामि पावफलाणि सोढुं ति जंपंतो नेच्छइ । इयरे भणंति—पावं विभागे काऊण गिण्हिस्सामो । तओ तेसिं बोहणत्थं सुलसेण ताडिओ तिण्हकुहाडेण निद्दयं नियपाओ । आरसंतेण य भणिया बंधवाः,

१ 'पाप' इति न क्वचित् । २ व्यापादितवान् ॥

भो भो विभायह दुक्खं, गिण्हह थोवं थोवं, जेण मे सुहं भवइ। तेहिं भणियं—वच्छ! सुट्ठु गिण्हामो जइ अम्हासु संकमइ, किं तु नत्थि उवाओ जेणन्नसंतियं दुक्खमन्नम्मि संकमइ। तो किं भणह तुह पावं विभइस्सामोत्ति तेण वुत्ता लद्धनिच्छिया ट्ठिया तुण्हिक्का सयणा। इयरोवि अभयकुमारेण भगवओ समीवे सावगधम्मं गाहिओ। पालिऊण य तं त्रिहिणा पाविओ देवलोगंति ॥ १३ ॥

अथ सप्तमगुणं स्वरूपतः फलतश्चाह—

असढो परं न वंचइ वीससणिज्जो पसंसणिज्जो य। उज्जमइ भावसारं उचिओ धम्मस्स तेणेसो ॥१४॥

शठो मायावी, तद्विपरीतः 'अशठः' 'परं' अन्यं 'न वञ्चति' नाभिसन्धत्ते। अत एव 'विश्वसनीयः' प्रत्ययस्थानं भवति। इतरः पुनरवञ्चन्नपि न विश्वासकारणम्। यदुक्तम्—"मायाशीलः पुरुषो यद्यपि न करोति किञ्चिदपराधम्। सर्प इवाविश्वास्यो भवति तथा ह्यात्मदोषहतः ॥ १ ॥" तथा 'प्रशंसनीयः' श्लाघनीयश्च स्यादशठः, इति प्रक्रमः। यतोऽवाचि—"यथा चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रिया। धन्यास्ते त्रितये येषां विसंवादो न विद्यते ॥ १ ॥" तथा 'उद्यच्छति' प्रयतते धर्मानुष्ठान इति गम्यते। 'भावसारं' सद्भावसुन्दरं, न पुनः पररञ्जनाय कूटक्षपकवत्। उक्तं च—"जोवि य पाडेऊणं मायामोसेहिं खाइमुद्धजणं। निग्गाममज्झवासी सो सोयइ कवडखमउव्व ॥ १ ॥" 'उचितः' पात्रं 'धर्मस्य' उक्तान्वर्थस्य 'तेन' हेतुना 'एषः' अशठः। स्वार्थप्रवृत्तित्वात्तथाविधश्चातिदुर्लभः' यतोऽवाचि—" भूयांसो भूरिलोकस्य चमत्कारकरा नराः। रञ्जयन्ति स्वचित्तं ये भूतले ते तु पञ्चषाः ॥ १ ॥" इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

अथाष्टमगुणगणान् व्यावर्णयन्नाह—

उवयरइ सुदक्खिन्नो परेसिमुज्झिय सकज्जवावारो । तो होइ गब्भवक्कोणुवत्तणीओ य सव्वस्स ॥ १५ ॥

'उपकरोति' उपकाराय प्रवर्त्तते, अभ्यर्थितसारतया । 'सुदाक्षिण्यः' शोभनदाक्षिण्यवान् । कोऽर्थः ? यदिहपरलोकोपकारिप्रयोजनं तस्मिन्नेव दाक्षिण्यवान्, न पुनः पापहेताविति । सुशब्देन दाक्षिण्यं विशेषितम् । 'परेषां' अन्येषाम् । कथम् ? इत्याह— 'उज्झितस्वकार्यव्यापारः' परित्यक्तात्मप्रयोजनप्रवृत्तिः, 'ततः' कारणात् भवति 'ग्राह्यवाक्यः' अनुल्लङ्घनीयादेशः । तथा 'अनुवर्त्तनीयश्च' अभीष्टचेष्टितश्च 'सर्वस्य' धार्मिकलोकस्येति हृदयम् । स हि दाक्षिण्यगुणेनाकामोऽपि धर्ममासेवते । क्षुल्लककुमारवत्—

किर सागेए नयरे पुंडरीओ नाम राया । कंडरीओ से भाया जुवराया य । तस्स य रूवोहामिव सुरंगणा जसभद्दा भारिया । सा कयाइ कयसिंगारा निज्झाइया नरनाहेण । कुसुमसरवेयणाविहुरियहियएण पत्थिया य दो तिन्नि वाराओ नेच्छइ भणइ य । कहं भाउणोवि न लज्जसि ? तओ न एयंमि जीवंते एसा ममं इच्छइत्ति छिड्डं लहिऊण घाइओणेण कंडरीओ । तओ विन्नायपरमत्था नत्थि एयस्स अकरणिज्जंति सीलभंगभीया पलाणा जसभद्दा । कहाणयविसेसेण पत्ता सावत्थि । दट्ठूण वियारभूमिनियंताओ साहुणीओ लग्गा पिट्ठओ पत्ता तदुवस्सयं । पडिया पाएसु कित्तिमइमयहरियाए । धम्मलाभपुव्वमासासिया तीए । एईएवि रुयंतीए नियवुत्तंतं निवेइऊण मग्गिया पव्वज्जा । उचियत्ति पव्वाविया विहिणा । पावालिया पव्वज्जा । नवरं पच्छन्नो गब्भो मं न पव्वावेहित्ति मयहरिगाए पुव्विं न सिट्ठो सो पइदिणं पवड्ढिओ । पुच्छियाए य साहियो सब्भावो । मयहरियाएवि सिट्ठं सेज्जायरीए । तीएवि माइपिइभूयाए पच्छन्नं पडिजागरियाए जाओ से दारओ सलक्खणोत्ति परिवालिओ अट्ठवासो । तओ पव्वाविओ अजियसेणसूरिणा । कयं से नामं खुड्डगकुमारोत्ति । परिवालियदुवालसवाससामन्नपरियाओ कयाइ वसंतसमए दट्ठूण तरुणवग्गं विविहकी-

लाहिं कीलंतं पडिभग्गो संजमाओ। तओ अट्टवसट्टेण साहिओ सब्भावो संघाडइल्लस्स। तेणावि अणुसासिओ जाहे न बुज्झइ, ताहे निवेइयं जणणीए। तीएवि बहुविहमणुसासिऊण जाहे न बुज्झइ, तओ वुत्तो—पुत्त! दुवालसवासाणि सइच्छाए तए सामन्नमणुचिन्नमियाणि महव्वयणेय तत्तियं पालेसु। तओ दक्खिन्नसारयाए ठिओ तत्तियं कालं। तयंते पुच्छिया जणणी भणइ—मम जणणिभूयं पवत्तिणिं पुच्छाहि। पुच्छियाए तीएवि असुहस्स कालहरणंति काऊण पडिच्छाविओ दुवालसवासाणि। एवं आयरिएण उवज्झाएणावि धारिओवि जाहे न चिट्ठइ ताहे अहो! दारुणो कम्मपरिणामोत्ति भावयंतेहिं तेहिं सव्वेहिं उव्वेहिओ। नवरं पुत्तसिणेहमोहियाए जणणीए चिररक्खियं मुद्दारयणं कंबलरयणं च समप्पिऊण [1]भणिओ—सागेए तुह चुल्लपिया पुंडरीओ राया, तस्स एयाइं दंसेज्जासि जेण परिन्नायमुद्दारयणो तुह रज्जभायं देइत्ति पडिवज्जिऊण गहियवेसो चेव पत्तो सागेयं। आवासिओ रायभवणेगदेसे। तक्कालं च रायभवणंगणे पवत्तं महापेच्छणयं। मिलिओ पहाणलोगो। अहंपि चिरकालाओ अज्ज पेच्छणयदंसणसुहमणुहवामित्ति काउं पत्तो खुड्डगकुमारोवि। जायमारूढरंगभरं महापेच्छणयं जाव य किंचि सावसेसा जामिणी न य पारिओसियं पडइत्ति आलस्सेण निद्दाइया नट्टिया। तओ मा रंगभंगो होउत्ति तीए बोहणत्थमुग्गीयं मयहरिगाए—"सुट्ठु गाइअं सुट्ठु वाइअं सुट्ठु नच्चियं सामसुंदरि!। अणुपालियदीहराइयाओ सुमिणंते मा पमायए"। तं च सोऊण पडिबुद्धेण पक्खित्तं कंबलरयणं चेल्लएण, जुवराएण जसभद्देण कुंडलं, सिरिकंताए सत्थवाहीए हारो, जयसंधिमंतिणा कंकणं, कन्नपालमहामिंठेण रयणंकुसो। पंचवि एयाणि लक्खमोल्लाणि निवडिएसु रायाइपसाएसु जाओ नट्टियाए महालाभो। पभाए पुट्ठो रन्ना चेल्लगो कीस तुमं तुट्ठोसि। तेणावि साहिओ स वुत्तंतो

१ 'भणियं' इत्यपि।

जाव रज्जत्थी समागओम्हि । दंसियं मुद्दारयणं । रन्ना भणियं ता गिण्हाहि हियइच्छियं मंडलं । चेल्लएण भणियं—अलं रज्जेण, सुविणयमेत्तंमि जीवियम्मि संजममेवाणुपालिस्सामित्ति । जसभद्देण सिट्ठं अहंपि, बुड्ढो राया ता रज्जं गिण्हामित्ति चिंतंतो एयाए विबोहिओम्हि । सिरिकंताए वुत्तं अहं चिरपवसियस्स सत्थवाहस्स ता पुरिसंतरमभिलसामित्ति वियप्पंतीएयाए विबोहियम्हि । मंतिणावि निवेइयमहमन्नेण राइणा पलोभिओ किं नियसामियं घाएमि न वत्ति? चिंताउलो एयाए संबोहिओम्हि । कन्नपालेणवि कहियं—अहममुगेण वेरिनरिंदेण बहुदव्वं दाऊण पट्टहत्थि मग्गिओ माराविओ वा किंकायव्वमूढो एयाए वेयाविओम्हित्ति । तओ राइणा अच्छलं तुम्हाणं सव्वेसिं करेह हियइच्छियाइंति वुत्तेहिं सुदेसणावयणपडिबुद्धेहिं गहिया सव्वेहि खुड्डगकुमारसमीवे पव्वज्जा । तेहिं सहिओ समागओ गुरुसमीवं खुड्डगकुमारो । कुलाणुरूवमेयंति पसंसिओ गुरुहिं । जाओ सकज्जसाहगोत्ति । एवमेएण संजमो दक्खिन्नगुणेण चिरमणुपालिओ परिणामसुहावहो य संवुत्तोत्ति ॥ १५ ॥

अथ नवमं गुणमाश्रित्याह—

लज्जालुओ अकज्जं वज्जइ दूरेण जेण तणुयंपि । आयरइ सयायारं न मुयइ अंगीकयं कहवि ॥१६॥

'लज्जालुओ' इति प्राकृतशैल्या लज्जावान् 'अकार्यं' कुत्सितकृत्यं, नञः कुत्सार्थत्वात् 'वर्जयति' परिहरति 'दूरेण' विप्रकर्षेण 'येन' हेतुना तेन धर्माधिकारीति प्रकृतेन योगः । 'तनुकमपि' स्तोकमपि । उक्तं च—"अवि गिरिवरगरुयदुरंतदुक्खभारेण जंति पंचत्तं । न उणो कुणंति कम्मं सप्पुरिसा जं न कायव्वं ॥ १ ॥" 'आचरति' अनुतिष्ठति 'सदाचारं' शोभनव्यवहारं, तस्यालज्जाहेतुत्वात् । तथा 'न' नैव 'मुञ्चति, उज्झति 'अङ्गीकृतं' आरब्धं धर्ममिति गम्यते । 'कथमपि' स्नेहबलाभियोगादिनापि प्रकारेणेति

लज्जाहेतुत्वादारब्धपरित्यागस्य । तथा चाह—" दूरे ता अन्नजणो अंगे च्चिय जाइं पंचभूयाइं । तेसिं च्चिय लज्जिज्जइ पारद्धं परिहरंतेहि ॥ १ ॥ " प्रायः सुकुलोत्पन्न एवंविधो भवति । इति गाथार्थः ॥ १६ ॥

इहोदाहरणम्—

एगंमि नयरे चंडरुद्दो नामायरिओ विहरइ । सो य किर संजलणसीलो पए पए साहूणं रूसइत्ति कोहोदयभीरू भिन्नोवस्सए ज्झाणकोट्ठोवगओ चिट्ठइ । अन्नया एगो सेट्ठिपुत्तो नवपरिणीयनेवच्छो केलिकिलवयंसपरिगओ तमुज्जाणमागओ । तओ परिहासवंदणेण वंदिऊण साहुणो वुत्ता तंमित्तेहिं—भयवं ! एस अम्ह वयंसो कुरूवकन्नयालाभाओ वेरग्गिओ तुम्ह समीवे पव्वइउमागओ । तओ केलिकिला एएत्ति न दिंति साहुणो तेसिमुत्तरं । जाहे दोच्चंपि तच्चंपि कोलाहलेन सज्झायविग्घं करिंति ताहे साहूहिं भणिया—जइ एवं गच्छह इह नाइदूरे अम्ह गुरू पव्वावेही । गंतूण गुरुसमीवे तहेव भणिउमारद्धा । तओ ज्झाणवाघायकुविएण भणियं सूरिणा जइ सच्चमेयं ता सिग्घमागच्छ । हसंतो समागओ दारओ । खेलमल्लयभूईए लुंचिउं पवत्ता सूरिणो । ताहे ते वयंसा ससज्झसा—मा मा भयवं ! एवं करेहि, परिहासो एस अम्हेहिं कओत्ति जाव जंपंति ताव लहुहत्थयाए दरलुंचिओ एस चिंतिउं पवत्तो । लज्जिज्ज इदाणिं [1]दरदीक्खिएहिं परिभमंतेहिं ता संपयं पारद्धनिव्वाहणमेव सेयं । जओ—" अलसायंतेणवि सज्जणेण जे अक्खरा समुल्लविया । ते पत्थरटंकुक्कीरिय व्व न हु अन्नहा होंति ॥ १ ॥ " एवं भाविऊण भणियं—भयवं ! मा एएसिं सुणेहि । अहं तुमं च एत्थ पमाणंति । परियाणियपरिणामेन पव्वाविओ गुरुणा । उवालंभभीया पलाणा इयरे । चेल्लओवि पहट्ठमुहपंकओ वंदिऊण गुरुं

१. " खिर-" इत्यपि ॥

भणिउमारद्धो। दमगभावं मोयाविऊण द्वाविओहं भदंतेहिं चक्कवट्टिपए। किं तु पभाए पभूयसयणा मं इओ वाविस्संति, ता करेह पसायं रयणीए देसंतरगमणेण। आयरिएहिं भणियं—अहं रत्तीए न पेच्छामि ता पेहेहि मग्गं जेण सुहेण वच्चामो। आगओ सोहिऊण खुड्डगो। पत्थिया दोवि। अन्नायनिसाचरो गुरू पए पए पक्खलंतो, एरिसो मग्गो सोहिओत्ति भणंतो सीसं सीसे दंडेण ताडेइ। तेणावि एस महप्पा मए संतावे पाडिओत्ति संविग्गेणारोविओ पिट्ठीए। तहावि अंधयारदोसेण परिक्खलंतं तमायरिया पुणो पुणो ताडेंति भणंति य—अरे दुट्ठसेह ! एरिसो मग्गो विसोहिओ। सोवि अहो ! मे अहन्नया जमेस महप्पा एरिसवसणमुवणीओ। पभाए विस्सामणाइणा तहाजइस्सं, जहा संतावविरहिओ सुहभायणं भविस्सइत्ति भाविंतो सुज्झाणं पाविऊणापुव्वकरणखवगसेढिकमेण केवली संवुत्तो। सुहं सुहेण य गंतुं पवत्तो। ताहे आयरिया विम्हिया उवसंतकोवा य पुच्छंति—अज्जो! कीस संपयं न खलसि ? तेण भन्नइ—जेण सुट्ठु पेच्छामि वत्तिणीं। सूरीहिं भणियं—चक्खुणा नाणेण वा ? सो बेइ नाणेणं। केरिसेण छाउमत्थिएण केवलिएण वा ? भयवं ! केवलिएणंति। तव्वयणमायन्निऊणाउट्टा सूरिणो केवली आसाइओत्ति अप्पाणं निंदिउं पवत्ता। एत्थंतरे पहाया रयणी, दिट्ठा य केसुलुंचएण कोमले तस्स मत्थए रुहिराहुणा दंडपहारवणा। आयरिएहिं विचिंतियं च—धिरत्थु मे पंडिच्चस्स, धिरत्थु मे वयपरिणामस्स, धिरत्थु मे दीहरसमणभावस्स, जेण मए एस कोहपिसाओ न वसीकओ। पेच्छ एएणाज्जदिणदिक्खिएणावि विढत्तपरमोवसमेण सकज्जमाराहियंति। एवं महावेरग्गमग्गलग्गा सूरिणोवि केवलमुप्पाडिऊण कमेण पाविया नेव्वुइपुरंति। एवं लज्जालुणा चंडरुद्दसूरिसीसेण सामन्नमासाइयमाराहियं चेति ॥

अथ दशमं दयालुत्वगुणमाह—

मूलं धम्मस्स दया तयणुगयं सव्वमेवणुट्ठाणं । सिद्धं जिणिंदसमए मग्गिज्जइ तेणिह दयालू ॥ १७ ॥

'मूलं' आद्यकारणं 'धर्मस्य' उक्तनिरुक्तस्य 'दया' प्राणिरक्षा । यतोऽस्या एव रक्षार्थं शेषव्रतानि । तथा चाऽवाचि—"अहिंसैषा मता मुख्या स्वर्गमोक्षप्रसाधिनी । अस्याः संरक्षणार्थं च न्याय्यं सत्यादिपालनम् ॥ १ ॥" तथा—" नर्त्ते मृदं यथा कुम्भो नर्त्ते बीजं यथाङ्कुरः । निर्मालिन्यस्तथा धर्मो नर्त्ते स्याज्जीवरक्षणम् ॥ १ ॥" 'तदनुगतं' तत्सहभावि 'सर्वमेव' विहाराहारतपोवैयावृत्त्यादिसदनुष्ठानं 'सिद्धं' प्रतीतं ' जिनेन्द्रसमये ' पारगतागमे । उक्तं च—" न सा दीक्षा न सा भिक्षा न तज्ज्ञानं न तत्तपः । न तद्दानं न तद्ध्यानं दया यत्र न विद्यते ॥ १ ॥" ' मृग्यते ' अन्विष्यते ' तेन ' कारणेन ' इह ' धर्माधिकारप्रस्तावे ' दयालुः ' दयाशीलः । इदमत्र तात्पर्यम्—यः स्वत एव दयालुः स सुखेनेर्यासमितिप्रत्युपेक्षणादौ प्रवर्त्तते, अतो धर्मयोग्यो भवति धर्मरुचिवत् । श्रूयते चागमे—

कश्चित् कुलपुत्रकः परलोकभीरुर्गृहवासमारम्भबहुलमवधार्य तापसानां मध्ये प्रव्रजितः । तानपि कन्दमूलोत्पाटनाद्यारम्भप्रवृत्तानवलोक्य सविषादो जज्ञे । यतस्तेऽपि किल चतुर्दश्यादितिथिष्वनाकुट्टिमाघोषयन्ति स्वकीयाश्रमे । ततो न कोऽपि तस्मिन् दिने पुष्पफलकन्दानयनाय वनं प्रति गच्छति । सोऽपि धर्मरुचिस्तदेकं दिनं बहुमन्यमानोऽहो ! सुन्दरं भवति, यदि सर्वदेयमनाकुट्टिरुद्घुष्यतेति चिन्तयन्नासाञ्चक्रे । कदाचिदासन्नमार्गे साधू व्रजन्तावालोक्य भद्रकतया तावपृच्छत्—भो तपोधनौ ! किमरण्यं प्रति प्रस्थितौ युवाम् ? किं भवतां धर्मेऽद्यानाकुट्टिर्न विधीयते ? तमृजुशीलमालोक्य साधू प्रत्यूचतुः—तापसकुमार ! अस्माकं धर्मे सर्वदाऽनाकुट्टि-

१ " कुटत्थ " इत्यपि ॥

रेव। यतो वयं न कदाचनापि सचेतनां पृथ्वीमुपमर्दयामः। न सचेतनं वारि व्यापारयामः। नाप्यनेकसत्त्वव्यापत्तिहेतुवैश्वानरमुद्दीपयामः। न चापि तृणलताप्रवालपुष्पफलकन्दादिवनस्पतीन् संघट्टयामः, उत्पाटयामो, भुञ्ज्महे वा। अतोऽस्माकं धर्मे सर्वदाऽनाकुट्टिरेवेति। श्रुत्वेदं दयाशीलतया ताभ्यामेव सह गत्वा गुरोरात्मानं निवेद्य प्रव्रजितः सुप्रव्रजितश्च बभूव धर्मरुचिरिति ॥ १७ ॥

इदानीमेकादशं गुणमाह—

मज्झत्थसोमदिट्ठी धम्मविचारं जहट्ठियं मुणइ। कुणइ गुणसंपओगं दोसे दूरं परिच्चयइ ॥ १८ ॥

मध्यस्था क्वचिद्दर्शने पक्षपातविकला सौम्या च प्रद्वेषाभावाद्दृष्टिर्दर्शनं यस्य स 'मध्यस्थसौम्यदृष्टिः' सर्वत्रारक्तद्विष्ट इत्यर्थः। 'धर्मविचारं' नानापाषण्डमण्डलीमण्डपोपनिहितधर्मपण्यस्वरूपं 'यथावस्थितं' सगुणनिर्गुणाल्पबहुगुणतया व्यवस्थितं कनकपरीक्षानिपुणविशिष्टकनकार्थिपुरुषवत् 'मुणति' बुद्ध्यते, अत एव 'करोति' विदधाति 'गुणसंप्रयोगं' गुणैः ज्ञानादिभिः सह संबन्धं 'दोषान्' गुणप्रतिपक्षभूतान् 'दूरं' इति दूरेण 'परित्यजति' परिहरति सोमवसुब्राह्मणवत्—

तेण किर दुब्भिक्खे कुडुंबं निव्वाहिउं सुदपरिग्गहो गहिओ। न य तं जीवियंति वेरग्गगओ सुद्धिनिमित्त पत्थिओ पाडलिपुत्तं। अंतरा य बंभगसुन्हमप्पं तप्पाइयं बंभणनिवारियग्गिदाह दट्ठूण मरणंपि अविहिणा न सुंदरंत्ति भावेंतो पत्तो एगं सन्निवेसं। पविट्ठो एगस्स अव्वत्तलिंगिणो मढियाए। सोवि चरियाकालो वट्टइ। अतिही य तुमंति च्चिट्ठ मढीयाए वोत्तूण पविट्ठो गामं। खणंतरे विउलगहियभत्तो पत्तो य। भुत्तं पज्जत्तं दुवेहिंपि। पत्थावे पुच्छिओ सोमवसुणा केरिसो तुम्ह धम्मो? किं वा एत्थ तत्तंति? तेण भणियं—भद्द! एगस्स गुरुणो अम्हे दो सीसा आसि। अचिरदिक्खियाणमम्हाण परोक्खीभूओ गुरू। उवइट्ठं च तेण अम्हाणं

—'सुहं सोयव्वं, मिट्ठं भुंजेयव्वं, लोयप्पिओ अप्पा कायव्वो'। न य एयस्स अत्थो कहिओ। तओ अहं सबुद्धीए इह गामे चिट्ठामि। मंतोसहाइहिं लोगस्सुवगारं करेमि। अओ चेव लोयप्पिओ भोयणं च मिट्ठं पावेमि। एसा य मज्झ सेज्जा तओहं सुहं सुवामि। एत्तियं तत्तं मए नायं। परमत्थं पुण गुरुणो जाणांति। तओ चिंतियं सोमवसुणा—सोहणो गुरुवएसो, न पुण एस परमत्थो। भणियं च कहिं पुण ते गुरुभाया। सिट्ठमियरेण अमुगत्थगामे चिट्ठति। दुइयदिवसे तत्थेव गओ सोमवसू, मिलिओ तस्स। तेणावि कय-मुचियं भणियं च भोयणावसरे—एहि मए सद्धिं। चलिया दोवि। पविसंतो गामे भणिओ एगेण अव्वत्तलिंगीएहिं मम गेहे पालिं खेडसु। तेण भणिअं एस पाहुगणो। एही तओ एसोवि, तुमंपि एहत्ति भणंतेण तेण नीया दोवि गिहं। कयं चलणसोयाइयं। भुत्ता दोवि सव्वकामगुणियमाहारं। गया सट्ठाणं। पुच्छिओ बंभणेण सो समायारं। तेणावि कहियपुव्ववुत्तं। तेण भणियं महमेगं-तरियं भुंजामि तओ मिट्ठं होइ। ज्झाणज्झयणपरिसंतो जत्थ व तत्थ व सुहं सुवामि। नीरीहचित्तोत्ति पिओ सव्वलोयस्स। एवं गुरुवयणमाराहेमि। तओ सोमवसू सोहणतरो एस, किं तु गंभीरो गुरुवएसो न नज्जइ सब्भावोत्ति भावेंतो पत्तो पाडलिपुत्तं। तत्थ किर पसिद्धो तिलोयणनामो पंडिओत्ति गओ तस्स गेहं। पविसंतो अणवसरोत्ति पडिच्छाविओ दोवारिएण। ताव य गहियकुसुम-दंतवणो समागओ पुप्फबडुगो। सो पुण मग्गिज्जंतोवि दंतवणमदाऊण पविट्ठो अब्भंतरं। खणंतरे निग्गंतूण सव्वस्स दाउमारद्धो। किमेस पुव्विमदिंतो ? किमियाणिं देइत्ति [1]पुच्छिए सोमवसुणा सिट्ठं दोवारिएणं। पढमं पहुणो दिन्ने गोरवं होइ इयरहा अवन्ना। तदुव्वरियं सेसाणं सेसा चेव भवइ। एत्थंतरे [2]तदासन्नगिहे दो पुरिसा आयमणं मग्गंति। दिन्नमेगस्स एगाए तरुणीए तं [3]वलुगाए,

---

१ "पुच्छिओ" इत्यपि। २ 'तदासन्नि' इत्यपि। ३ "वालुगाए" इत्यपि।

बीयस्स दीहदंडएण उल्लंकएण। तत्थवि पुट्ठेण कारणं सिट्ठं दोवारिएण। पढमो एयाए भत्ता, बीओ परपुरिपो, अओ एयस्स एवं चेव दाउमुचियंति। अहो! नीइमत्तो परिवारोवि पंडियस्सत्ति [1]चिंतिरस्स भट्टस्स समागया गहिरतूररवा, पूरियदियंतरा, पढंतभूरिभट्ट-चट्टा, सिबियारूढा, दुवारासन्नमेगा तरुणी। पुच्छियं सोमवसुणा—का एसा? किमेवमागच्छइत्ति। तेण भणियं—एसा पंडियधूया, राउले पायपूरणेण पत्तसंमाणा सगिहमागच्छइ। कहंति सुण राइणा पाओलंबिओ—"तेन शुद्धेन शुद्ध्यति" तओ इमीए पूरिओ [2]अ—"यत्सर्वव्यापकं चित्तं मलिनं दोषरेणुभिः। सद्विवेकाम्बुसंपर्कात्तेन शुद्धेन शुद्ध्यति ॥ १ ॥" ताव य पविट्ठा गिहमेषा। समाइच्छिया जणएण, परियणेण य। अहो! परियणोवि इमस्स पंडिओत्ति विम्हिओ लद्धावसरो गओ सभागयस्स पंडियस्स पासं। कयाभिवायणो पत्तस्संमाणो निविट्ठो उचियासणे। एत्थंतरे गुरुजाया मए सुविणे भुत्ता ता करेहि मे विसोहिंति विन्नत्तो केण य बडुएणं तिलोयणो। तत्तलोहनारिअवरुंडणाओ ते सुद्धित्ति वुत्ते अब्भुवगयं बडुगेण। कया अग्गिवन्ना लोहनारी। तमालिंगतो सो गहिओ पुव्वनिउत्तपुरिसेहिं। सुद्धो सुद्धोत्ति पडिया ताला। ताव सोमवसुणावि सवुत्तंतनिवेयणपुव्वमग्गियं पच्छित्तं। परिभाविऊण गहियाणेण दो मट्टियागोलगा उल्लो सुक्को य। पक्खित्ता कुडे उल्लो विलग्गो तत्थ न इयरो। तओ भणिओ सोमवसू, भट्ट! सुक्क-गोलगसमो तुममओ सुद्धो चेव। पुणो भणियं सोमवसुणा वयगहणं काउमिच्छामि, केरिसस्स गुरुणो समीवे करेमि? भणियं पंडि-एण—जो 'सुहं सोयव्वं, मिट्ठं भुंजियव्वं, लोयप्पिओ अप्पा कायव्वो' त्ति एएसिं तिण्हं पयाणमत्थं बुज्झइ, पालेइ य, निप्पिहो य सव्वहा, तस्स समीवे पव्वयाहि। सोमवसुणा भणियं, को पुण एएसिं पयाणमत्थो? पंडिएण भणियं—जो रागदोसविरहिओ परि-

१ "चिंतितस्स" इत्यपि। २ क्वचित् "अ" नास्ति ॥

चत्तारंभपरिग्गहो सुहज्झाणोवगओ सुयइ सो सुहं सुवइ । जो महुयरवित्तीए अकयमकारियं मुहालद्धं सव्वपाणिपीडापरिहारेणारत्त-दुट्ठो भुंजइ सो परिणामसुंदरंति मिट्ठं भुंजइ। जो मंतमूलोसहाइयउवयारमकरिंतो परलोयाणुट्ठाणसारयाए सव्वलोयाण वल्लहो होइ सो लोयप्पिओत्ति वुच्चइ । निरीहो जो भत्ताणुरत्तलोयाओ न धणधन्नहिरन्नसुवन्नाइ समीहइत्ति । एवमवहारियभावत्थो चलिओ गुरुमन्नि-सिउं माहणो । मिलिओ एगत्थ उज्जाणे सुघोसगुरुणं । वंदिऊण पुच्छिओ पुव्वभणियपयाणमत्थं । साहिओ जहुत्तो गुरूहिं । निरीहत्तजाणणत्थं चिट्ठिओ तत्थेव रत्तिं । दिट्ठमावस्सयाइकिच्चं साहूणं । जाव सज्झायं काऊण पसुत्ता साहुणो । आयरिया य वेसमणोववायमज्झयणं परियट्टिउं पवत्ता । तप्पभावेण य समागओ वेसमणसुरो । ट्ठिओ निसुणंतो । परिसमत्ते तंमि अहो ! सुस-ज्झाइयं सुसज्झाइयं भणंतो पडिओ गुरुचलणेसु । विन्नविउं पवत्तो—भयवं ! तुट्ठोहं तुह्माणं, वरेह वरं, हिरन्नं वा, सुवन्नं वा, दुपयं वा, चउप्पयं वा जं भे रोयइ तं सव्वं संपाएमि । आयरिएहिं भणियं—धम्मलाभो ते भवउ न केणावि किंचणे पओयणंति । ताहे अहो ! भे सुलद्धं जम्म जीवियंति जंपंतो उज्जोइयदिसामंडलो वंदिऊण गुरुं गओ सट्ठाणं सुरवरो । सोमवसूवि अहो ! निरीहत्तंति परितुट्ठ-मणो साहियसब्भावो पव्वाविओ गुरूहिं । जाओ संजमाराहगो । एयारिसो मज्झत्थो धम्मारिहोत्ति ॥ १८ ॥

अथ द्वादशं गुणरागिणं स्वरूपफलोपदर्शनद्वारेणाह—

गुणरागी गुणवंते बहु मन्नइ निग्गुणे उवेहेइ । गुणसंगहे पवत्तइ संपत्तगुणं न मयलेइ ॥ १९ ॥

गुणेषु धार्मिकलोकभाविषु रज्यत्येवंशीलो 'गुणरागी' । 'गुणवन्तः' गुरुगुणभाजो यतिश्रावकादीन् 'बहु मन्यते' मनः प्रीतिभा-जनं करोति । अहो ! धन्या एते, सुलब्धमेतेषां नरजन्मेत्यादि । तर्हि निर्गुणान्निन्दतीत्यापन्नम् । यथा देवदत्तो दक्षिणेन चक्षुषा

पश्यतीत्युक्ते वामेन न पश्यतीत्यवसीयते । तथा चाहुरेके—"शत्रोरपि गुणा ग्राह्या दोषा वाच्या गुरोरपि" इति चेन्नैतदेवं धार्मिकोचितमित्याह—'निर्गुणानुपेक्षते' असंक्लिष्टचित्ततया तेषामपि निन्दां न करोति । यतः स एवमालोचयति—"सन्तोऽप्यसन्तोऽपि परस्य दोषा नोक्ताः श्रुता वा गुणमावहन्ति । वैराणी वक्तुः परिवर्द्धयन्ति श्रोतुश्च तन्वन्ति परां कुबुद्धिम् ॥ १ ॥" तथा—"कालंमि अणाईए अणाइदोसेहिं वासिए जीवे । जं पाविय‍इ गुणोवि हु तं मन्नेह महच्छरियं ॥ १ ॥ भूरिगुणा 'विरल च्चिय एक्कगुणो बहुजणो न सव्वत्थ । निद्दोसाणवि भद्दं पसंसिमो थेवदोसेवि ॥ २ ॥" इत्यादि संसारस्वरूपमालोचयन्नसौ निर्गुणानपि न निन्दति, किंतूपेक्षते मध्यस्थभावेनास्त इत्यर्थः । तथा गुणानां संग्रहे समुपादाने 'प्रवर्त्तते' यतते । संप्राप्तमङ्गीकृतं गुणं सम्यग्दर्शनविरत्यादिकं 'न मलिनयति' न सातिचारं करोति । गुणरागित्वस्य फलमेतत् । अन्यथा गुणरागित्वमेव न स्यात् । इति गाथार्थः ॥ १९ ॥

उदाहरणे चात्र धनसार्थवाहवङ्कचूडौ । तथा हि—

वासातवसुसियंगे सज्झायज्झाणवावडे मुणिणो । दट्ठुं गुणाणुराया आउट्टो सत्थवाहो सो ॥ १ ॥
गुरुभत्तिनिब्भरमणो दाणं दाऊण पत्तसंमत्तो । जाओ कमेण धन्नो कल्लाणपरंपराभागी ॥ २ ॥

तहा—

जाओ गुणाणुराओ पुव्वमसंतोवि वंकचूलस्स । पेच्छंतयस्स अणवरयमेव मुणिणो गुणाउत्ते ॥ १ ॥
तत्तो बहुमाणाओ नियमग्गहणं च पालणं थिरया । पडिवन्नगुणा न हि तेण खंडिया पाणचाएवि ॥ २ ॥

१ "विरला च्चिय" इत्यपि ॥

उदाहरणद्वयमपि प्रतीतमिति न लिख्यते ।

अथ त्रयोदशधर्माधिकारिगुणस्यावसरः, स च सत्कथ इति विपर्यये दोषदर्शनद्वारेण तमाह—

नासइ विवेगरयणं असुहकहासंगकलुसियमणस्स। धम्मो विवेगसारोत्ति सक्कहो होज्ज धम्मत्थी ॥ २० ॥

'नश्यति' अपैति 'विवेकरत्नं' विवेकः सदसद्वस्तुपरिज्ञानं, स एव रत्नमज्ञानध्वान्तान्तकारित्वात् । अशुभकथाः स्त्र्यादिकथाः सप्त । तथा चागमः—"सत्त विगहाओ पन्नत्ताओ तंजहा—इत्थिकहा, भत्तकहा, देसकहा, रायकहा, मिउकालुणिया, दंसणभेयणी, चरित्तभेयणी" । तत्राद्याश्चतस्रः प्रसिद्धा एव, तथाऽपि किञ्चिदुद्दिश्यते । तत्र स्त्रीकथा—"सा तन्वी सुभगा मनोहररुचिः कान्तेक्षणा भोगिनी, तस्या हारिनितम्बबिम्बमथवा विप्रेक्षितं सुभ्रुवः । धिक् तामुष्ट्रगतिं मलीमसतनुं काकस्वरां दुर्भगामित्थं स्त्रीजनवर्णनिन्दनकथा दूरेऽस्तु धर्मार्थिनाम् ॥ १ ॥" भक्तकथा—"अहो ! क्षीरस्यान्नं मधुरमधुगावाज्यखण्डान्वितं चेद्रसः श्रेष्ठो दध्नो सुखसुखकरं व्यञ्जनेभ्यः किमन्यत् । न पक्वान्नादन्यद्रमयति मनः स्वादुतांबूलमेकं परित्याज्या प्राज्ञैरशनविषया सर्वदैवेति वार्त्ता ॥ २ ॥" देशकथा—"रम्यो मालवकः सुधान्यकनकः कांच्यास्तु किं वर्ण्यते, दुर्गा गूर्जरभूमिरुद्भटभटा लाटाः किराटोपमाः । कश्मीरे वरमुष्यतां सुखनिधौ स्वर्गोपमाः कुन्तलाः, वर्ज्या दुर्जनसङ्गवच्छुभधिया देशी कथैवंविधा ॥ ३ ॥" राजकथा—"राजायं रिपुवारदारणसहः क्षेमंकरश्चौरहा, युद्धं भीममभूत्तयोः प्रतिकृतं साध्वस्य तेनाधुना । दुष्टोऽयं म्रियतां करोतु सुचिरं राज्यं ममाप्यायुषा, भूयो बन्धनिबन्धनं बुधजनै राज्ञां कथा हीयताम् ॥ ४ ॥" तथा 'मिउकालुणिया' इति श्रोतृहृदयमार्दवजननान्मृद्वी, सा चासौ कारुणिकी च कारुण्यवती मृदुकारुणिकी । पुत्रादिवियोगदुःखदुःखितमात्रादिकृतकारुण्यरसगर्भा प्रलापप्रधानेत्यर्थः । तद्यथा

—"हा पुत्त ! हा पुत्त ! हा वच्छ ! हा वच्छ ! मुक्कामि कहमणाहाहं । एवं कलुणपलावा जलंतजलणेऽज सा पडिया" ॥ 'दर्शन-भेदिनी' ज्ञानाद्यतिशयतः कुतीर्थिकप्रशंसादिरूपा । तद्यथा—"सूक्ष्मयुक्तिशतोपेतं, सूक्ष्मबुद्धिकरं परम् । सूक्ष्मार्थदर्शिभिर्दृष्टं, श्रोतव्यं बौद्धशासनम् ॥ १ ॥" इत्यादि । एवं हि श्रोतॄणां तदनुरागात् सम्यग्दर्शनभेदः स्यादिति । 'चारित्रभेदिनी' न संभवन्तीदानीं महाव्रतानि, प्रमादबहुलत्वादतिचारप्रचुरत्वादतिचारशोधकाचार्यतत्कारकसाधुसाध्वीनामभावात् । ज्ञानदर्शनाभ्यां तीर्थं प्रवर्त्तत इति ज्ञानदर्शनकृत्येष्वेवादरो विधेय इति । भणितं च—"सोही न अत्थि नवि दिंतकरिंता नवि य केइ दीसंति । तित्थं च नाणदंसण-निज्जवगा चेव वोच्छिन्ना ॥ ११ ॥' इत्यादि । अनया हि प्रतिपन्नचारित्रस्यापि तद्वैमुख्यमुपजायते, किं पुनस्तदभिमुखस्येति चारित्रभेदिनी । इत्येतासु सङ्गोऽत्यासक्तिः, तेन कलुषितं मनोऽन्तःकरणं यस्य स तथा तस्येतीदमत्र तात्पर्यम्—विकथाप्रवृत्तो हि प्राणी प्रायो रागद्वेषवान् भवति, तद्वशाच्च न युक्तायुक्तं विवेचयति स्वार्थहानिमपि न लक्षयतीति । 'धर्मः' पुनः 'विवेकसारः' एव हिताहितावबोधप्रधान एव भवति, सावधारणत्वाद्वाक्यस्येति । धार्मिको ह्येवमालोचयति—"यावत्परगुणदोषपरिकीर्त्तने व्यापृतं मनो भवति । तावद्वरं विशुद्धे ध्याने व्यग्रं मनः कर्त्तुम् ॥ १ ॥" 'इति' अस्माद्धेतोः सत्यशोभनास्तीर्थकरगणधरमहर्षिचरितगोचराः कथा वचनव्यापारा यस्य स 'सत्कथो' 'भूयात्' भवेत् 'धर्मार्थी' धर्मचरणाभिलाषुको येन धर्मरत्नार्हः स्यात् । इति गाथार्थः ॥ २० ॥

अथ सुपक्षयुक्तश्चतुर्दशगुणवानुच्यते—

अणुकूल धम्मसीलो सुसमायारो य परियणो जस्स । एस सुपक्खो धम्मं निरंतरायं तरइ काउं ॥२१॥

इह पक्षः परिग्रहः परिकर इत्यनर्थान्तरम् । 'पक्षः परिग्रहेऽप्युक्तः' इति वचनात् । शोभनः पक्षो यस्य स सुपक्षः । तमेव विशे-

षेणाह—'अनुकूलः' धर्माविघ्नकारी 'धर्मशीलः' धार्मिकः 'सुसमाचारः' सदाचारचारी 'परिजनः' प्रतीतो यस्य एष सुपक्षोऽभिधीयते, स च धर्मं 'निरन्तरायं' निष्प्रत्यूहं 'तरइ' इति शक्नोति 'कत्तुं' अनुष्ठातुमिति । इह भावार्थः—अनुकूलो धर्मप्रयोजनानि कुर्वतः प्रोत्साहकः साहाय्यकर्त्ता च स्यात् । धर्मशीलो धर्मप्रयोजनेष्वभ्यर्थितो नाभियोगं मन्यते, अपि त्वनुग्रहमिति । सुसमाचारः राजविरुद्धादिकृत्यपरिहारी धर्मलाघवहेतुर्न भवेत् । अत एवंविधः सुपक्षो धर्माधिकारी स्यादिति ॥

इहाणणुकूलपरियणे उदाहरणं—

पुंडवद्धणे नयरे दिवायरो इब्भो अहेसि । तस्स य जोइमईकुच्छिसंभवो पभाकरो पुत्तो । बुद्धभत्ताणि सव्वाणि । अन्नया वाणिज्जकज्जेण गओ पभाकरो हत्थिणपुरं । तत्थ य जिणदासो सेट्ठी । तस्स भारिया पउमसिरि धूया य ओरालसरीरा जिणमई नाम । सुसावगाणि सव्वाणि । तेसिं भंडसालाए भंडं निक्खित्तं पभाकरेण । जिणमईरूवे बाढमज्झोववन्नेण जाइओ जिणदासो । सो भणइ सावगस्स दाहामि, न तुम्हारिसमिच्छादिट्ठिस्स । नत्थि उवायंतरं ति सो कवडेण सावगत्तं सिक्खेइ । धम्मं सुणेइ । चेइए वंदइ । साहुणो घयगुलवत्थाइएहिं पडिलाभेइ । सुणमाणस्स उ भावओ परिणओ धम्मो । मंदरागो य जाओ, दारिगाए उवरिं । साहूण सब्भावं कहिऊण गहियाणुव्वओ सावओ जाओ । विन्नायपरमत्थेण दिन्ना से जिणदासेण जिणमई । तं गहाय गओ पुंडवद्धणमेसो । तओ जिणमइं सासूनणंदाओ भणंति । बुद्धस्स पाएसु पडाहि, भिक्खू वंदाहि । सा नेच्छइ । तओ ताहिं खिसिज्जइ । ताहे पभागरो सुयगगेहे ठाइ । इच्छाए साहुवग्गं पडिलाभेइ । अन्नया मायापिईहिं भणिओ—पुत्त! भिक्खुणो निमंतेहि । सो नेच्छइ । तहा विग्गहं काऊण पट्ठविओ । गयस्स भिच्छुएहिं विज्जाहिं मंतिऊण फलं हत्थे दिन्नं । ताहे वाणमंतरीए अहिट्ठिओ घरं गओ भारियं भणइ—

भिच्छूण भत्तं देमो । सा नेच्छइ । तो सयमेव काउमारद्धो । साविगा गंतूण सूरीणं कहेइ । तेहिं जोगपडिभेओ दिन्नो । तेण पीयमेत्तेण । वाणमंतरी नट्ठा । साभाविओ जाओ किमेस आरंभोत्ति पुच्छइ । तीए भणियं—तुमए चेव भिक्खूणं भत्तमारद्धं । सो भणइ—साहू मोत्तूणाम्नस्स न देमि । कहमम्मापिउहिं मणा न वंचिओम्हि । तओ ते फासुयभत्तं साहूणं दिंति ॥

एवमणणुकूले परियणे अंतरायं संभवइ । तेण भन्नइ—अणुकूलधम्मसीलाइविसिट्ठपरियणो धम्मारिहोत्ति ॥ २१ ॥

इदानीं पञ्चदशं दीर्घदर्शि(त्व)गुणमाह—

आढवइ दीहदंसो सयलं परिणामसुंदरं कज्जं । बहुलाभमप्पकेसं सलाहणिज्जं बहुजणाणं ॥ २२ ॥

'आरभते' प्रतिजानीते दीर्घपरिणामसुन्दरं, कार्यमिति गम्यते, क्रियाविशेषणं वा । द्रष्टुमवलोकयितुं शीलमस्येति 'दीर्घदर्शी' 'सकलं' समस्तं 'परिणामसुन्दरं' आयतिसुखावहं 'कार्यं' कृत्यम् । तथा 'बहुलाभं' प्रचुराभीष्टसिद्धिकं 'अल्पक्लेशं' स्तोकायासं 'श्लाघनीयं' प्रशंसनीयं 'बहुजनानां' स्वजनपरिजनानां, शिष्टानामिति भावः । स किल पारिणामिक्या बुद्ध्या सुन्दरपरिणाममैहिकमपि कार्यं करोति । धनश्रेष्ठिवत्ततो धर्मस्यापि स एवाधिकारीति । यत, उक्तम्—"बुद्धिजुओ आलोचइ धम्मट्ठाणं उवाहि परिशुद्धं । जोगत्तमप्पणो च्चिय अणुबंधं चेव जत्तेण ॥ १ ॥" को पुणो धणसेट्ठित्ति—

रायगिहे नयरे महाधणो धणो सेट्ठी होत्था । तस्स य पयइभद्दाए सुभद्दाए गेहणीए चउरो पुत्ता । धणपालो, धणदेवो, धणगोवो, धणरक्खिओ य । सव्वेवि ते सुंदेरमंदिरं कलाकुसला सोजन्नपुन्ना य । घरिणीओ तेसिं पहाणकुलुब्भवाओ कमेणं सिरी, लच्छी, धणा,

१ "आरभइ" इत्यपि

धन्ना य। ते जणयपसाएण निच्चं सुहिया विहरंति। अन्नया सेट्ठी परिणयवओ परलोगहियं काउकामो चिंतेइ—एए पुत्ता मए एत्तियं कालं सुहिणो कया, संपयं पुण जइ सुन्हा काइ गिहकज्जाइं चिंतेइ, तो मइ पव्वइएवि सुत्थिया हवंति। का पुण एयासिं गिहचिंताए उचियत्ति हुं नायं, जा पुन्नाहिया। सा कहं नायव्वा? बुद्धीए। जओ लोयवाओ—'बुद्धी कम्माणुसारिणी होइ'। एमाइ चिंतिऊण सेट्ठिणा पारद्धा तेसिं बुद्धीए परिच्छा। पवत्तिओ गिहे ऊसवो। निमंतिओ तासिमप्पणो सयणवग्गो, भोयाविओ सगोरवं। भुत्तुत्तरे य सुहनिविट्ठो चित्तसालियाए। संमाणिओ कुसुमविलेवणतंबोलाइणा। तस्समक्खं च धणेणाहूया सुण्हाओ, पंच पंच सालिकणे दाऊण भणियाओ य। एए सम्मं पालेयव्वा। जया य मग्गामि तया मम समप्पियव्वत्ति। तओ विसज्जिओ सयणवग्गो। किमेत्थ तत्तंति? सवियक्को गओ सट्ठाणं। तत्थ जेट्ठसुण्हाए एते पंचवि उज्झिया, जया जाइस्सइ तया जओ तओ अप्पिसामित्ति कट्टु। बीयाए एयं चेव चिंतियं। नवरं छोलिऊण मुहे पक्खित्ता। तइयाए सुद्धवत्थे बंधिऊणाभरणकरंडिगाए ठविया, तिसंज्झं पडियारिया य। चउत्थीए पुण समप्पिया कुलहरे, पत्ते पाउसे ववियां, उक्खया य, पडिउक्खया य कया। तेसिं पढमवरिसे जाओ कुलओ। बीए वरसे आढगं। तइयवरिसे खारी। चउत्थे कुंभा। पंचमए कुंभसहस्साणि। पुणोवि सयणसमवायपुव्वं मग्गिया जेट्ठसुण्हा। तीएवि किच्छेण सरिऊण समप्पिआ कुओवि पंच कणा। सवहसावियाए अन्ने एएत्ति साहिओ सब्भावो। बीयाएवि एवं चेव। नवरं ते मए छोल्लिऊण भुत्तत्ति। तइयाए गंठिबद्धा चेव समप्पिया, किर मए एवं चेव रक्खियत्ति। चउत्थीए कुंचियाओ समप्पिऊण भणियं, मम जणयगिहेसु चिट्ठंति, सगडाइपेसणेण आणावेउ ताओत्ति। सेट्ठिणा भणियं, पुत्ति! कीस तए एवं कयं?। तीए भणियं—ताएण समाइट्ठं पालेयव्वा एए, ते एवं चेव सम्मं पालिया भवंति। तओ सेट्ठिणा नियाहिप्पायं साहिऊण

भणिया तब्बंधुणो, किमेत्थ उचियत्ति ?। तेहिं भणियं तुब्भे चेव बुद्धिनिउणा पमाणं। सेट्ठिणा वुत्तं जेट्ठा उज्झणसीला, ता जं किंचि मज्झगिहे छारछगणकयवराइ उज्झियव्वं तत्थ एयाए अहिगारो। जं किंचि रंधणकंडणसोहणाइ, तंमि बीयाए निओगो। तइया भंडागारसामिणी। चउत्थी सव्वाहिगारिणी। एयाए आएसेण सेसाहिं हिंडियव्वं। एवं चेव एयाओ सुहभाइणीओ भविस्संतित्ति जायमणुमयमेयं सव्वेसिं। तप्पभिइ तासिं नामपसिद्धी जाया; उज्झिया, भोगवई, रक्खिया, रोहिणीति। जायं च सेट्ठिघरं सुत्थं। तओ सलाहिओ सेट्ठी लोएण। तेणावि कयं हियइच्छियं परलोगहियंति। एरिसो दीहदंसी धम्मारिहोत्ति ॥ २२ ॥

इदानीं विशेषज्ञमभिधातुमाह—

वत्थूणं गुणदोसे लक्खेइ अपक्खवायभावेण। पाएण विसेसन्नू उत्तमधम्मारिहो तेण ॥ २३ ॥

'वस्तूनां' द्रव्याणां सचेतनाचेतनानां धर्माधर्महेतूनां वा गुणान् दोषांश्च 'लक्षयति' जानाति 'अपक्षपातभावेन' माध्यस्थ्यसुस्थचेतस्तया पक्षपातयुक्तो हि दोषानपि गुणान, गुणानपि दोषान् व्यवस्यति समर्थयति चेति। उक्तं च—"आग्रही बत निनीषति युक्तिं तत्र यत्र मतिरस्य निविष्टा। पक्षपातरहितस्य तु युक्तिर्यत्र तत्र मतिरेति निवेशम् ॥१॥" अतः 'प्रायेण' बाहुल्येन 'विशेषज्ञः' सारेतरवेदी 'उत्तमधर्मार्हः' प्रधानधर्मोचितो भवतीति शेषः। 'तेन' कारणेन सुन्दरीनन्दवत्। उक्तं च—"एयाउ हमं लट्ठं इमाओ एयंति जो विसेसन्नू। सो पावइ सामन्नं सुंदरिनंदेण एत्थुवमा ॥ १ ॥" इति गाथार्थः ॥ २३ ॥

सांप्रतं सप्तदशगुणमाह—

वुड्ढो परिणयबुद्धी पावायारे पवत्तई नेय। वुड्ढाणुगोवि एवं संसग्गिकया गुणा जेण ॥ २४ ॥

'वृद्धः' प्रवयाः 'परिणतबुद्धिः' परिपक्वमतिः परिणामसुन्दरमतिरित्यर्थः । 'पापाचारे' अशुभकर्मणि प्रवर्त्तते नैव, स हि किल यथावस्थितं वस्तुतत्त्वमवबुध्यते । अत्रोदाहरणम्—एगस्स रन्नो दुविहा मंतिणो तरुणा, बुड्ढा य । तरुणा भणंति—एए बुड्ढा मइभंसपत्ता न सम्मं मंतिंत्ति । ता अलमेएहिं अम्हे चेव पहाणा । अन्नया तेसिं परिच्छानिमित्तं राया भणइ—भो सचिवा ! जो मम सीसे पण्हिपहारं दलयइ, तस्स को दंडो कीरइ ? । तरुणेहिं भणियं—किमेत्थ जाणियव्वं । तस्स सरीरं तिलं तिलं कप्पिजइ, सुहुयहुया सणे वा छुब्भइ । तओ रन्ना बुड्ढा पुच्छिया । तेहिं एगंते गंतूण मंतियं [1]आसंघयप्पहाणा (अंतेउरप्पहाणा) महादेवी चेव एवं करेइ, ता तीए पूया चेव कीरइ । एयमेयत्थं वत्तव्वंति निच्छिऊण भणियं—जं माणुसमेरिसं महासाहसमायरइ, तस्स सरीरं ससीसवायं कंचणरयणालंकारेहिं अलंकिज्जइ । तुट्ठेण भणियं रन्ना—साहु विन्नायंति, सव्वदंसिणोत्ति रन्ना ते चेव पमाणं कयत्ति ॥ यतो वृद्धा नाहितहेतुषु प्रवर्त्तन्ते । ततो वृद्धाननुगच्छति यस्तन्मतानुवृत्तिपरतया स 'वृद्धानुगः' सोऽप्येवमेव पापे न प्रवर्त्तत इति भावः । केन हेतुना ? इत्याह—'संसर्गकृताः' साङ्गत्यजनिता गुणाः 'येन' कारणेन प्राणिनां स्युः । अत एवोक्तम्—"उत्तमजणसंसग्गी सीलदरिद्दंपि कुणइ सीलड्ढं । जह मेरुगिरिविलग्गं तणंपि कणयत्तणमुवेइ ॥ १ ॥" इति गाथार्थः ॥ २४ ॥

अथाष्टादशं विनयगुणमधिकृत्याह—

विणओ सव्वगुणाणं मूलं सन्नाणदंसणाईणं । मोक्खस्स य ते मूलं तेण विणीओ इह पसत्थो ॥२५॥

विनीयते अपनीयते विलियते वाष्टप्रकारं कर्म येन, स 'विनयः' इति सामयिकी निरुक्तिः । उक्तं च—"जम्हा विणयइ

---

१ "असंधयए प्पहाणा" इत्यपि ॥

कम्मं अट्ठविहं चाउरंतमोक्खाए। तम्हा उ वयंति विऊ विणओत्ति विलीणसंसारा ॥१॥" स विनयः सर्वगुणानां मूलं वर्त्तते। यतः सूत्रम्–"विणओ सासणे मूलं विणीओ संजओ भवे। विणयाओ विप्पमुक्कस्स कओ धम्मो कओ तवो ॥१॥" कतमानाम्? इत्याह— सज्ज्ञानदर्शनादीनाम्। उक्तं च—"विणया नाणं नाणा उ दंसणं दंसणाहि चरणं तु। चरणाहिंतो मोक्खो मोक्खे सोक्खं अणाबाहं ॥ १ ॥" ततः किम्? इत्याह—'चकारस्य' पुनःशब्दार्थस्यैव योगः। 'ते' पुनर्गुणा मोक्षस्य मूलं 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः' (त० १। १।) इति वचनात्। 'तेन' हेतुना विनीतः 'इह' धर्माधिकारे 'प्रशस्तः' श्लाघितः। किल यः प्रकृत्यैव विनीतः स तद्गुणादेव धर्ममवाप्नोत्याराधयति च। पुष्पसालसुतफलसालवत्। इति गाथार्थः ॥ २५ ॥

तथाहि—

मगहमंडलमंडणभूओ धणधन्नसमिद्धो सालिग्गामो नाम गामो। तत्थ पुप्फसालगाहावइस्स फलसालो नाम पुत्तो अहेसि। पयइभद्दओ पयइविणीओ परलोगभीरू य। तेण धम्मसत्थपाढयाओ सुयं—जो उत्तमेसु विणयं पउंजइ सो जम्मंतरे उत्तमुत्तमो होइ। तओ सो ममेस जणओ उत्तमोत्ति सव्वायरेण तस्स विणए पवत्तो। अन्नया दिट्ठो जणओ गामसामिस्स विणयं पउंजंतो। तओ एत्तोवि इमो उत्तमोत्ति जणयमापुच्छिऊण पवत्तो गामसामिमोलग्गिउं। कयाइ तेण सद्धिं गओ रायगिहं। तत्थ गामाहिवं महंतयस्स पणामाइकुणमाणमालोइऊण इमाओवि एस पहाणोत्ति पओलग्गिओ महंतयं। तंपि सेणियस्स विणयपरायणमवलोइऊण सेणियमोलग्गिउमारद्धो। अन्नया तत्थ भगवं वद्धमाणसामी[1] समोसढो। सेणिओ सबलवाहणो वंदिउं निग्गओ। तओ फलसालो भगवंतं समोसरणलच्छीए समाइच्छियं

१ "वद्धमाण" इत्यपि ॥

नियच्छंतो पविम्हिओ। नूणमेस सव्वुत्तमो जो एवं नरिंदाविंददाणविंदेहिं वंदिज्जइ ता अलमन्नेहिं। एयस्स चेव विणयं करेमि। तओ अवसरं पाविऊण खग्गखेडगकरो चलणेसु निवडिऊण विन्नविउं पवत्तो—भयवं ! अणुजाणह, अहं भे ओलग्गामि। भगवया भणियं—भद्द ! नाहं खग्गफलगहत्थेहिं ओलग्गिज्जामि, किं तु रओहरणमुहपोत्तियापाणीहिं, जहा एए अन्ने ओलग्गंति। तेण भणियं —जहा तुब्भे आणवेह तहेवोलग्गामि। तओ जोगोत्ति भगवया पव्वाविओ, सुगइं च पाविओत्ति। एवं विणीओ धम्मारिहो होइत्ति ॥

अथैकोनविंशस्य कृतज्ञतागुणस्यावसरस्तत्र परेण कृतमुपकारमविस्मृत्या जानातीति कृतज्ञः प्रतीत एव। अतस्तं फलद्वारेणाह—

बहु मन्नइ धम्मगुरुं परमुवयारित्ति तत्तबुद्धिए। तत्तो गुणाण वुड्ढी गुणारिहो तेणिह कयन्नू ॥ २६ ॥

'बहु मन्यते' सगौरवं पश्यति 'धर्मगुरुं' धर्मदातारमाचार्यादिकम्, 'परमोपकारी' ममायम्, उद्धृतोऽहमनेनाकारणवत्सलेन भगवताऽतिघोरसंसारकूपकुहरे निपतन्, 'इति' एवंप्रकारतया 'तत्त्वबुद्धया' परमार्थसारमत्या स हि भावयत्येवमागमवाक्यम्—"तिण्हं दुप्पडियारं समणाउसो। तं जहा—अम्मापिउणं भट्टिस्स धम्मारियस्स।" इत्यादि। 'ततः' तस्मात् कृतज्ञताभावजनित-गुरुबहुमानाद् 'गुणानां' क्षान्त्यादीनां ज्ञानादीनां वा 'वृद्धिः' भवतीति गम्यते। तथा हि—स गुरोरुपकारितां परिभावयन्निर्भर्त्सितो न कुप्यति, नापि मानमालम्बते, नापि विनयहानिं विधत्ते, नापि वञ्चनापरिणाममास्कन्दति। अत एव सुप्रसन्नाद्गुरोः सकाशात् ज्ञानादिगुणानाप्नोति। क्रमेण गुरुपदमपि लभते। 'गुणार्हः' धर्मप्रतिपत्तियोग्यः। 'तेन' हेतुना 'इह' धर्माधिकारिविचारे 'कृतज्ञः' उक्तस्वरूप इत्यत्र भीमो दृष्टान्तः ॥

स चायम्—

तगराए नयरीए रइसारो राया समणोवासओ। तस्स य पुत्तो भीमो नामा। सो संगहियकलाकलावो नाणाकीलाहिं कीलंतो भणिओ रन्ना—पुत्त! कहमद्धसिक्खिओवि रमिउमिच्छसि?। तेण भणियं—ताय! कहमहमद्धसिक्खिओऽम्हि। ताहे पढियं रन्ना—बावत्तरीकलापंडियावि पुरिसा अपंडिया चेव; सव्वकलाण पहाणं ने धम्मकलं न याणंति। भीमेण चिंतियं—ताओ सच्चमुल्लवइ, जमद्धसिक्खिओहं। जओ नामंपि न मे सुअपुव्वं धम्मकलाए ता तायं चेव पुच्छामि। तओ पुच्छिओ—ताय! कहिं सा लब्भइ? रन्ना भणियं—साहूणं समीवे। तो खाई नेहि मं तत्थत्ति वुत्ते नीओ सो राइणा साहुसमीवे। तेहिं धम्मो कहिओ। अभिरुइओ कुमारस्स। तप्पभिइं च सिक्खिओ चिइवंदणाइं। गहियाइं अणुव्वयाइं। जाओ परमसावओ। चक्कवट्टिरज्जलाभाओवि अब्भहियं परितुट्ठो जिणधम्मसंपत्तीए। चिंतिउं पवत्तो—अहो! पुत्तवच्छलया तायस्स! समुद्धरिओहं जेण रुद्दाओ भवसमुद्दाओ। पडिबोहिओम्हि पलित्तगिहपसुत्तो। सव्वहा परमोवयारिणो इमस्स न विप्पियलेसोवि मए कायव्वो। जइयव्वं च पियं संपाइउंति गहियाभिग्गहो सावगधम्ममणुपालिउं पवत्तो। अन्नया रन्ना रायवाडियं वच्चंतेण दिट्ठा पासाओवरि कीलमाणी एगा सेट्ठिकन्नया। रूवाइसयरंजिएण मग्गाविया। न य दिन्ना सेट्ठिणा भणियं च—जइ इमीए सुओ होही, न सो रज्जं पाविही। जओ अत्थि रन्नो भीमकुमारो रज्जारिहोत्ति। तओ तमलभमाणो राया बाढमरइमणुपविट्ठो। सुयमिणं भीमेणं। तओ मए धरमाणे तायस्स इच्छाभंगोत्ति ससंभमेण गंतूण भणिओ सेट्ठी—देहि धूयं देवस्स। नियमो मे रज्जकरणे। सेट्ठिणा भणियं—तुह पुत्ता होहिंति, ते मम नत्तुयं परिभविस्संति। जइ एवं न परिणिस्सामि चेवाहं। कुणसु विसत्थो रायसासणंति कुमारेण वुत्ते तुट्ठेण दिन्ना सेट्ठिणा दारिगा। परिणाविओ राया। जाया सा चेव महादेवी। कमेण पसूया सव्वलक्खणोववेयं दारयं। सोवि परिवड्ढिओ कालेण। राया जाओ। भीमोवि बंभचेर-

धारी सम्मं समणोवासगधम्ममणुपालेइ । कयाइ दढव्वओत्ति पसंसिओ सक्केण । तयणु असद्दहंतो एगो देवो गणियारूवं काऊण तज्जणणीरूवेण य गंतूण भणिओ—भो कुमार ! उत्तमकुलसंभूओसि, धम्मिओसि, दयालुओसि, अब्भत्थियसारोसि, तं एसा वराई मम धूया तुह रूवालोयणसमुच्छलियमयणानलज्जालालिपलित्तगत्ता कालधम्ममुवगच्छइ । जीवइ य तुह ससिणेहदिट्ठिदाणेण । ता करेहि तीए जीवावणेण महंतं पुन्नसंचयंति । कुमारेण वुत्तं—भद्दे ! न कयाइ विसं भुत्तं जीवावेइ । न सन्निवायस्स दुद्धं पच्छं । ता तीए धम्मोसहं देहि । नाहं वयभंगमंगीकरेमि । एयं चेव कारुण्णं जं परो पावे न पवत्तिज्जइ । एमाइकोमलालावेहिं पडिसिद्धा कुट्टणी । ताहे निप्पकंपोत्ति पसंसिओ भीमो देवेण । कमेण जाओ परलोगाराहगोत्ति । एरिसो कयन्नू सुत्तभणियगुणभायणं भवइत्ति ॥ २६ ॥

अथ विंशतितमगुणी परहितार्थकारी, तत्स्वरूपं नामत एव सुगमम् । अतस्तस्य धर्मप्राप्तौ फलमाह—

परहियनिरओ धन्नो सम्मं विन्नायधम्मसब्भावो । अन्नेवि ठवइ मग्गे निरीहचित्तो महासत्तो ॥ २७ ॥

यो हि प्रकृत्यैव परेषां हितकरणे निरन्तरं रतो भवति स 'धन्यो' धर्मधनार्हत्वात् 'सम्यग्विज्ञातधर्मसद्भावः' यथावद्बुद्धधर्मतत्त्वो गीतार्थीभूत इति यावत् । अनेनागीतार्थस्य परहितमपि चिकीर्षतस्तदसंभवमाह । तथा चागमः—"किं एत्तो कट्ठयरं जं सम्ममनायसमयसब्भावो । अन्नं कुदेसणाए कट्ठतरागंमि पाडेइ ॥१॥" 'अन्यानपि' मन्दमतीन् 'स्थापयति' स्थिरीकरोति 'मार्गे' शुद्धधर्मे किंविशिष्टः सन् ? इत्याह—'निरीहचित्तो' निःस्पृहमनाः सस्पृहः शुद्धमार्गोपदेष्टापि न प्रशस्यः । उक्तं च—"परं लोकाधिकं धाम तपः श्रुतमिति द्वयम् । तदेवार्थित्वनिर्लुप्तसारं तृणलवायते ॥ १ ॥" किमित्येवंविधः ? इत्याह—'महासत्त्वः' इति कृत्वा, यतः सत्त्ववतामेवामी गुणाः संभवन्ति—"परोपकारैकरतिर्निरीहता विनीतता सत्यमतुच्छचित्तता । विद्याविनोदोऽनुदिनं न दीनता

गुणा इमे सत्त्ववतां भवन्ति । १ । " इति गाथार्थ ॥ २७ ॥

इहोदाहरणम्—

विजयवद्धणे नयरे विसालसिद्धिपुत्तो विजओ नाम होत्था । तेण उवज्झायसमीवे निसुयं—पुरिसेण खमापहाणेण परहियरएण य होयव्वं । जमेत्तो इहलोयपरलोएसु कल्लाणमासाइज्जइ । गहियं तेण तत्तबुद्धीए । अन्नया नवपरिणीयभज्जाणयणकज्जेण गओ ससुरकुलं । आगच्छंतस्स य भज्जाए चिंतियं हद्धी—निग्घिणाहं जा जणणिजणए मोत्तूण परगिहं वच्चामि । को पुण उवाओ ? जेण एत्तोवि छुट्टेज्जामि । तओ अंतरालपत्ताए नाइदूरे जुन्नकूवं दट्ठूण भणिओ भत्ता—दढं तन्हा इयण्हिं मरामि, जइ मे उदगं न देसि । तओ विजओ एहि इओ कूवाओ जलं पाएमित्ति भणंतो चलिओ कूवाभिमुहं । गया पिट्ठओ इयरीवि । विसत्थं कूवालोयणपरं पेल्लिऊण तं झत्ति पलाणा गया गामं । सउणकारणाउ न तेण नीयम्हित्ति साहियं जणयाणं । इयरोवि पडंतो झत्ति विलग्गो कूवतडुब्भवतरुखंधे । तयाभारेण य ओइन्नो कूवाओ । कीस तीए वराईए पेल्लिओम्हित्ति चिंततेण नायं नियगिहे दु(उ)क्कंठियाए । भणियं च उवज्झाएण खमापहाणेण होयव्वं, ता अलं तं पइ कोवेणंति अप्पाणं संठाविऊण गओ गेहं । पुच्छिओ जणणीए—किन्नागया सुण्हा ? तेण भणियं—आगच्छंती अवसउणकारणाओ मए मुक्का । तप्पभिइं च पेसिज्जंतोवि सो तत्थ न वच्चइ चिंतइ य—किं तीए वराईए दुक्खुप्पायणेण । अन्नया मित्तेहिं बाढमुवहसिओ गओ तत्थ । सगोरवं च केइ दिणे अच्छिऊण गहिऊण य तं समागओ गेहं । कालेण य जाओ परोप्परं सिणेहो । उवरएसु जणएसु ताणि चेव घरसामिसं पत्ताणि । अन्नया चिंतियं विजएण—अहो ! अवितहमुवज्झाएण मुवइट्ठं । दिट्ठो खमागुणो । इयाणिं परहियरओ भवामि । तओ दीणाईण दाणे पवत्तो । दट्ठूण य केइ विवयमाणे

पियवयणेहिं उवसामेइ भणइ य--सयणस्स संतियं विप्पियं दिट्ठंपि हियए धारियव्वं । जओ 'जंपियाओ अजंपियं वरं । परस्सवि पुच्छियाओ अपुच्छियं वरं, सुयाओ असुअं वरं' । एवं सयणभावो सुहावहो होइ । अन्नया जिट्ठपुत्तेण पुच्छियं-ताय! किमेवं सव्वलोयस्स उवइसिज्जइ ? । विजएण भणियं-वच्छ ! अणुहवसिद्धं ममेयं, तेण सव्वलोयस्स उवएसं देमि । पुणो पुत्तेण पुट्ठं-कहं भवओ अणुहवसिद्धमेयंति कहेहि, कोउगं मे वट्टइ । विजएण वुत्तं-सिट्ठमेव मए । 'पुच्छियाओ अपुच्छियं वरं, सुयाओ असुयं वरं' तो अलं निबंधेण । तओ पुत्तो दढयरवड्ढियकोउहलो पुणो पुणो झिखइ । [1]अइणिच्छएण भणियं पिउणा-किलाहं तुह जणणीए पुरा जुन्नागडे खित्तो, न य मए तस्सावि तं सिट्ठं, तं च परिणामसुंदरं जायं । तएवि न एयमन्नस्स साहियव्वंति । अन्नया सुएण हसिऊण पुच्छिया जणणी-अम्मो ! किं सच्चमेयं ? तुमए ताओ जुन्नकूवे पेल्लिओ । पुत्त ! कहं जाणासित्ति मायाए वुत्ते तेण भणियं-मम ताएण चेव सिट्ठं । तओ नायं भत्तुणा मइयं पेल्लणंति लज्जिया धसत्ति हिययफुट्टणेण गया पंचत्तमेसा । सोऊण हाहारवं समागओ सेट्ठी । विन्नायवुत्तंतो विसन्नो बाढं । ममेस दोसोत्ति झूरिऊण सुइरं सुद्धिमिच्छंतेण दिट्ठा कहिंवि साहुणो, मग्गिया सुद्धिं । तेहिं भणिओ-पव्वयाहि । सो भणइ-कहं निग्गुणेहिं परहियमायरिज्जइ ? कहं वा परहियविहाणाओ अन्नं कल्लाण-कारणं ? । साहूहिं भणियं-भद्द ! धम्मोवएसाओ अभयदाणाओ वा अन्नं परहियमेव नत्थि । यत उक्त—"नोपकारो जगत्यत्र तादृशः कोऽपि विद्यते । यादृशी दुःखविच्छेदाद्देहिनां धर्मदेशना ॥ १ ॥" तथा—"जीवितार्थे नरेन्द्रोऽपि पूर्णां यच्छति मेदिनीम् । [2]प्राणिरक्षासमं दानमतो लोके न विद्यते ॥ १ ॥" "जो सहस्सं सहस्साणं मासे मासे गवं दए । तओवि संजमो

---

१ "अइच्छणिएण" इत्यपि । २ "प्राण" इत्यपि ॥

सेओ अदितस्सत्थि किंचणं ॥ १ ॥" एवं सोऊण पडिबुद्धो पव्वइओ विजओ। जाओ सपरोवयारसाहगोत्ति। एवं परहियत्थकारी धम्मारिहोत्ति ॥

इदानीमेकविंशतितमो लब्धलक्ष्यगुणः फलतोऽभिधीयते—

लक्खेइ लद्धलक्खो सुहेण सयलंपि धम्मकरणिज्जं। दक्खो सुसासणिज्जो तुरियं च सुसिक्खिओ होइ ॥२८॥

'लक्षयति' जानाति प्रतनुज्ञानावरणत्वाल्लब्धमिव लब्धं लक्ष्यं शिक्षणीयानुष्ठानं येन स 'लब्धलक्ष्यः' 'सुखेन' अक्लेशेनात्मनः शिक्षयितुश्च निर्वेदमनुत्पादयन्नित्यर्थः। 'सकलं' समस्तमपि 'धर्मकरणीयं' वन्दनप्रत्युपेक्षणादिकम्। अयमभिप्रायः—पूर्वभवाभ्यस्तमिव सकलं झटित्येवाऽधिगच्छति। तथा चाह—"प्रतिजन्म यदभ्यस्तं जीवैः कर्म शुभाशुभम्। तेनैवाभ्यासयोगेन तदेवाभ्यस्यते सुखम् ॥ १ ॥" अत एव 'दक्षो' द्राक्कारी 'सुशासनीयः' सुखशिक्षणीयः 'त्वरितं' स्तोककालेन चकारस्योपरियोगात् 'सुशिक्षितः' शिक्षापारगामी च ('भवति') स्यात्। आर्यरक्षितवत्—

स हि दशपुरनगरे सोमदेवद्विजन्मनो रुद्रसोमायाश्च पुत्रः। कुतोऽपि पाटलिपुत्रादेश्चतुर्दशविद्यास्थानपारगो भूत्वा स्वं पुरमाजगाम। कृताभिगमो राज्ञा नागरकैश्च स्वगृहं चाविशत्। स्थितो बहिः शालायाम् सर्वस्वजनैरभिनन्दितो, न तु मात्रा। ततश्चोत्कण्ठितो मातुरभिवन्दनाय गृहान्तरविशत्। कृतवान् मातुः पादवन्दनम्। तयाऽपि दत्ताशिषा संभाषितो मध्यस्थवृत्त्या नात्युत्कटप्रमोदया। ततोऽसौ विज्ञाततदाकूतस्तां पप्रच्छ—मातः! मदागमनेन जनः परजनोऽपि परं प्रमोदमाससाद, न पुनर्भवती, किमत्र कारणम्?। साऽवोचत्, पुत्र! कथमिव मम प्रमोदो भवति? दुर्गतिगमननिबन्धनानि कुशास्त्राणि पठित्वाऽऽगते। यदि परं दृष्टिवादमधीत्य मां

प्रमोदयसि । ततः किमन्यजनेनानन्दितेन, यज्जनन्यै रोचते तदेवाध्येतुमुचितमित्यवधार्य मातरमपृच्छत्, क्व पुनरम्ब ! दृष्टिवादः संपद्यते ? । तयोचे, पुत्र ! तवैवेक्षुयन्त्रागारे तोशलिपुत्राचार्याणां पार्श्वे लभ्यते । यद्येवं तुष्यतुतरामम्बा, प्रातरेव पूरयामि मनोरथान्, इत्यभिधाय दृष्टिवादपदस्यार्थमनुस्मरन्नतिक्रान्तप्रायायां रजन्यां जननीमापृच्छ्य प्रस्थितोऽसौ सूरीन् प्रति । प्रणतश्चान्तरा पूर्वदिवसाप्राप्तेनेक्षुयष्टिकलापसमर्पणपूर्वकस्वमित्रेण । प्रधानशकुनोऽयमित्यानन्दितेन गणिता इक्षुयष्टयः । नवपरिपूर्णा दशम्याश्चार्द्धमालोक्य चिन्तितमनेन—तत्र दृष्टिवादे कियन्तोऽप्यधिकारा न ज्ञायते, मया नव पूर्णा अध्येतव्याः, दशमश्चार्द्धमिति संचिन्त्य मातुर्धृतिसंपादनाय भणितो वयस्यः—एता मम मातुः समर्पणीया वक्तव्यं च यत्र प्रयोजने तव पुत्रः प्रस्थितस्तत्राहमेव प्रथममभिमुखोऽभवमिति । गत्वा च कथिते तेन मात्राऽपि तदेव फलमबोधि । रक्षितोऽपि प्राप्तः साधूपाश्रयसमीपमज्ञाततद्वन्दनादिव्यवहारो ग्राम्य इव कथं प्रविशामि ? इत्यालोचयन् श्रावकमेकं प्रविशन्तं ददर्श, प्रविष्टश्च तदनुमार्गेण । नैषिधिकीर्याप्रतिक्रमणवन्दनप्रत्याख्यानसाधुवन्दनादि सर्वमक्षुण्णं तेन सह विधायोपविष्टो गुरुसमीपे । ज्येष्ठश्रावकावन्दनाल्लक्षितो गुरुभिरभिनवश्रावकोऽयमितिपृष्टश्च—देवानुप्रिय । कुतस्ते धर्मप्राप्तिरभूत् ? । रक्षितः प्राह—इतो वृद्धश्रावकात् । कदा ? संप्रत्येव । अत्रान्तरे साधुभिरूचे—भगवन् ! शय्यातरीसुतोऽयं रक्षितकुमारः, यस्यातीतवासरे राज्ञा प्रवेशोत्सवो व्यधीयत । ततोऽहो ! लब्धलक्षितास्येति विस्मितैः स्निग्धमधुरया दृशा विलोक्य भणितोऽसौ सूरिभिः—सौम्य ! सर्वजनवल्लभस्य भवतः किमस्माभिरातिथ्यं विधीयताम् ? । ततः प्राञ्जलिपुटः प्रत्याह बटुः—भगवन् ! दृष्टिवादप्रदानेन प्रसादः क्रियताम् । सूरिराह—साधु साधु शोभनो मनोरथो भवतो योग्यश्चासि बाढं दृष्टिवादस्य । किं तु नासौ गृहस्थेभ्यो वितीर्यते । यतयोऽप्यधीताद्यैकादशाङ्गास्तत्पाठाधिकारिणो भवन्ति । स प्राह—यथा चारु भवति तथैव पठामि, प्रदीयतां

दीक्षाऽपि । गुरुराह—यद्येवमापृच्छेतां राजस्वजनवर्गौ । तेनोचे—न मम राजादिभिः कार्यम्, मातृमनोरथसंपादनमेव चिकीर्षामीति निवेदितजननीजल्पोऽनल्पमतिविभवः संग्रहीतुमुचितोऽयमिति परिभाव्य प्रव्राजितोऽसौ सूरिणा । स्वजनादिभयाच्च विहृताः सर्वेऽप्यन्यत्र । कथानकशेषमावश्यकादवगच्छेत् ॥

इह पुनर्दृष्टमात्रानुष्ठानग्राही लब्धलक्ष्यो रक्षितवद्धर्माधिकारी स्यादित्यावेदितम् । इति गाथार्थः ॥ २८ ॥

अथ प्रस्तुतोपसंहारद्वारेण प्रकरणार्थनिगमनायाह—

एए इगवीसगुणा सुयाणुसारेण किंचि वक्खाया । अरिहंते धम्मरयणं घेत्तुं एएहिं संपन्ना ॥ २९ ॥

'एते' पूर्वोक्तस्वरूपाः, एकविंशतिसंख्यागुणाः 'श्रुतानुसारेण' प्रकरणान्तरोपलम्भद्वारेण 'किञ्चित्' असामस्त्येन, तेषां प्रकरणान्तरेषु विचित्रव्याख्याश्रवणात्सामस्त्येन कथयितुमशक्यत्वात् 'व्याख्याताः' स्वरूपतः फलतश्च प्ररूपिताः । किमर्थम्? इत्याह—यतः 'अर्हन्ति' योग्यतासारं धर्मरत्नं ग्रहीतुं न पुनर्वसन्तनृपवद्राजलीलामिति भावः । कः? इत्याह—'एभिः' अनन्तरोक्तैर्गुणैः 'संपन्नाः' संगताः संपूर्णा वा । इति गाथार्थः ॥ २९ ॥

आह किमेकान्तेनैतावद्गुणसंपन्ना एव धर्माधिकारिणः, उतापवादोऽप्यस्ति? इत्युच्यते—

पायद्धगुणविहीणा एएसिं मज्झिमा वरा नेया । एत्तो परेण हीणा दरिद्दपाया मुणेयव्वा ॥ ३० ॥

इहाधिकारिणस्त्रिधा विचिंत्या उत्तममध्यमजघन्यभावेन । तत्रोत्तमाः संपूर्णगुणा एव । पादश्चतुर्थांशोऽर्द्धं प्रतीतमेव । गुणशब्दस्य

प्रत्येकमभिसंबन्धात् । पादप्रमाणैरर्द्धप्रमाणैश्च गुणैर्ये हीनाः, 'एतेषाम्' उक्तगुणानां मध्यात्ते यथाक्रमं मध्यमा वरा ज्ञेयाः । चतुर्थांशहीना मध्यमाः, अर्द्धेन हीना जघन्या इति भावः । तेभ्योऽपि हीनतरेषु का वार्ता ? इत्याह—'एत्तो परेण' इति एभ्योऽपि परेणार्द्धादप्यधिकैः 'हीनाः' रहिताः 'दरिद्रप्रायाः' अकिंचनजनकल्पाः 'मुणितव्याः' वेदितव्याः । यथा हि दरिद्रा उदरभरणचिन्ताव्याकुलतया न रत्नक्रयमनोरथमपि कुर्वन्ति, तथैतेऽपि न धर्माभिलाषमपि विदधति । इति गाथार्थः ॥ ३० ॥

एवं च स्थिते यद्विधेयं तदाह—

धम्मरयणत्थिणा तो पढमं एयज्जणंमि जइयव्वं । जं सुद्धभूमिगाए रेहइ चित्तं पवित्तंपि ॥ ३१ ॥

धर्मरत्नमुक्तस्वरूपं, तदर्थिना तल्लिप्सुना, 'ततः' तस्मात्कारणात् 'प्रथमं' आदौ एषां गुणानां अर्जने विढपने 'यतितव्यं' तदुपार्जनं प्रति यत्नो विधेयः, तदविनाभावित्वाद्धर्मप्राप्तेः । अत्रैव हेतुमाह—'यस्मात्' कारणात् 'शुद्धभूमिकायां' अकलङ्काधारे 'रेहइ' इति शोभते 'चित्रं' चित्रकर्म 'पवित्रमपि' प्रशस्तमपि लिखितं सत् । इति गाथार्थः ॥ ३१ ॥

इहाप्यबुधजनविबोधनायागमप्रसिद्धमुदाहरणं वर्णयन्त्याचार्याः—

सागेयपुरे महाबलो नाम राया दूयमापुच्छइ—किं मम रायंतरभावि रायलीलोचियं वत्थु नत्थि ? दूएण भणियं—सव्वमत्थि देवस्स एगं चित्तसहं मोत्तुं । तीएवि किर नयणमणोहारिविचित्तचित्तावलोयणेण रायाणो चंकमणलीलमायरंति । एयमायन्निऊण रन्ना संजायकोउगेण समाइट्ठो मंती । तेण य कारिया तुरियमेव दीहरविसाला महासहा । समाहूया नयरपहाणा विमलपहासनामाणो दुवे य चित्तयरा । समप्पिया तेसिमद्धद्धभाएण अंतरा चिलिमिलिं दाऊण भणिया य—न तुम्भेहिं अन्नोन्नं कम्मं अवलोयणीयं,

नियनियबुद्धीए चित्तियव्वं, न य वेठी मंनियव्वा, जहाविन्नाणं मे पसाओ [1]कज्जिहित्ति (?)। तओ ते अहमहमिगाए कम्मं पकया जाव वइक्कंता छमासा ताव य ऊसुगेण पुच्छियं रन्ना। विमलेण भणियं—निम्माओ मदीयभागो। निरूविओ रन्ना अइसयसुंदरोत्ति कओ से महापसाओ। तओ पुच्छिओ पभासो। सो भणइ—नाहमज्जवि चित्तारंभं करेमि, जओ भूमिगाकम्ममेव मम निम्मायंति। केरिसं पुण तं भूमिकम्मंति विम्हिएण राइणावणीया परियच्छी, जाव दिट्ठं तत्थ विसेसरम्मं चित्तकम्मं। तओ सकोवमिव भणिओ पभासो—भो! किमम्हेवि विप्पयारेसि? तेण भणियं—न सामी विप्पयारीयइ, पडिबिंबसंकमो एसोत्ति भणंतेण दाविया जवणिगा। विम्हिएण भणियं रन्ना—किमेरिसी भूमी कीरइ? पभासेण वुत्तं—देव! इमीए चित्तं थिरयरं भवइ, वन्नयाण कंती बिउणा वित्थइ, रूवयाणं च भावुल्लासो होइ। तओ तुट्ठेण राइणा कओ से बिउणो पसाओ, भणियं च—एयमेवं चेव चिट्ठउ। संचारिमचित्ताचित्तसहत्ति अउव्वा मे पसिद्धी होउत्ति। एस एत्थ उवणओ—जहा चित्तं काऊण कमेण तेण भूमि सुट्ठु परिकम्मिया, एवं धम्मचित्तत्थिणावि एएहिं गुणेहिं आया परिकम्मियव्वोत्ति॥

आह धर्मो द्विधा, श्रावकधर्मो यतिधर्मश्च। श्रावकोऽप्यविरतो विरतश्च। तत्राद्यस्यान्यत्र—"तत्थहिगारी अत्थी समत्थओ जो न सुत्तपडिकुट्ठो। अत्थी उ जो विणीओ समुवठिओ पुच्छमाणो य॥ १॥" इत्यादिनाधिकारी निरूपितः। [2]द्वितीयस्यापि—"संपत्तदंसणाई पइदियहं जइजणा सुणेइत्ति। सामायारिं परमं जो खलु तं सावयं बिंति॥ १॥" तथा—"परलोगहियं सम्मं जो जिणवयणं सुणेइ उवउत्तो। अइतिव्वकम्मविगमा सुक्कोसो सावगो एत्थ॥ १॥" इत्यादिभिरसाधारणैः श्रावकशब्दप्रवृत्तिहेतुभिः

१ "कज्जिओहित्ति" 'कज्जिम्हित्ति' इत्यपि पाठौ दृश्येते। २ विरतश्रावकस्य तु॥

सूत्रैरर्थत एवंविधाः श्रावकधर्माधिकारिण उक्ताः। तथा यतिधर्माधिकारिणोऽप्यन्यत्रान्यथैवोक्ताः। तद्यथा—"पव्वज्जाए अरिहा आरियदेसंमि जे समुप्पन्ना। जाइकुले हि विसिट्ठा तह खीणप्पायकम्ममला ॥ १ ॥ तत्तो य विमलबुद्धी दुलहं मणुयत्तणं भवसमुद्दे। जम्मो मरणनिमित्तं चवलाओ संपयाओ अ ॥ २ ॥ विसया य दुक्खहेऊ संजोगे नियमओ विओगोत्ति। पइसमयमेव मरणं [1]एत्थ विवागो य अइरोद्दो ॥ ३ ॥ एवं पयईए च्चिय अवगयसंसारनिग्गुणसहावा। तत्तो य तव्विरत्ता पयणुकसायऽप्पहासा य ॥ ४ ॥ सुकयन्नुया विणीया रायाईणमविरुद्धकारी य। कल्लाणंगा सद्धा थिरा तहा समुवसंपन्ना ॥ ५ ॥" तदेभिरेकविंशतिभिर्गुणैः कतमस्य धर्मस्याधिकारित्वमुक्तम्? इत्यत्रोच्यते—एतानि सर्वाण्यपि शास्त्रान्तरीयाणि लक्षणानि प्रायेण तत्तद्गुणस्थानकस्याङ्गभूतानि वर्त्तन्ते, चित्रस्य वर्णकशुद्धिविचित्रवर्णतारेखाशुद्धिनानाभावप्रतीतवत्। प्रकृतगुणाः पुनः [2]सर्वधर्मस्थानानां साधारणभूमिकेव चित्रप्रकाराणामिति सूक्ष्मबुद्ध्या परिभावनीयम्। वक्ष्यति च—"दुविहंपि धम्मरयणं तरइ नरो घेत्तुमविगलं सो उ। जस्सेगवीसगुणरयणसंपया सुत्थिया अत्थि ॥ १ ॥" अत एवाह—

सइ एयंमि गुणोहे संजायइ भावसावयत्तंपि। तस्स पुण लक्खणाइं एयाइं भणंति सुहगुरुणो ॥ ३२ ॥

'सति' विद्यमाने 'एतस्मिन्' अन्तरोक्ते 'गुणौघे' जघन्यमध्यमोत्कृष्टरूपे 'संजायते' संभवति 'भावश्रावकत्वमपि' दूरे तावद्भावयतित्वमित्यपेरर्थः। आह—किमन्यदपि श्रावकत्वमस्ति? येनैवमुच्यते भावश्रावकत्वमिति। सत्यम्, इह जिनागमे सर्वेऽपि भावाश्चतुर्विधा एव, 'नामस्थापनाद्रव्यभावतस्तन्न्यासः' (त० १।५।) इति वचनात्। तथा हि—नामश्रावकः सचेतनाचेतनस्य

---

१ 'अइविवागो हवइ रुद्दो' इत्यपि। २ "सर्वधर्माणाम्" इत्यपि ॥

पदार्थस्य यच्छ्रावक इति नाम क्रियते । स्थापनाश्रावकश्चित्रपुस्तकर्मादिगतः । द्रव्यश्रावको ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो देवगुरुतत्त्वादिश्रद्धानविकलः, तथाविधजीविकाहेतोः श्रावकाकारधारकः । भावश्रावकस्तु—"श्रद्धालुतां श्राति शृणोति शासनं [1]दानं वपेदाशु वृणोति दर्शनम् । कृन्तत्यपुण्यानि करोति संयमं तं श्रावकं प्राहुरमी विचक्षणाः ॥ १ ॥" इत्यादिश्रावकशब्दार्थधारी यथाविधिश्रावकोचितव्यापारपरायणो वक्ष्यमाणः, स चेहाधिकृतः । शेषत्रयस्य यथाकथंचिदेव भावादिति । नन्वागमेऽन्यथा श्रावकभेदाः श्रूयन्ते । यदाह स्थानाङ्गम्—"चउव्विहा [2]सावगा पन्नता । तं जहा—अम्मापिइसमाणे १, भाइसमाणे २, मित्तसमाणे ३, सवत्तिसमाणे ४ । अहवा चउव्विहा सावगा पन्नत्ता । तं जहा—आयंससमाणे १, पडागसमाणे २, खाणुसमाणे ३, खरंटसमाणे ४ । एते च साधूनाश्रित्य द्रष्टव्याः । ते चामीषां चतुर्णां मध्ये कस्मिन्नवतरन्ति ? इति उच्यते,—व्यवहारनयमतेन भावश्रावका एवैते, तथाव्यवह्रियमाणत्वात् । निश्चयतस्तु खरण्टसपत्नीसमानौ मिथ्यादृष्टिप्रायौ द्रव्यश्रावकौ । शेषास्तु भावश्रावकाः । तथा हि तेषां स्वरूपमेवमागमे व्याख्यायते—"चिंतइ जइकज्जाइं न दिट्ठखलिओवि होइ निन्नेहो । एगंतवच्छलो जइजणस्स जणणीसमो सड्ढो ॥ १ ॥ हियए ससिणेहो च्चिय मुणीण मंदायरो विणयकम्मे । भाइसमो साहूणं पराभवे होइ सुसहाओ ॥ २ ॥ मित्तसमाणो माणा ईसिं रूसइ अपुच्छिओ कज्जे । मन्नंतो अप्पाणं मुणीण सयणाउ अब्भहियं ॥ ३ ॥ थद्धो छिद्दप्पेही पमायखलियाणि निच्चमुच्चरइ । सड्ढो सवत्तिकप्पो साहुजणं तणसमं गणइ ॥ ४ ॥" तथा द्वितीयचतुष्के—"गुरुभणिओ सुत्तत्थो बिंबिज्जइ अवितहो मणे जस्स । सो आयंससमाणो सुसावओ वन्निओ समए ॥ १ ॥ पवणेण पडागा इव भामिज्जइ जो जणेण मूढेण । अविणिच्छियगुरुवयणो सो

[1] अन्यत्र "धनम्" इति । [2] 'समणोवासगा' इत्यपि ॥

होइ पडाइयातुल्लो ॥ २ ॥ पडिवन्नमसग्गाहं न मुयइ गीयत्थसमणुसिट्ठोवि । थाणुसमाणो एसो अपओसी मुणिजणे णवरं ॥ ३ ॥ उम्मग्गदेसओ निन्हवोसि मूढोसि मंदधम्मोसि । इय संमंपि कहंतं खरंटए सो खरंटसमो ॥ ४ ॥ जह सिढिलमसुइदव्वं छुप्पंतं पिहु नरं खरंटेइ । एवमणुसासगं पिहु दूसितो भन्नइ खरंटो ॥ ५ ॥ निच्छयओ मिच्छत्ती खरंटतुल्लो सवत्तितुल्लोऽवि । ववहारओ उ सड्ढा जयंति जं जिणगिहाईसु ॥ ६ ॥'' इत्यलमतिप्रसङ्गेन । 'तस्य' पुनर्भावश्रावकस्य 'लक्षणानि' चिह्नानि 'एतानि' वक्ष्यमाणानि 'भणंति' अभिदधति 'शुभगुरवः' संविग्नसूरयः । इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥

तान्येव लिङ्गान्याह––

क[1]यवयकम्मो तह सील[2]वं च गुण[3]वं च उज्जुव[4]वहारो। गुरु[5]सुस्सूसो पवयणकुसलो खलु सावगो भावे ॥३३॥

कृतमनुष्ठितं व्रतविषयं कर्म कृत्यं भणिष्यमाणं येन स 'कृतव्रतकर्मा' १ । 'तथा शीलवान्' अपि व्याख्यास्यमानस्वरूपः २ । 'गुणवान्' विवक्षितगुणोपेतः ३ । चकारः समुच्चये भिन्नक्रमश्च । ततः 'ऋजुव्यवहारी च' सरलमनाश्च ४ । 'गुरुशुश्रूषः' गुरुसेवाकारी ५ । 'प्रवचनकुशलः' जिनमततत्त्ववित् ६ । 'खलुः' अवधारणे । एवंविध एव श्रावको भवति । 'भावे' भावविषये भावश्रावकः । इति गाथाक्षरार्थः ॥ ३३ ॥

भावार्थं स्वत एव विभणिषुः 'यथोद्देशं निर्देशः' इति न्यायात् कृतव्रतकर्माणमादावाह—

तत्थायन्नण[1]जाणण[2]गिण्हण[3]पडिसेवणेसु[4] उज्जुत्तो । कयवयकम्मो चउहा भावत्थो तस्सिमो होइ ॥३४॥

'तत्र' तेषु षट्सु लिङ्गेषु मध्ये कृतव्रतकर्मा चतुर्धा भवतीति संबन्धः । आकर्णनं श्रवणं१, ज्ञानमवबोधो २, ग्रहणं प्रतिपत्तिः ३,

प्रतिसेवनं सम्यक्पालनम् ४। सर्वेषामपि द्वन्द्वः, तेषु व्रतानामिति प्रक्रमात् गम्यते। 'उद्युक्तः' उद्यमवान् 'भावार्थः' ऐदंपर्यन्तस्य चतुर्विधस्याप्ययमासन्नभणिष्यमाणो 'भवति' इति व्यक्तम्। इति गाथार्थः ॥ ३४ ॥

भावार्थमेवाह—

विणयबहुमाणसारं गीयत्थाओ करेइ वयसवणं। भंगयभेयइयारे वयाण सम्मं वियाणाइ ॥ ३५ ॥

विनयोऽभ्युत्थानादिः। उक्तं च—"अब्भुट्ठाणंजलीकरणं तहेवासणदायणं। गुरुभत्तिभावसुस्सूसा विणओ सो वियाहिओ ॥ १ ॥" बहुमानो मानसः प्रीतिविशेषः। तदुक्तम्—"भावेण अणुदिनं चिय एस गुरू पंडिओ महप्पा य। इय माणसपरिणामो बहुमाणो माणणिज्जेसु ॥ १ ॥ ताभ्यां सारं प्रशस्तं यथा भवत्येवं व्रतश्रवणं करोमीति योगः। इह चत्वारो भङ्गाः—कश्चिद्धूर्तो विनयसारं वन्दनादिदानतः श्रृणोति परिज्ञानार्थी, न पुनर्व्याख्यातरि बहुमानवान् भवति, कर्मगुरुत्वात् १। अन्यस्तु बहुमानवान् भवति न विनयं प्रयुङ्क्ते, शक्तिविकलत्वात्, स च ग्लानादिः २। अन्यस्तु प्रत्यासन्नकल्याणो द्वाभ्यां समेतः श्रृणोति ३। कश्चिद्गुरुतरकर्मा द्वितयमपि परिहरति श्रृणोति च, न च तस्मै गुरोरप्यागमानुसारिप्रवृत्तेः कथयितुं युक्तम् ४। यत एवमागमः—"चत्तारि अवायणिज्जा पन्नत्ता। तंजहा—अविणीए १, विगयपडिबद्धे २, अविओसियपाहुडे ३, पबलकोवमाई ४।" तहा—"ओहेणवि उवएसो आएसेणं विभागसो देओ। नाणाइवुड्ढिजणओ महुरगिराए विणीयस्स ॥ १ ॥" जओ—"अविणीयमाणवंतो[1] किलिस्सई भासई मुसं तह य। घंटालोहं नाउं को कडकरणे पवत्तेज्जा ॥१॥" अतो विनयबहुमानसारं व्रतश्रवणं करोतीति प्रकृतम्।

[1] अन्यत्र "मालवंतो" इत्यस्ति ॥

कुतः सकाशात्? इत्याह—गीतार्थात्। तत्र—"गीयं भन्नइ सुत्तं अत्थो तस्सेव होइ वक्खाणं। गीएण य अत्थेण य संजुत्तो होइ गीयत्थो ॥ १ ॥" तस्मादन्यस्यान्यथाऽपि प्ररूपणासंभवेन विपरीतबोधहेतुत्वादिकं व्रतकर्म १। भङ्गकभेदातिचारान् 'व्रतानाम्' अनुव्रतादीनां सम्यग् विजानाति। तत्र भङ्गकाः—"दुविहं तिविहेण पढमो दुविहं दुविहेण बीयओ होइ। दुविहं एगविहेणं एगविहं चेव तिविहेणं ॥ १ ॥ एगविहं दुविहेणं एक्केकविहेण छट्ठओ होइ। उत्तरगुणसत्तमओ अविरओ चेव अट्ठमओ ॥२॥" एते प्रत्येकं षट् षड् भवन्ति। द्विकसंयोगादिप्रकारेण चानेकधा। यत आह—"पंचण्हणुव्वयाणं एक्कगदुगतिगचउक्कपणएहिं। पंचग दस दस पण एक्कगो य संजोगनायव्वा ॥ १ ॥ तत्थेक्कगसंजोगे पंचण्हवयाण तीसइं भंगा। दुगसंजोगाण दसण्ह तिन्नि सट्ठा सया होंति ॥ २ ॥ तिगजोगाण दसण्हं भंगसया एगवीसइं सट्ठा। पणचउसंजोगाणं चउसट्ठिसयाणि असिआणि ॥ ३ ॥ सत्तत्तरीसयाइं छसत्तराइं च पंचसंजोगे। उत्तरगुण-अविरयमेलियाण जाणाहि सव्वग्गं ॥ ४ ॥ सोलस चेव सहस्सा अट्ठसया चेव होंति अट्ठहिया। एसो उ सावगाणं वयगहणविही समासेण ॥ ५ ॥" एवमेकैकव्रतस्य नवभङ्गककल्पनया तथैकविंशतिकल्पनयैकोनपञ्चाशत्कल्पनया च विचार्यमाणा अनेकधा श्रावकव्रत-भङ्गका भवन्ति। ते चावहितैरक्षादिसंचारणयाऽवगन्तव्याः। तन्मात्रिका चेयम्—"तिन्नि तिया तिन्नि दुया तिन्नेक्केका य हुंति जोगेसु। तिदुएगं तिदुएगं तिदुएगं चेव करणाइं ॥ १ ॥" स्थापनाङ्ककाः—

३	३	३	२	२	२	१	१	१
३	२	१	३	२	१	३	२	१

एते तावन्नव भङ्गाः। उक्तं च—"न कुणइ न कारवेई करंतमन्नंपि नाणुजाणाइ। मणवइका एणेक्को एवं सेसेवि जाणेज्जा ॥ १ ॥" एते एवानुमतिप्रत्याख्यानवदादित्रिकविकलाः पूर्वोक्ताः षड् भवन्ति। एतेषामेवानुमतिपरिहारेणैकविंशतिः—"तत्थ पढमपए एक्को भंगो, बीए तिन्नि, तइए तिन्नि, चउत्थे दो, पंचमछट्ठेसु छ छ भंगा लब्भंति सव्वेवि एक्कविसा।" तथैकोनपञ्चाशदेवं

भवन्ति—"पढमेगो तिन्नि तिया दो नवगा तिन्नि तह य दो नवगा । अउणापन्नं भंगा सव्वे ते हुंति नायव्वा ॥ १ ॥" एवमनेकधा व्रतभङ्गान् जानाति । तथा भेदान् सूक्ष्मबादरसंकल्पजारम्भजसापराधनिरपराधादिरूपान् जानाति । तथाऽतिचारान् वधबन्धछविच्छेदादीन् जानाति । व्रतानामनुव्रतादीनां सम्यक् सुविचारितान् विशेषेण जानातीति द्वितीयव्रतकर्म २ ॥ ३५ ॥

अथ तृतीयमाह—

गिण्हइ गुरूण मूले इत्तरमियरं व कालमह ताइं । आसेवइ थिरभावो आयंकुवसग्गसंगेवि ॥ ३६ ॥

'गृह्णाति' प्रतिपद्यते 'गुरूणां' आचार्यादीनां 'मूले' समीपे । यतोऽभाणि—"उवउत्तो गुरुमूले संविग्गो इत्तरं व इयरं वा । अणुदिहयमणुसरंतो पालेइ विसुद्धपरिणामो ॥ १ ॥" आह स श्रावको देशविरतिपरिणामे सति व्रतानि प्रतिपद्यतेऽसति वा? किं चातो यद्याद्यः पक्षः किं गुरुसमीपगमनेन? साध्यस्य सिद्धत्वात् प्रतिपद्यापि व्रतानि देशविरतिपरिणाम एव साध्यः, स चास्य स्वत एव सिद्ध इति गुरोरप्येवं परिश्रमयोगान्तरायदोषपरिहारादिति । द्वितीयश्चेत्, तर्हि द्वयोरपि मृषावादप्रसङ्गात् परिणामाभावे पालनस्याप्यसंभवात् । तदेतत्सकलं परोपन्यस्तमचारु, उभयथाऽपि गुणोपलब्धेः । तथा हि-सत्यपि देशविरतिपरिणामे गुरुसमीपप्रतिपत्तौ तन्माहात्म्यान्मया सद्गुणस्य गुरोराज्ञाऽऽराधनीयेति प्रतिज्ञानिश्चयाद् व्रतेषु दृढता जायते, जिनाज्ञा चाराधिता भवतीति । उक्तं च—"गुरुसक्खिओ हु धम्मो संपुन्नविहीकया इय विसेसो । तित्थयराणं आणा साहुसमीवंमि वोसिरओ ॥ १ ॥" गुरुदेशनाश्रवणोद्भूतकुशलतराध्यवसायात्कर्मणामधिकतरः क्षयोपशमः स्यात् । तस्माचाल्पं व्रतं प्रतिपित्सोरपि बहुतमव्रतप्रतिपत्तिरुपजायते । इत्यादयोऽनेके गुणा गुरोरन्तिके व्रतानि गृह्णतः संभवन्ति । तथाऽसन्नपि विरतिभावो गुरूपदेशश्रवणान्निश्चयसारपालनातो वाऽवश्यंभावी सरलहृदय-

स्येति द्वयोरपि गुरुशिष्ययोर्मृषावादाभाव एव गुणलाभात् । शठाय पुनर्न देयान्येव गुरुणा व्रतानि । छद्मस्थतया पुनरलक्षितसाध्यस्य शठस्यापि दाने गुरोः शुद्धपरिणामत्वाददोष एव । न चैतत् स्वमनीषिकयोच्यते । यत आह—"संतम्मिवि परिणामे गुरुमूलपवज्जणंमि एस गुणो । दढया आणाकरणं कम्मक्खओवसमवुड्ढी अ ॥ १ ॥ इय अहिए फलभावे न होइ उभयपलिमंथदोसोवि । तयभावम्मिवि दोण्हवि न मुसावाओवि गुणभावा ॥ २ ॥ तग्गहणओ च्चिय तओ जायइ कालेण असढभावस्स । इयरस्स न देयं चिय सुद्धो छलिओवि जइ असढो ॥ ३ ॥" कृतं विस्तरेण । अत्र पुनरपि कश्चिदाह—विस्तरभीरुमपि भदन्तं किंचित् प्रस्तावादायातं पृच्छामि । संप्रति दुष्षमादोषाद्गुणवन्तो गुरवो नोपलभ्यन्ते, ततः स्थापनाचार्यसमीपे श्रावको व्रतं प्रतिपद्यत्तां वा मा वा ? गुरुराह—सौम्य ! कथं नाम गुरवो नोपलभ्यन्ते ? दूरदेशवर्तित्वादत्यन्तासंभवाद्वा ? यदि दूरदेशवर्तित्वात्तदा तदर्थिनस्तत्रैव गन्तुमुचितं धर्मार्थित्वस्यान्यथानुपपत्तेः । अथात्यन्तासंभवोऽनुपलम्भहेतुः । सोऽतितरामनुचितो वक्तुं सूत्रविरोधात् । उक्तं च—"न विणा तित्थं नियंठेहिं नातित्था य नियंठया । छक्कायसंजमो[1] जाव ताव अणुसज्जणं[2] दोण्हं ॥ १ ॥" द्वयोः सामायिकच्छेदोपस्थापनीययोर्बकुशकुशीलयोर्वा । अथागमविरोधभयान्नो अत्यन्ताभावमभ्युपगच्छन्ति भवन्तः । किं तु सन्तोऽपि क्वापि वयं नोपलभामह इति भवतां मतमित्यपि महाधृष्टताविष्टोत्तरम् (?) यतः शतशः पञ्चमहाव्रतधारिणः, पञ्चसमितिप्रधानाः, त्रिगुप्तिपालनपराः, कालोचितयतनावन्तः, सततं सिद्धान्तामृतपानलालसाः, कुग्राहाग्रहविनिर्मुक्तमानसाः समुपलभ्यन्त एव महामुनयः । तत्कथं नोपलभ्यन्ते मध्यस्थधार्मिकैः ? इति सतोऽप्यनुपलम्भो महत् दृष्टेर्दूषणम्[3] । सति च तस्मिन् किं व्रतग्रहणेन ? इति । तथा

---

१ 'संजओ इत्यपि । २ ' 'अणुसज्जणा' इत्यपि । ३ दृष्टिदूषणे ॥

गुरुमूले प्रतिपन्नमूलगुणस्य साधोरिव श्रावकस्यापि तद्विरहे स्थापनागुरूरुपदिष्टः। तथा चाह—"गुरुविरहम्मि य ठवणा भणिया समयंमि पुव्वसूरीहिं। आउट्टिदप्पविरओ अपमाओ चेव कप्पम्मि ॥ १ ॥" न चैकान्तेनासंयुक्तस्यासतो वा विरहसंभव इति, तस्माद् व्यवहारनयमाश्रित्योच्यते—कालोचितक्रियावतो गीतार्थस्य निःस्पृहमतेः सर्वसत्त्ववत्सलस्य गुरोरन्तिके गृही महाव्रतानामिवाणुव्रतानां ग्रहणं करोति न स्थापनागुरोरिति स्थितम्। तत्पुनः 'इत्वरं' चातुर्मासादिप्रमितं 'इतरं' यावत्कथिकं वा कालं यावत् 'अथ' परिज्ञानादनन्तरं 'तानि' इति प्रस्तुतव्रतानि, इति तृतीयं व्रतकर्म ३। 'आसेवते' सम्यक् परिपालयति 'स्थिरभावः' निष्प्रकम्पमनाः। आतङ्को रोगः, उपसर्गो दिव्याद्युपद्रवः, तयोः सङ्गेऽपि संपर्केऽपि सति। तत्रातङ्कसङ्गे आरोग्यद्विजवत्, उपसर्गसङ्गे कामदेवश्रावकवत्। इति गाथार्थः ॥ ३६ ॥

आरोग्यद्विजचरितमिदम्—

उज्जेणीए नयरीए देवगुत्तस्स माहणस्स नंदाए भारियाए पुत्तो अहेसि। सो पुण कुओवि पुव्वदुक्कयाओ रोगेहिं न मुंचइत्ति अकयनामो रोगो चेव जणे पसिद्धो। अन्नया ईसरनामोऽणगारो भिक्खंतो तेसिं गिहमणुपत्तो। तओ माहणेण दारयं पाएसु पाडिऊण विन्नत्तो—भयवं! तुब्भे सव्वं जाणह ता कारुन्नमवलंबिय कहेहि एयस्स रोगोवसमोवायं। साहुणा भणियं—न [1]समुयाणंतेहिं कहा कीरइ। तओ तेहिं मज्झण्हसमए उज्जाणं गंतूण वंदिओ पुच्छिओ य। साहुणा भण्णइ—"पावाउ होइ दुक्खं तं पुण धम्मेण नासई नियमा। जलणपलित्तं गेहं विज्झाइ जओ जलोहेण ॥ १ ॥ धम्मेण सुचिन्नेणं सिग्घं नासंति सयलदुक्खाइं। एयारिसाइं नियमा

१ भिक्षाभ्रमद्भिः ॥

न य हुंति पुणो परभवेवि ॥ २ ॥" एवं पसंधदेसणाए पडिबुद्धा दोवि समणोवासगा जाया । विसेसओ बडुगो दढधम्मयाए भावणासारं रोगमहियासेइ, सावज्जं तिगिच्छंपि न कारवेइ । अन्नया दढधम्मोत्ति पसंसिओ देविंदेण । तमसद्दहंता वेज्जरूवेण समागया दुवे देवा भणिउं पवत्ता—अम्हे एयं बडुयं पन्नवेमो, जइ अम्हेहिं भणियं किरियं करेइ । सयणेहिं भणियं—केरिसी सा किरिया ? पुव्वण्हे महुअवलेहो, पच्छिमण्हे जुन्नासवपाणं, भोयणं निसाए, समक्खणं कूरं, जलयराइतिविहमंसमोसहेहिं सद्धिं भोत्तव्वंति । पडिभणियं बडुएण—एएसिमेगंपि न करेमि, वयभंगभयाओ । विज्जेहिं भणियं—'सरीरं धम्मसाहणं' जेण वा तेण वा पओगेण तं पउणिज्जइ, वयभंगोवि पच्छित्ताणुचरणेण सुज्झइ चेव, इच्चाइविचित्तजुत्तीहिं भणिओ सयणेहिं रन्नावि । जाहे न पडिवज्जइ ताहे तुट्ठेहिं पयडीहोऊण पसंसिओ देवेहिं, नीरोगसरीरो कओ । आणंदिओ सयणवग्गो, सेसलोगो य । अहो ! धम्ममाहप्पंति पडिबुद्धा-णेगे पाणिणो । तप्पभिइं च आरोगदिओ से नामं जायं । संखेवओ भणियमारोग्गदियचरियं । विशेषतः पृथ्वीचन्द्रचरितादवसेयम् ॥

एवमातङ्कसङ्गेऽपि स्थिरचित्तः श्रावकः स्यादिति ४ । तथा कामदेवचरितं प्रसिद्धमेवेति न भण्यते ॥

उक्तः कृतव्रतकर्मा १ । अथ शीलवन्तमभिधित्सुराह—

आययणं खु निसेवइ वज्जइ परगेहपविसणमकज्जे । निच्चमणुब्भडवेसो न भणइ सवियारवयणाइं ॥३७॥
परिहरइ बालकीलं साहइ कज्जाइं महुरनीईए । इय छव्विहसीलजुओ विन्नेओ सीलवंतोऽत्थ ॥ ३८ ॥

'आयतनं' धार्मिकजनमीलनस्थानम् । उक्तं च—"जत्थ साहम्मिया बहवे सीलवंता बहुस्सुया । चरित्तायारसंपन्ना आययणं तं वियाणाहि ॥ १ ॥" 'खुः' अवधारणे, प्रतिपक्षप्रतिषेधार्थः । ततश्चायतनमेव निषेवते भावश्रावको, नानायतनमिति योगः ।

"न भिल्लपल्लीषु न चौरसंश्रये न पार्वतीयेषु जनेषु संवसेत् । न हिंस्रदुष्टाशयलोकसन्निधौ कुसङ्गतिः साधुजनस्य निन्दिता ॥ १ ॥" तथा—"दंसणनिब्भेयणिया चरित्तनिब्भेयणी य अणवरयं । जत्थ पयट्टइ विगहा तमणाययणं महापावं ॥ १ ॥" प्रथमशीलम् १ । तथा वर्जयति 'परगृहप्रवेशनं' अन्येषां मन्दिरेषु गमनं 'अकार्ये' कार्याभावे सति, नष्टविनष्टादावाशङ्कासंभवात् । एत्थ सामायारी—"सावगो जइवि चियत्तंतेउरपरघरपवेसो वन्निज्जइ तहावि तेण एगागिणा पुरिसरहिए परगिहे न पविसियव्वं । कज्जेवि परिणयवओ सहाओ घेतव्वो" इति द्वितीयं शीलम् २ । तथा 'नित्यं' सदा 'अनुद्भटवेषः' अनुल्बणनेपथ्यो भवति भावश्रावको न षिड्गप्रायनेपथ्यः । तथा हि—"लंखस्स व परिहाणं गसइ व अंगं तहंगिया गाढा । सिरवेढो ढमरेणं वेसो एसो सिडंगाणं ॥ १ ॥ सिहिणाण मग्गदेसो उग्घाडो नाहिमंडलं तह य । पासा य अद्धपिहिया कंचुयओ एस वेसाणं ॥ २ ॥" इहैवं तदाकूतम्—पुरुषाणां स्त्रीणां च नानादेशेषु नानारूपाणि नेपथ्यानि भवन्ति, ततो यद्यत्रानिन्दितं शिष्टाभीष्टं च, तच्छ्रावकश्राविकाभिर्नेपथ्यं विधेयमिति । अन्ने भणंति—"कुलदेसाण विरुद्धो वेसो रम्मोवि कुणइ नो सोहं । वणियाण विसेसेणं विसेसओ ताण इत्थीणं ॥ १ ॥ संतलयं परिहाणं झलं व चोलाइयं च मज्झिमयं । सुसिलिट्ठमुत्तरीयं धम्मं लच्छि जसं कुणइ ॥ २ ॥ परिहाणमणुब्भडचलणकोडिमज्जायमणुसरंतं तु परिहाणमक्कमंतो कंचुयओ होइ सुसिलिट्ठो ॥ ३ ॥" इत्याद्येतदपि सङ्गतमेव, किं तु क्वचिदेव देशे कुले वा घटते । श्रावकास्तु नानादेशेषु कुलेषु च संभवन्ति, तस्माद्देशकुलाविरुद्धो वेषोऽनुद्भट इति व्याख्यानं व्यापकमिह सङ्गतम् । इति तृतीयं शीलम् ३ । तथा 'न भणति' न ब्रूते सविकाराणि रागद्वेषविकारोत्पत्तिहेतुभूतानि वचनानि, वाचस्तत्परीहास्यादिभिः परिवादशीलतया, मुखरतया वा । तत्र रागोत्पादकानि शृङ्गाररसाणि । यथा—"राज्ये सारं वसुधा वसुंधरायां पुरं पुरे सौधं । सौधे तल्पं तल्पे वराङ्गनेतीह सर्वस्वम् ॥ १॥

दधिशीताम्बुताम्बूलपुण्यपण्याङ्गनाजनैः । असारोऽप्येष संसारः सारवानिव लक्ष्यते ॥ २ ॥" तथा—"प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तरैः । प्राप्यते यत्र निर्वाणं सरागेणापि चेतसा ॥ १ ॥" द्वेषोदयकारणानि—" रे दासीसुय ! माईय माया ते छिंछई जणपसिद्धा । खरफरुसवयणतविओ मरेज्ज मारेज्ज वा कोइ ॥ १ ॥ एसो चोरो जारो निही य लद्धो इमेण निब्भंतो । एसो रायविरोही मंसक्खाई इमो अहवा ॥ २ ॥ पाविट्ठा रायाणो दसवेससमत्ति जं सुई भणियं । रायगुरू सुरपाई दासीए पई गुरू कहणु ॥ ३ ॥ एमाईवयणाइं फरुसाइ परस्स अप्पणो चेव । उवघायकुलक्खयकारणाइं विगियाइं सव्वाइं ॥ ४ ॥" तथा धर्मविरुद्धान्यपि न ब्रूते भावश्रावकः । तद्यथा—"हत्थागया इमे कामा कालिया जे अणागया । को जाणइ परे लोए अत्थि वा नत्थि वा पुणो ॥ १ ॥ इति चतुर्थं शीलम् ४ ॥ ३७ ॥ तथा 'पहिहरति' नासेवते 'बालक्रीडां' बालिशजनविनोदव्यापाराम् । उक्तं च—"चउरंगसारिपट्टियवट्टाई लावयाइजुद्धाई । पम्होत्तरजमगाई पहेलियाईहिं नो रमइ ॥ १ ॥" इति पञ्चमशीलम् ५ । तथा 'साधयति' निष्पादयति 'कार्याणि' प्रयोजनानि 'मधुरनीत्या' सामपूर्वकम् ॥ सौम्य ! सुन्दर ! एवं कुरु, एवं क्रियते, इत्थं कृतं सुकृतं स्यात्, इति शिक्षादानेन परिजनं कर्मकरादिलोकं मधुरगिरा प्रवर्त्तयति । यतः—"प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः । तस्मात्तदेव वक्तव्यं किं वचनेऽपि दरिद्रता ॥१॥ अशिक्षितात्मवर्गेण म्लानिं याति यतः प्रभुः । अतः शिक्षाः प्रदातव्या प्रत्यहं मृदुभाषया ॥ २ ॥" तथा—"स्वाधीने माधुर्ये मधुराक्षरसंभवेषु वाक्येषु । किं नाम सत्त्ववन्तः पुरुषाः परुषाणि भाषन्ते ॥ १ ॥" अन्यैरप्युक्तम्—"क्षमी यत्कुरुते कार्यं न तत्कोपवशंगतः । कार्यस्य साधिनी प्रज्ञा सा च क्रुद्धस्य नश्यति ॥ १ ॥" इति मतान्तरे दुराराध्यताभिधानमेतत् षष्ठं शीलम् ६ । भावश्रावकस्य शीलान्तरव्युदासेन शीलवन्तमुपसंहरन्ति । इत्युपदर्शितषड्विधशीलयुक्तो विज्ञेयः शीलवान्, 'अत्र' श्रावकविचारे । इति गाथाद्वयार्थः ॥३८॥

एतदेव शीलं गुणदोषोपदर्शनद्वारेण भावयन्नाह—

आययणसेवणाओ दोसा झिज्जंति वड्ढइ गुणोहो । परगिहगमणंपि कलंकपंकमूलं सुसीलाणं ॥ ३९ ॥

सहइ पसंतो धम्मी उब्भडवेसो न सुंदरो तस्स । सवियारजंपियाइं नूणमुईरंति रागग्गिं ॥ ४० ॥

बालिसजणकीलावि हु लिंगं मोहस्सणत्थदंडाओ । फरुसवयणाभिओगो न संगओ सुद्धधम्माणं ॥ ४१ ॥

आयतनमुक्तस्वरूपं, तस्य सेवनादुपासनात् 'दोषाः' मिथ्यात्वादयो 'हीयन्ते' हानिमुपयान्ति । 'वर्धते' वृद्धिमुपैति 'गुणौघः' ज्ञानादिगुणकलापः । तथा हि—"[1]सन्तप्तेऽयसि संस्थितस्य पयसो नामापि नो दृश्यते मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं व्यज्यते । स्वातौ सागरशुक्तिमध्यपतितं तज्जायते मौक्तिकं प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संवासतो जायते ॥ १ ॥" 'परगृहगमनं' पूर्वोक्तं, अपि-शब्द उपरि योक्ष्यते । 'कलङ्कपङ्कमूलं' अभ्याख्यानप्राप्तिहेतुः 'सुशीलानामपि' साधूनामपीति भावः । तथा ह्यागमे भिक्षार्थमपि गतस्य साधोरुपवेशनं निषिद्धम् । यतोऽवाचि—"गोयरग्गपविट्ठस्स निस्सेज्जा जस्स कप्पइ । इमेरिसमणायारं आवज्जइ अबोहियं ॥ १ विवत्ती बंभचेरस्स पाणाणं च वहे वहो । वणीमगपडिग्घाओ पडिकोहो अगारिणं ॥ २ ॥ अगुत्ती बंभचेरस्स इत्थिओ वावि संकणा । कुसीलवड्ढणं ठाणं दूरओ परिवज्जए ॥ ३ ॥ श्रावकस्तु सुतरां शङ्कास्थानं स्यात् । अवश्येन्द्रियत्वाद् व्रतहानिं चाप्नुयात् । उक्तं च—"सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां तावल्लज्जां विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव । भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः

१ 'सन्तप्तायसि' इत्यपि ॥

श्रवणपथयुषो नीलपक्ष्माण एते यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमृषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥ १ ॥" तथा 'सहइ' इति शोभते 'प्रशान्तः' प्रशान्तवेषो 'धर्मी' इति धर्मवान् धार्मिकः श्रावको यतिर्वा, अतः कारणात् 'उद्भटवेषः' रागान्धजघन्यजननेपथ्यो 'न सुन्दरो' नैव शोभाकारी 'तस्य' धार्मिकस्य स हि तेन सुतरामुपहासस्थानं स्यात् । 'नाकामी मण्डनप्रियः' इति लोकोक्तेर्विशेषतो योषिद्विधवा च । भणितं च केनापि—"लन्होच्छी सद्दालं जुत्तं मायावित्तहं करइ न वुत्तउ । पसरह जाइवियालह आवइ एह नारि महु मणह न भावइ ॥ १ ॥" तथा 'सविकारजल्पितानि' सशृङ्गारभणितानि 'नूनं' निश्चितं 'उदीरयन्ति' उद्दीपयन्ति रागाग्निम् । अत एवोक्तम्—"जं सुणमाणस्स कहं सुदुयरं जलइ माणसे मयणो । समणेण सावएणवि न सा कहा होइ कायव्वा ॥ १ ॥" उपलक्षणं चैतत्—द्वेषानलमप्युदीरयन्ति कानिचित् । यदाह—"मम्मं कम्मं जम्मं तिन्निवि एयाइं मा हु पयडेज्जा । मा मम्मकम्मविद्धो मरेज्ज मारेज्ज वा कोइ ॥ १ ॥" तथा 'बालिशजनक्रीडाऽपि' वर्णितस्वरूपा 'हुः' अलङ्कारे । 'लिङ्गं' चिह्नं 'मोहस्य' अज्ञानस्य 'अनर्थदण्डत्वात्' निष्फलपापारम्भप्रवृत्तेः । तथा परुषवचनेन 'रे दरिद्र ! दासीपुत्र !' इत्यादिनाऽभियोग आज्ञादानं 'न सङ्गतो' नोचितः 'शुद्धधर्माणां' प्रतिपन्नजिनपतिमतानां धर्महानिः, धर्मलाघवहेतुत्वात् । तत्र धर्महानिः—"फरुसवयणेण दिणतवं अहिक्खिवंतोवि हणइ मासतवं । वरिसतवं सवमाणो हणइ हणंतोऽवि सामन्नं ॥ १ ॥" इत्याद्याप्तवचनात् । धर्मलाघवं पुनरहो ! महाधार्मिकाः, परपीडापरिहारिणः, सविवेकाश्च श्रावका यदेवं ज्वलदङ्गारोत्कराकारगिरो निगिरन्तीत्यादिलोकोपहासात् । तथा—"अप्रियमुक्ताः पुरुषाः प्रवदन्ते द्विगुणमप्रियं यस्मात् । तस्मान्न वाच्यमप्रियमप्रियं वा श्रोतुकामेन ॥ १ ॥" तथा—"विरज्यते परीवारो नित्यं कर्कशभाषिणः । परिग्रहे विरक्ते च प्रभुत्वं हीयते नृणाम् ॥ १ ॥" इत्याद्यैहिकानर्थाश्च परुषभाषिणां संभवन्ति । सर्वथा न शोभते जैनानां कषायानलोद्दी-

पनम् । उक्तं च—"जइ जलइ जलउ लोए कुसत्थपवणाहओ कसायग्गी । तं चोज्जं जं जिणवयणसलिलसित्तोवि पज्जलइ ॥ १ ॥"
अत एव भगवता महावीरेण महाशतकमहाश्रावकः सत्येऽपि परुषे जल्पिते प्रायश्चित्तं ग्राहितः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

तत्संविधानकं चेदम्—

रायगिहे नयरे महासयगो गाहावई होत्था । तस्स अट्ठ हिरन्नकोडीओ निहीपउत्ताओ, अट्ठ वुड्ढिपउत्ताओ, अट्ठ वित्थरपउत्ताओ, अट्ठ वया दसगोसाहस्सिया । रेवइपमुहाओ तेरस भज्जाओ । रेवईए कोलघरियाओ अट्ठ हिरन्नकोडीओ निहाणपउत्तओ, अट्ठ वुड्ढिपउत्ताओ, वित्थरपउत्ताओवि अट्ठ, दस दस गोसाहस्सिया अट्ठ वया । सेसियाणं तिसुवि ट्ठाणेसु एगेगा हिरन्नकोडी, एगेगो वओ दसगोसाहस्सिओ । एवं से अड्ढे दित्ते अपरिभूए बहूणं सेट्ठिसत्थवाहपमुहाणं सयणपरियणस्स मेढिभूए विहरइ । अन्नया भयवं महावीरे गामाणुगामं विहरमाणे तत्थ समणुपत्ते गुणसिलए उज्जाणे समोसढे रइयं देवेहिं समोसरणं । निग्गओ वंदणवडियाए सेणिओ राया नागरजणो महासयगो य । वंदिऊणोवविट्ठाण सव्वेसिं पारद्धा भगवया धम्मकहा । तंजहा—असारो संसारो जम्मजरामरणरोगसोगाइमहासत्तुसंतावपउरो । दुल्लहो जाइकुलरूवारोग्गसंगओ मणुयभावो । अणिच्चं जीवियं पहवइ । अविन्नायागमणो मच्चुमहारक्खसो । सव्वहा समत्थाणत्थसत्थवारणनिवारणमहामइंदे धम्मे चेव ओज्जमो काउमुचिओ सयन्नविन्नाणाणत्ति । एवमाइअमयनिस्संदसुंदरं जिणिंददेसणं सोऊण पडिबुद्धा बहवे पाणिणो, गहिओचिओचियधम्मा य गया नियनियट्ठाणेसु । महासयगोवि सम्मत्तपवित्तचित्तो पंचाणुव्वयमूलं सत्तसिक्खावयसोहियं सावयधम्ममुवसंपज्जिऊण महानिहाणलाभाओवि अब्भहियपरिओसो पणमिऊण परमेसरं पत्तो नियमंदिरं । पइदिणवड्ढमाणपरिणामो पालिउं पवत्तो सावगधम्मं । इओ य सा रेवई गुरुकम्मयाए तस्संसग्गीए न नाम पडिबुद्धा ।

अवि य अहियवरं विसयलाला मज्जमंसरसगिद्धा य जाया। तओ अन्नया उग्घोसिए [1]अमाघाए तीए मंसमलभमाणीए भणियाऽभिओगपुरिसा—मम गोउलाओ दुवे कल्होडगे वहिऊण मंसमाणेह। तेहिवि तहेव कए पइदिणं दो दो कल्होडगे विणासाविउमारद्धा। अन्नया विसयगिद्धिविद्धिओ ताओ दुवालसवि सवत्तिओ विसप्पओगेण सत्थपओगेण य केणावि अविन्नाया [2]विणिवाएइ। तासिं संतियं हिरण्णसुवन्नाइ पडिगाहित्ता तुट्ठचित्ता विहरइ। सोवि महासयगो चोद्दसण्हं वासाणं पज्जंते जेट्ठसुयं कुडुंबे ठवित्ता पोसहसालमणुपविसइ, उवासगपडिमाओ पडिवज्जइ। तमन्नया सा रेवई मज्जमंसरसमत्ता उवसग्गिउं पवत्ता भणइ—पाणवल्लह! किमेइणा कट्ठाणुट्ठाणेण, एयं तुह सरीरं सोमालं सुहलालियं च, ता भुंजाहि ताव पुव्वज्जियधम्मफलं। मा अवहीरेहि भावाणुरत्तं किंकरीभावपत्तं ममं वराइणित्ति। तहवि अहियासिया तेण निच्चलचित्तेण उवसग्गा। फासियाओ एगारसवि उवासगपडिमाओ। पत्थावं जाणिऊण पडिवन्नभणसणं। तओ सुहभावणाभावणपरस्स कम्मखओवसमेण समुप्पण्णमोहिनाणं महासयगस्स। तेण य सो पुव्वओ लवणसमुद्दे जोयणसहस्सं जाणइ पासइ। एवं दाहिणेण पच्छिमेण य। उत्तरेण चुल्लहिमवंतं वासहरपव्वयं। अहे रयणप्पहाए लोलुयं नरयं जाणइ पासइ। अन्नया सा मज्जणुपाणमत्ता पावा रेवईवि पुणो उवसग्गिउं पवत्ता। तओ किमेसा एरिसित्ति सवियक्केण पउत्तो महासयगेण ओही। नायं च तीए निसेसं चरियं। लक्खियं च नरयगइगामित्तं। तओ भणिया रेवई—पावे! केत्तियमज्जवि पावमुवभुंजसि। गच्छसि तुमं सत्तरत्तंते अलसयवाहिपीडिया मरिऊण लोलुयनरयमित्ति। तं च सोऊणावगयमया मरणभयाभिभूया कुविओ बाढमज्ज महासयगोत्ति अट्टवसट्टा गया एसा समंदिरं। तंमि दिणे भगवं महावीरो तत्थेव विहरइ। तओ गोयमसामिं

१ 'अमारीए' इत्यपि। २ "विणिघाएइ" इत्यपि॥

समाइसइ—गच्छ गोयमा ! महासयगं सावगं भणाहि—न खलु कप्पइ समणोवासगाणं सच्चंपि परपीडाकरं भासं भासित्तए, विसेसओ ते उत्तमगुणट्ठाणट्ठियस्स कयभत्तपच्चक्खाणस्स । ता तुमं तस्स दुब्भासियस्स पायच्छित्तं पडिवज्जाहित्ति । तहत्ति पडिवज्जिऊण गोयमसामिणा भणिओ भगवंताएसं महासयगो । सोवि संवेगभरनिब्भरमणो भगवंतं वंदिऊण सम्ममालोएइ निंदइ गरहइ, भगवओ गोयमस्स समीवे पायच्छित्तं पडिवज्जिऊण कयसरीरपरिच्चाओ सोहम्मे कप्पे अरुणाभे विमाणे चउपलिओवमट्ठिईओ देवो समुप्पन्नो । संखेवओ भणियं महासयगचरियं । विसेसओ उवासगदसंगाओ नायव्वंति ॥

उक्तं द्वितीयं भावश्रावकलक्षणम् २ । अधुना तृतीयमभिधित्सुः संबन्धगाथामाह—

जइवि गुणा बहुरूवा तहवि हु पंचहि गुणेहि गुणवंतो । इह मुणिवरेहि भणिओ सरूवमेसिं निसामेहि ॥

'यदि' इत्यभ्युपगमे । अभ्युपगतं मयेदम् । गुणाः 'बहुरूपाः' बहुप्रकारा अक्षुद्रत्वादय औदार्यादयोऽन्येऽपि प्रियंवादितादयः । तथाऽपि पञ्चभिर्गुणैर्गुणवान् 'इह' श्रावकविचारे 'मुनिवरैः' गीतार्थगुरुभिः 'भणितः' उक्तः । 'स्वरूपं' स्वतत्त्वं 'एषां' गुणानां 'निशामय' आकर्णय, इति शिष्यप्रोत्साहनाय क्रियापदम् । प्रमादी शिष्यः प्रोत्साह्य श्रावणीय इति ज्ञापनार्थम् । इति गाथार्थः ॥ ४२ ॥

स्वरूपमेवाह—

[१]सज्झाए [२]करणंमि य [३]विणयम्मि य निच्चमेव उज्जुत्तो । सव्वत्थणभिनिवेसो वहइ रुइं सुट्ठु [५]जिणवयणे ॥४३॥

शोभनमध्ययनं स्वेनात्मना वाऽध्यायः स्वध्यायः स्वाध्यायो वा, तस्मिन्नित्यमुद्युक्त इति योगः १ । तथा 'करणे' अनुष्ठाने २, 'विनये' गुर्वाद्यभ्युत्थानादिरूपे 'नित्यं' सदैव 'उद्युक्तः' प्रयत्नवान् भवतीति प्रत्येकमभिसंबन्धात् । इति गुणत्रयम् ३ । तथा 'सर्वत्र'

सर्वप्रयोजनेष्वैहिकामुष्मिकेषु, न विद्यतेऽभिनिवेशः कदाग्रहो यस्य सः 'अनभिनिवेशः' प्रज्ञापनीयो भवतीति चतुर्थो गुणः ४। तथा 'वहति' धारयति 'रुचिं' इच्छां श्रद्धानं वा 'सुट्ठु' बाढं 'जिनवचने' पारगतगदिते ५। इति गाथार्थः ॥ ४३ ॥

इत्थं गणनयोपदर्श्य गुणान् भावार्थकथनतः प्रदर्शयन्नाह—

पढणाईसज्झायं वेरग्गनिबंधणं कुणइ विहिणा। तवनियमवंदणाईकरणंमि य निच्चमुज्जमइ ॥ ४४ ॥

अब्भुट्ठाणाईयं विणयं नियमा पउंजइ गुणीणं। अणभिनिवेसो गीयत्थभासियं नन्नहा मुणइ ॥ ४५ ॥

सवणकरणेसु इच्छा होइ रुई सद्दहाणसंजुत्ता। एईए विणा कत्तो सुद्धी सम्मत्तरयणस्स ॥ ४६ ॥

पठनमपूर्वश्रुतग्रहणम्, आदिशब्दात् प्रच्छनापरावर्त्तनाऽनुप्रेक्षाधर्मकथा गृह्यन्ते, पञ्चप्रकारमपि स्वाध्यायं करोति। किंविशिष्टम्? 'वैराग्यनिबन्धनं' विरागताकारणम्, 'विधिना' विनयबहुमानप्रधानम्। तत्र पठनविनयः—"पर्यस्तिकामवष्टम्भं तथा पादप्रसारणम्। विकथां प्रबलं हास्यं वर्जयेद्गुरुसन्निधौ ॥ १ ॥" पठन्निति भावः। पृच्छाविनयः—"आसणगओ न पुच्छेज्जा नेव सेज्जागओवि य। आगम्मउक्कुडिओ संतो पुच्छेज्जा पंजलिपुडो ॥ १ ॥" परावर्त्तनविधिरयम्—"फासुयथंडिलइरियं पडिकंतो अहव गहियसामइओ। चेलंचलपिहियमुहो सपयच्छेयं गुणइ सड्ढो ॥ १ ॥ अनुप्रेक्षा भावना तद्विधिः—"चारित्तसंपउत्तो सुकयसुयपरिग्गहो निराबाहं। भवविलया य पसत्थं भावेज्जा भावणाजालं ॥ १ ॥" धर्मकथाविधिः—"सुद्धं धम्मुवएसं गुरुप्पसाएण सम्ममवबुद्धं। सपरोवयार-जणगं जोगस्स कहेज्ज धम्मत्थी ॥ १ ॥" तपोनियमवन्दनादीनां करणे समाचरणे, चकारात्कारणानुमोदनयोश्च, 'नित्यं' प्रतिदिनं

‘उद्यच्छति’ प्रयतते । तत्र तपोनशनादि द्वादशधा । तदुक्तम्—“अनशनमूनोदरता वृत्तेः संक्षेपणं रसत्यागः । कायक्लेशः संलीनतेति बाह्यं तपः षोढा ॥ १ ॥ प्रायश्चित्तध्याने वैयावृत्त्यविनयावथोत्सर्गः । स्वाध्याय इति तपः षट्प्रकारमाभ्यन्तरं भवति ॥ २ ॥” नियमा यतिविश्रामणोत्तरपारणककृतलोचसाधुघृतदानादिविषयाः । उक्तं च—“पहसंतगिलाणस्स य आगमगहणे य लोयकडसाहू । उत्तरपारणगम्मि य दाणं [1]सुबहुप्फलं होइ ॥ १ ॥” वन्दना चैत्यगुरुविषया, आदिशब्दात्पूजनादिपरिग्रहः, तेषां करणे नित्यमुद्यच्छति गुणद्वयस्य भावने । इत्याद्यगाथार्थः ॥ ४४ ॥ तथा अभिमुखमुत्थानमभ्युत्थानं, तदादिर्यस्य सोऽभ्युत्थानादिः, आदिशब्दः स्वागतानेकभेदसंग्रहार्थः । ते च विनयसमाध्यध्ययनादवगन्तव्याः[2] । तमित्थंभूतं विनयं ‘नियमात्’ निश्चयेन ‘प्रयुङ्क्ते’ विदधाति ‘गुणिनां’ आचार्यादीनां, विनयमूलत्वाद्गुणपरंपरायाः । आह च—“विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चाश्रवनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जराफलं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥” इति तृतीयगुणफलम् । ‘अनभिनिवेशः’ अभिनिवेशरहितो ‘गीतार्थभाषितं’ श्रुताधिकोपदिष्टं ‘नान्यथा’ असद्भावरूपतया ‘मुणति’ प्रतिपद्यते, मोहोद्रेकाभावेन कदाग्रहाभावात् । उक्तं च—“न [3]मोहोद्रेकताभावे स्वाग्रहो जायते क्वचित् । गुणवत्पारतन्त्र्यं हि तदनुत्कर्षसाधनम् ॥ १ ॥” इति चतुर्थगुणैदंपर्यम् । इति द्वितीयगाथार्थः ॥ ४५ ॥ तथा श्रवणमाकर्णनं, करणमनुष्ठानं, तयोः ‘इच्छा’ तीव्राभिलाषो भवति रुचिः ‘श्रद्धानसंयुक्ता’ प्रतीतिसंगतेति पञ्चमो गुणः । अस्या एव प्राधान्यख्यापनायाह—‘अनया’ द्विस्वरूपया रुच्या ‘विना’ अभावेन

१ ‘तु बहुप्फलं” इत्यपि । २ “-वमन्तव्याः” इत्यपि । ३ “मोहोद्रिक्तता” इत्यपि ॥

'कुतः शुद्धिः' न कुतोऽपीत्याकूतम् । 'सम्यक्त्वरत्नस्य' प्रतीतस्य शुश्रूषाधर्मरागरूपत्वात् । तयोश्च सम्यक्त्वसहभाविलिङ्गतया प्रसिद्धत्वात् । उक्तं च—"सुस्सूस धम्मराओ गुरुदेवाणं जहासमाहीए । वेयावच्चे नियमो सम्मद्दिट्ठिस्स लिंगाइं ॥ १ ॥" इति पञ्चमगुणभावना । अन्ये तु पञ्चगुणानित्थमभिदधति—"सुत्तरुई अत्थरुई करणरुई चेवऽणभिनिवेसरुई । गुणवंते पञ्चमिया अणिट्ठिओच्छाहया होइ ॥ १ ॥" अत्रापि सूत्ररुचिः पठनादिस्वाध्यायप्रवृत्तिः । अर्थरुचिश्चाभ्युत्थानादिविनयं गुणिनां प्रयुङ्क्ते । करणानभिनिवेशौ तुल्यावेव । अनिष्ठितोत्साहता पुनरिच्छावृद्धिरेवेति न विरोधः शङ्कनीय इति ॥ ४६ ॥

ननु किमिच्छामात्रेणापि फलप्राप्तिरिष्यते सद्भावसारेणेष्यत एव ? इति ब्रूमः । तथा हि—

एगंमि सन्निवेसे एगस्स कुलपुत्तस्स य दो पुत्ता, जसो सुजसो य । दोवि जोव्वणत्था कयाइ धम्मदेवसूरिसमीवे धम्मं सोऊण पडिबुद्धा पव्वइउमुवट्ठिया पियरो आपुच्छंति । नेहमोहियाणि ताणि न य विसज्जंति । बहुं च भन्नमाणेहिं तेहिं भणियं एगो पव्वयउ, एगो पुणम्हं [1]बुड्ढभावे परिवालगो भवतु । तओ जेट्ठेण भणिओ कणिट्ठो, तुमं चिट्ठ, अहं पव्वयामि । [2]तओ सो भणइ, अहं चेव पव्वयामि । तओ जसेण वरमेसोवि ताव नित्थरउ । अहं पुण दुप्पडियाराणि जणयाणि कहमवमण्णेमित्ति चिंतिऊण विसज्जिओ सुजसो पव्वइओ विहिणा । विसुद्धपरिणामो नाणचरित्ताराहणसारो विहरइ । इयरोवि जणएहिं अणिच्छंतोवि कारिओ तहविह कुलकन्नयाए पाणिग्गहणं । पवत्तो किसिकम्माइववसाए । गिहवावारपवत्तोवि वयगहणेक्कचित्तो कालं गमेइ । उवरएसुवि जणएसु दक्खिन्नसारयाए पइदिणं भज्जमापुच्छइ । सावि दीणाणणा रुयइ चेव न उण विसज्जइ । तओ सो तीए पडिबोहणोवायमलहंतो दुक्खं

१ 'बुड्ढवये' इत्यपि । २ "तओ" इति क्वचिन्नास्ति ।

चिट्ठइ। इओ य सुजससाहू विविहतवोकम्मतणुइयसरीरो ओहिणोवलद्धजेट्ठभाइपडिबोहावसरो समागओ तस्स गिहं। पच्चभिन्नाओ भाउज्जायाए, सबहुमाणं वंदिओ य। ठिओ तीए दंसिए उचिओवस्सए। कहिं घरसामिओत्ति पुट्ठाए सिट्ठं तीए, कम्मं काउं छेत्तं गओत्ति। भोयणावसरे पडिलाभिओ तीए साहू उचिएण भत्तपाणेण। भुत्तो विहिणा। नागओ जसोत्ति भत्तं गहाय पत्थिया पडिनियत्ता य रुयंती। पुच्छिया एसा सुजसेण—किमद्धिइं करेसि ?। सा भणइ—स ते भाया एगभत्तेहिं चिट्ठइ, छुहिओ वट्टइ, अंतरा य अपारा गिरिनई वहइ, तेण भत्तं नेउं न तरामित्ति अद्धिइकारणं महंतं ममंति। साहुणा भणियं—गच्छ नइं भणाहि; मम देवरस्स बारसवरिसाणि पव्वइयस्स जइ तेण दिवसंपि न भुत्तं ता मे मग्गं देहि महानइत्ति वुत्ते सा नई ते मग्गं दाहित्ति। एवं वुत्ताए तीए चिंतियं मम पच्चक्खमेव भुत्तं अणेण, कहं न भुत्तं नाम ?। अहवा न जुत्तं गुरुवयणविकोवणं, जमेस भणइ तं चेव करेमित्ति संपहारिऊण गया एसा। तहेव भणिए दिन्नो मग्गो नईए। कहमागयासि ? पुच्छिया भत्तुणा। तीएवि साहिओ सुजसागमणाइवुत्तंतो। भुत्तुत्तरे विसज्जिया जसेण भणइ कहं वच्चामि ? अज्जवि अपारा चेव नई। जसेण वुत्तं संपयमेवं भणिज्जासि 'जइ भत्तुणाहमेकसिंपि न भुत्तम्हि ता महानइ ! मे मग्गं पयच्छाहि' सुट्ठयरं विम्हया तहेव भणिए लद्धमग्गा सुहेण पत्ता सगिहं। वंदिऊण पुच्छिओ साहू—भयवं ! को एत्थ परमत्थोत्ति। मुणी भणइ—भद्दे ! जइ रसगिद्धीए भुज्जइ तओ भुत्तं भवइ। जं पुण संजमजत्ताहेउं फासुयमेसणिज्जं तं भुत्तं न गणिज्जइ। अओ चेवागमे भणियं—"अणवज्जाहाराणं साहूणं निच्चमेव उववासोत्ति।" एवं तुह पइगोवि बंभचेरमणोरहसहियस्स तुहाणुरोहेण कयभोगस्स अभोगो चेव। एयमायन्निऊण संविग्गाए चिंतियं तीए—अहो ! एस जसओ महाणुभावदक्खिन्नमहोयही संसारविरत्तमणोवि चिरं मए धम्मचरणाओ खालिओ। समज्जियं महंतं धम्मंतराइयं। ता

संपयं जुत्तमेएण चेव समं समणत्तमणुचरिउं । एयं चेव नेहस्स फलंति भाविंतीए संपत्तो जसोवि, साहुं वंदिऊण निसन्नो नाइदूरे । कया साहुणा दोण्हंपि सुद्धदेसणा । पडिबुद्धाणि पव्वइयाणि । कालेण पत्ताणि सुरलोगंति । एवमेस जसो इच्छामेत्तेणावि चरणविसएण पावारंभेण न लित्तोत्ति ॥

उक्तं तृतीयं भावश्रावकलक्षणम् । अधुना चतुर्थमाह—

उजुववहारो चउहा जहत्थभणणं अवंचिगा किरिया । हुंतावायपगासण मेत्तीभावो य सब्भावा ॥४७॥

ऋजु प्रगुणं व्यवहरणं 'ऋजुव्यवहारः' भावश्रावकगुणः 'चतुर्धा' चतुष्प्रकारो भवति । तद्यथा—'यथार्थभणनं' अविसंवादिवचनं धर्मव्यवहारे क्रयविक्रयव्यवहारे साक्षिव्यवहारे राजव्यवहारादौ वा । अस्य भावार्थः—"परचित्तगुणवत्तीए धम्ममधम्मं अधम्ममवि धम्मं । न भणंति भावसड्ढा भणंति सच्चं च महुरं च ॥ १ ॥ कयविक्कयसट्टीसुवि ऊणब्भहियं कहिंति न हु अग्घं । सक्खित्तेवि निउत्ता न अन्नहा वाइणो हुंति ॥ २ ॥ [1]रायसभावगयावि हु जणं न दूसंति अलियभणिएहिं । धम्मोवहासजणगं वयणं वज्जंति धम्मरया ॥ ३ ॥" तथा 'अवञ्चिका' पराव्यसनहेतुः 'क्रिया' शरीरव्यापारो द्वितीयमृजुव्यवहारलक्षणम् । उक्तं च—"तप्पडिरूवगविहिणा तुलापलाईहि ऊणमहियं वा । दिंतो लिंतोवि परं न वंचए सुद्धधम्मत्थी ॥ १ ॥" तथा 'हुंति' इति प्राकृतशैल्या । भाविनो येऽपायास्तेषां प्रकाशनं ज्ञापनं करोति—भद्र ! मा कृथाः पापानि चौर्यादीनि, इह परत्र चानर्थकारिणीत्याश्रितं शिक्षयति । न पुनरन्यायप्रवृत्तमप्युपेक्षत इति भावः । अन्ये तु—'हुंतोवायपगासण' इति पठन्ति । तत्र 'हुंतो' इति सद्भूत उपायो यो धर्मार्थविषये तस्य

---

१ अन्यत्र "रायसभाइगयावि" इत्यस्ति ॥

प्रकाशनं पृष्टोऽपृष्टो वा करोतीति तृतीयमृजुव्यवहारस्वरूपम्। तत्र धर्मोपायो दानशीलतपोभावनारूपः। अर्थोपायो नीतिचारितोद्धारकाव्यवहरणादिरूपः। कामोपायः पुनरनर्थफलत्वान्न प्रकाशयत्येव। मोक्षस्तु फलभूत इत्येतदपि पाठान्तरं मार्गानुपातित्वात्सङ्गतमेवेति। तथा मित्रस्य भावः कर्म वा मैत्री, तस्या भावो भवनं सत्ता सद्भावान्निष्कपटतया कृत्रिममैत्रीं न करोतीति भावः। कपटमैत्र्योः छायातपयोरिव विरोधात्। उक्तं च—"शाठ्येन मित्रं कलुषेण धर्मं परोपतापेन समृद्धिभावम्। सुखेन विद्यां परुषेण नारीं वाञ्छन्ति ये व्यक्तमपण्डितास्ते ॥ १ ॥" इति चतुर्थमृजुव्यवहारस्वरूपम् ॥ ४७ ॥

अस्यैव विपर्यये दोषदर्शनपूर्वकं विधेयतामाह—

अन्नहभणणाईसुं अबोहिबीयं परस्स नियमेण। तत्तो भवपरिवुड्ढी ता होज्जा उज्जुववहारी ॥ ४८ ॥

अन्यथाभणनमयथार्थजल्पनम्, आदिशब्दाद्वञ्चकक्रियादोषोपेक्षणासद्भावमैत्रीपरिग्रहस्तेषु सत्सु श्रावकस्येति भावः। अबोधेर्धर्माप्राप्तेर्बीजं मूलकारणं 'परस्य' मिथ्यादृष्टेः 'नियमेन' निश्चयेन भवतीति शेषः। तथा हि—श्रावकमेतेषु प्रवर्त्तमानमालोक्य वक्तारः संभवन्ति—"धिगस्तु जैनं शासनं, यत्र श्रावकस्य शिष्टजननिन्दितेऽलीकभाषणादौ कुकर्मणि निवृत्तिर्नोपदिश्यते" इति निन्दाकरणादमी प्राणिनो जन्मशतेष्वपि बोधिं न प्राप्नुवन्तीति 'अबोधिबीजं' इदमुच्यते, 'ततः' चाबोधिबीजाद् 'भवपरिवृद्धिः' भवति, तन्निन्दाकारिणं तन्निमित्तभूतस्य श्रावकस्यापि। यतोऽवाचि—"यः शासनस्योपघातेऽनाभोगेनापि वर्त्तते। स तन्मिथ्यात्वहेतुत्वादन्येषां प्राणिनामिति ॥ १ ॥ बध्नात्यपि तदेवालं परं संसारकारणम्। विपाकदारुणं घोरं सर्वानर्थविवर्द्धनम् ॥ २ ॥" 'ततः' तस्मात्कारणाद् 'भूयात्' भवेत् 'ऋजुव्यवहारी' प्रगुणव्यवहारवान् प्रकृतो भावश्रावक इति ॥ ४८ ॥

दृष्टान्तश्चेह धर्मनन्दः । तत्रायं संप्रदायः—

नासिक्के नयरे नंदाभिहाणा दुवे वणिया परिवसिंसु । तेसिमेगो सावगो सुद्धववहारी, तस्स लोगे धम्मनंदोत्ति नामं पसिद्धं । इयरो पुण लोभदोसेण कूडतुलाईहिं ववहरइ, तेण लोभनंदोत्ति पसिद्धो । अन्नया तत्थ रायतलायं खणंतेहिं ओड्डेहिं निहाणं पावियं । तत्थ य केवला सुवन्नकुसा चिट्ठंति । ते य सव्वओ कद्दमेण लित्तत्ति, तेहिं लोहकुसा चेव कप्पिया । नीया दो धम्मनंदहट्टे भणियं च—सेट्ठि ! एयाणं लोहकुसाणं तेल्लाइयं देहि । अट्ठभाराओ सुवन्नमेयंति विन्नायं सेट्ठिणा । अहिगरणभयाओ न साहियं, तेसिं भणियं च न मम एएहिं पओयणंति । तओ ते गया लोभनंदावणे । तं चेव भणिऊण समप्पिया कुसा लोहनंदस्स । तेणावि परिन्नाया चिंतियं च—सुंदरमेयं जं सुवन्नं लोहमोल्लेण लब्भइ, ता देमि एएहिं दुगुणं मोल्लं जेण अन्नेवि आणिंति । तं चेव काऊण भणिया ते—मम लोहेण पओयणत्ति जइ संति अन्नेवि एयमोल्लेण आनेयव्वा । तओ ते दिणे दिणे दो दो आणिंति । जाव गहिया सेट्ठिणाणेगे । नवरमइगुढचित्तयाए पुत्ताणंपि परमत्थं न साहेइ । तओ ते अहिए दिज्जमाणे लहत्थोसित्ति खिंसंति, तहावि सब्भावं नाइक्खइ, हट्टं च खणमवि न मुंचइ । अन्नया पच्चासन्नगामे मित्तेण विवाहे निमंतिओ अणिच्छंतोवि बला निज्जंतो पुत्तं भणइ—ते कुसे मा पडिसेहेज्जासि । न य सब्भावं कहेइ । गए तम्मि समागयाणमोड्डाण पुत्तो लोहमोल्लं देइ । तेवि सेट्ठिभणियं देहित्ति पुणो पुणो झिखंति । ताहे ववहारयावडयाए सकोवेण तेण पक्खित्ता ते तेसिं संमुहं । पासाणपडिघाएण पणट्ठो तेसिं गोब्बरो । पयडीभूयं सुवन्नं । दिट्ठं दंडवासिएहिं । नीया ओड्डा रायसमीवं । पुच्छिएहिं कहिओ रन्नो सब्भावो । भणिया रन्ना—कस्स कस्स दिन्नत्ति । तेहिं वुत्तं—धम्मनंदस्स दरिसिया न तेण गहिया । अओ एयस्स चेव एत्तियमित्ता दिन्नत्ति । तओ महाचोरोत्ति कुविएण राइणा

समाणत्तेहिं दंडवासिएहिं गहियाणि सयलमाणुसाणि । उक्कड्ढियं घरसारं । एत्थंतरे पुत्तो कुसे न गिण्हिस्सइत्ति अवसेरीए मित्तमपुच्छिय तुरियमागओ लोहनंदो । दिट्ठगिहवइयरो महापच्छायावानलसंतत्तो रुट्ठो नियपायाणं, किर एएहिं अहं गामंतरं पाविओत्ति । तओ कुहाडेण दोवि पाए ताडिऊण पाविओ पंचत्तमेसो । धम्मनंदोवि पुच्छिओ पत्थिवेण—कीस तए कुसा न गहिया ? । सो भणइ—जओ गहिएहिं दोण्हं वयाणं भंगो भवइ, चोरिक्कविरईए परिग्गहपरिमाणस्स य । न य एएसिं सब्भावो सिट्ठो अहिगरणभयाओत्ति । अहो ! सच्चं धम्मनंदोसित्ति भणंतेण पूइऊण विसज्जिओ रन्ना । एरिसो उज्जुववहारि भावसावओ इहपरलोए कल्लाणभायणं होइत्ति ॥

उक्तं चतुर्थं भावश्रावकलक्षणम् । अधुना पञ्चममाह—

सेवाए कारणेण य संपायणभावओ गुरुजणस्स । सुस्सूसणं कुणंतो गुरुसुस्सूसो हवइ चउहा ॥४९॥

'सेवया' पर्युपासनेन १ 'कारणेन' अन्यजनप्रवर्त्तनेन २ 'संपादनं' गुरोरौषधादीनां प्रदानं ३ 'भावः' चेतोबहुमानः ४ तावाश्रित्य संपादनभावतः 'गुरुजनस्य' आराध्यवर्गस्य । इह यद्यपि गुरवो मातापित्रादयोऽपि भवन्ति, तथाऽपि धर्मप्रस्तावादिहाचार्यादय एव प्रस्तुता इति तान्येवोद्दिश्य गुरुशुश्रूषो व्याख्येयः । गुरुलक्षणं चेदम्—"धर्मज्ञो धर्मकर्त्ता च सदा धर्मप्रवर्त्तकः । सत्त्वेभ्यो धर्मशास्त्राणां देशको गुरुरुच्यते ॥ १ ॥" तथा—"पडिरूवो तेयस्सी जुगप्पहाणागमो महुरवक्को । गंभीरो धीमंतो उवएसपरो य आयरिओ ॥ १ ॥ अपरिस्सावी सोमो संगहसीलो अभिग्गहमईओ । [1]अविकत्थणो अचवलो पसन्नहियओ गुरू होइ ॥ २ ॥" तथा—"संविग्गो १ मज्झत्थो २ संतो ३ मउओ ४ रिऊ ५ सुसंतुट्ठो ६ गीयत्थो ७ कडजोगी ८ भावन्नू ९ लद्धिसंपन्नो १०

१ 'अविकंथणो" इत्यपि ॥

॥ १ ॥ देसणिओ ११ आदेओ १२ महुमं १३ विन्नाणिओ १४ निरुय १५ वाई १६ । नेमित्ती १७ ओयंसी १८ उवयारी १९ धारणाबलिओ २० ॥ २ ॥ बहुदिट्ठो २१ नयनिउणो २२ पियंवओ २३ सुस्सरो २४ तवे निरओ २५ । सुसरीरो २६ सुप्पइभो २७ चाई २८ आणंदओ २९ चोक्खो ३० ॥ ३ ॥ गंभीरो ३१ अणुयत्ती ३२ पडिवन्नयपालगो ३३ थिरो ३४ धीरो ३५ । उचियन्नू ३६ सूरीणं छत्तीसगुणा [1]सुयक्खाया ॥ ४ ॥" इत्याद्यागमवर्णितगुणो गुरुजनग्रहणं बहुत्वप्रतिपत्त्यर्थम् । ये केचिदेवंविधास्ते सर्वेऽपि गुरुजन इति भावः । तस्य 'शुश्रूषणं' पर्युपासनं कुर्वन् गुरुशुश्रूषो भवति, स च 'चतुर्धा' चतुष्प्रकारः । इति गाथाक्षरार्थः ॥ ४९ ॥

भावार्थं सूत्रकार एवाह—

से[2]वंति कालंमि गुरुं अकुणंतो ज्झाणजोगवाघायं । सय वन्नवायकरणा अन्नेवि पवत्तई तत्थ ॥ ५० ॥

'सेवते' पर्युपास्ते, 'काले' पतिक्रमश्रवणादिहेतौ 'गुरुं' उक्तस्वरूपम् । कथम् ? 'अकुर्वन्' ध्यानं धर्मध्यानादि, योगाः प्रत्युपेक्षणाभोजनादयः, तेषां व्याघातमन्तरायम् । यतः साधूनामयमागमोपदेशः—"जोगे जोगे जिणसासणंमि दुक्खक्खया पउजंते । अन्नोन्नमबाहाए असवत्तो होइ कायव्वो ॥ १ ॥" इत्येषा शुश्रूषा १ । तथा 'सदा वर्णवादकरणात्' नित्यं सद्भूतगुणोत्कीर्त्तनेन 'अन्यानपि' प्रमादवतः 'प्रवर्त्तयति' प्रेरयति 'तत्र' तस्यां सेवायाम् । तद्यथा—"माणुस्समुत्तमो धम्मो गुरू नाणाइसंजुओ । सामग्गी दुल्लहा एसा जाणाहि हियमप्पणो ॥ १ ॥ एयारिसो महप्पा धम्माणं दिट्ठिगोयरमुवेइ । एयस्स सयलसुहयं पियंति

१ 'समक्खाया' इत्यपि । २ "सेवइ" ॥

वयणामयं धन्ना ॥ २ ॥ एयस्स महामुणिणो उवएसरसायणं अकाऊणं । होही पच्छायावो चत्ते पत्ते निहाणे व्व ॥ ३ ॥" इत्यादि । इति द्वितीयः शुश्रूषाविधिः २ ॥ ५० ॥

अथ तृतीयचतुर्थावाह—

ओसहभेसज्जाई सओ य परओ य संपणामेइ । सइ बहुमन्नेइ गुरुं भावं चणुवत्तए तस्स ॥ ५१ ॥

औषधानि केवलद्रव्यरूपाणि बहिरुपयोगीनि वा, भैषज्यानि संयोगिकान्यन्तर्भोग्यानि वा, आदिशब्दादन्यान्यपि संयमोपकारकाणि वस्तूनि 'स्वतः' स्वयंदानेन 'परतः' अन्यजनदापनेन च सम्यक् 'प्रणामयति' संपादयति गुरुभ्य इति प्रकृतत्वात् । उक्तं च—"अन्नं पानमथौषधं बहुविधं धर्मध्वजः कम्बलं वस्त्रं पात्रमुपाश्रयश्च विविधो दण्डादिधर्मोपधिः । शस्तं पुस्तकपीठकादि घटते धर्माय यच्चापरं देयं दानविचक्षणैस्तदखिलं मोक्षार्थिने भिक्षवे ॥ १ ॥" तथा—"जो देइ ओसहाइं मुणीण मणवयणकायगुत्ताणं । सो सुद्धभावविभवो भवे भवे होइ नीरोगो ॥ १ ॥" इति संपादने तृतीयः शुश्रूषाविधिः ३ । तथा सदा 'बहु मन्यते' मनःप्रीतिसारं श्लाघते 'गुरुं' उक्तस्वरूप, 'भावं' चेतोवृत्तिं 'चानुवर्त्तते' तदनुकूलं व्यवहरति, 'तस्य' गुरोः संबन्धिनम् । न तदसंमतमाचरतीति तत्त्वम् । उक्तं च—"सरुषि नतिस्तुतिवचनं तदभिमते प्रेम तद्द्विषि द्वेषः । दानमुपकारकीर्त्तनममन्त्रमूलं वशीकरणम् ॥१॥" अन्यत्राप्युक्तम्—"मिण गोणमंगुलीहिं गणेहि वा दंतचक्कलाइं से । इच्छंति भाणिऊणं कज्जं तु तमेव जाणंति ॥ १ ॥" इत्थंभावं गुरोरनुवर्त्तते । इति चतुर्थः शुश्रूषाविकल्पः ४ इति ॥ ५१ ॥

१ 'अणुवत्तए' इत्यपि ॥

अत्र निदर्शनम्—

कोसंबीए नयरीए सुहत्थिसूरिणो कयाइ विहारकप्पेण विहरिंसु । तत्थ य तया महादुब्भिक्खं वट्टइ, अओ भिक्खयरा भिक्खं न लहंति । लहंति य पज्जत्तं ईसरविहेसु साहुणो । अन्नया एगो चक्कयरो ईसरगिहेसु सव्वायरेण पडिलाभिज्जंते दट्ठूण तेसिं नियत्ताणमग्गओ गंतूण पायवडिओ पत्थिउं पवत्तो । महापुन्नवंता तुब्भे सव्वं सव्वत्थ लभह, ता देहि मे दीणस्स किंचिमत्तं । साहूहिं पडिवुत्तं—अम्ह दाउं न कप्पइ, गुरुणो चेव जाणंति । तओ सो तेहिं चेव सद्धिं गओ गुरुसमीवं तहेव भणिया । इओ गुरूहिं भणिओ—भद्द ! जइ पव्वयाहि ता जमिच्छसि तं देमो, गिहत्थाणं न दिज्जइत्ति । पडिवन्नं तेण गुणदंसणाओ पव्वाविओ । भोयाविओ निद्धमहुराइं जहिच्छं । परितुट्ठो एसो । अहो ! सुंदरो धम्मो । उत्तमचरिया सव्वसत्तवच्छला कारुणिया महाणुभावा य गुरुणो, जे मम निब्भग्गसिरोमणिणोवि एवमुवयरंति । एवं सुहपरिणामो अव्वत्तसामाइयसंजमो मज्झरत्तसमए विसूइयादोसेण पाविओ पंचत्तं । तओ कत्थ उववन्नोत्ति । अत्थि पाडलिपुत्ते चंदगुत्तपुत्तस्स बिंदुसारस्स पुत्तो असोगसिरिराया । तस्स पाणप्पिओ कुणालो नाम नंदणो । नेहाइसएण बालो चेव ट्ठाविओ पिउणा जुवरज्जे । दिन्ना कुमारभुत्तीए उज्जेणी । पइदिणं च पिया निउत्तपुरिस्सेहिं पउत्तिमाणावेइ, पसाए य पेसेइ । अन्नया कलाग्गहणस्स जोगोत्ति लिहिओ रन्ना महंताण लेहो—'अधीयतां कुमारः' इत्यादि । न उव्वाइत्ति अकाइयं चेव तं मोत्तूण सरीरकज्जे उट्ठिओ राया । एत्थंतरे कुमारमाइसवत्तीए किमेत्थ लिहियं(ति) कोउगेण वाइओ लेहो । तओ मच्छरदोसेण नहसुत्तीए नयणकज्जलेणायारस्स उवरिं बिंदुं दाऊण झत्ति गया अन्नओ एसा । रन्नावि अवाइओ चेव काइओ लेहो पेसिओ कुमारस्स । तेणावि वाइऊण भणिया महंतया—करेह रायाएसं, अंधीकरेह मं तुरियंति । तेहिं भणियं—नेवं

देवाएसो संभवइ तो सुपुच्छियं करेमो। तओ कहमखंडियसासणं मोरियवंसप्पसूयस्स तायस्स पायडमेयमाणत्तियमन्नहा करेमित्ति भणंतेण कुणालेण वारिज्जंतेणावि तत्तसलागाए अंजिऊण विणासियाणि लोयणाणि। सुयम्मि य एयवइयरे ममेस दोसोत्ति गहिओ महापच्छायावेण जणओ। कालेण रज्जाणुचिओत्ति कओ पिउणा गामसामी। सुहेण तत्थ चिट्ठइ। अइसओ एयस्स गीयकलाए तं चेव अब्भसमाणो कालं गमेइ। अन्नया सो पुव्वभणियदमगो तस्स भारियाए कुच्छिसि उवन्नो। पसत्थसुमिणदंसणाओ कलिओ कुणालेण पहाणपुत्तलाभो। चिंतियं च जइ ताओ तूसइ ता कयाइ मम पुत्तो राया होज्जा। अओ तायाराहणे पयत्तं करेमि (त्ति) निच्छिऊण उवायं, जायासहिओ गओ पाडलिपुत्तं। गंधव्वकलाए जणमावज्जिउं पवत्तो। तओ तेण निरवज्जविज्जावज्जेण गंधव्वियाण गव्वपव्वए मुसुमूरंतो पत्तो परं पसिद्धिं। अओ सद्दो गंधव्विओत्ति निसुयं रन्ना कोउगेण वाहराविओ अ। सिट्ठं च केणावि --देव! सव्वममयसुंदरं से गीयं, किं तु नयणरहिओ न देवस्स दंसणोचिओत्ति। तहावि परियच्छिपच्छाइओ गायउत्ति बेंतेण सद्दाविओ रन्ना। आगओ य गाइउं पवत्तो। हयहिएण य भणिओ राइणा--भो! साहु गीयं, जाएहि कंचि वरं। तव्वेलं च वद्धाविओ किंकरेण कुणालो--पसूया ते जाया देवकुमारागारं दारमंति। एत्थंतरे परियाणियावसरेण गीयं कुणालेण--"चंदगुत्तपपुत्तो उ बिंदुसारस्स नत्तुओ। असोगसिरिणो पुत्तो अंधो जायइ कागिणिं ॥ १ ॥" अरे! कुणालो एसोत्ति उक्कंठिएण जवणियमुसारिऊण आलिंगिओ रन्ना। निवेसिओ उच्छंगे। भणिओ य--वच्छ! किमेयमइतुच्छं पत्थेसि? ताहे मंतिणा वुत्तं--देव! तुम्ह वंसे कागिणीसद्देण रज्जं भन्नइ, ता कहमेयं तुच्छं पत्थयंति। रन्ना वुत्तं--पुत्त! न तुमं रज्जोचिओसि। किमत्थि पुत्तो रज्जारिहो? जेणेवं पत्थेसि। कुणालेण भन्नइ--संपइ जाओ अत्थित्ति। राइणा भणियं--जइ एवं दिन्नं मए तस्स रज्जं। तओ--वत्ते दसाहे संपाइयसंपइ-

नामधेयस्स तस्स कओ रायाहिसेओ रन्ना। समप्पिऊण मंतिपमुहाण तं पारद्धमप्पणा परलोगहियंति। तओ पुव्वज्जियपुन्नमाहप्पेण पवड्ढमाणो सरीरसंपयाए रज्जसिरीए य पत्तो रूवलावन्नसंपुन्नं तारुन्नं। अन्नया तेण पासायगएण दिट्ठो जिणरहेण समं घरंगणागओ रायमग्गगओ चउव्विहसमणसंघपडिगओ चंदो व्व गहगणसंगओ कमलायरमज्झगओ व्व हंसो विहारकमागओ भयवं अज्जसुहत्थी। कत्थ पुण ममेस सपुव्वोत्ति सवियक्केण समुप्पन्ने जाइसरणे पच्चभिन्नाओ य। तओ अप्पमाणपमोयपूरिज्जमाणमाणसो सव्वसामग्गीए गओ गुरुसमीवं नरीसरो। पणओ पणयपहाणं पायपउमे। पुणो पुणो [1]भालत्थलेण पाए फुसिऊण हरिसजलपप्पुयच्छो पुच्छिउं पवत्तो—भयवं! सामाइयसंजमस्स किं फलं?। गुरूहिं भणियं अव्वत्तस्स नरिंदाइरिद्धी वत्तस्स मोक्खो सग्गो वा। तओ संजायपच्चएण पणमिऊण पुणो भणियं पत्थिवेण—किं भगवंतो ममं पच्चभिजाणंति न वा?। उवओगं दाऊण भणियं गुरुणा—सुट्ठु पच्चभिजाणामो। तुमं कोसंबीए दिवसमेगं मम सीसो आसि, संपइ संपइराया वट्टसि। अहो! भगवओ नाणाइसिओत्ति तुट्ठेण कयकरंजलिणा पुणो भणियं—तो खाइं समाइसह, जमियाणिं करेमि। गुरूहिं भणियं—समणधम्मं सावगधम्मं वा पडिवज्ज। परिभाविऊण पडिवन्नाणुव्वयगुणव्वओ राया सावगो जाओ। तप्पभिइं च बहुमाणसारं गुरुणो पज्जुवासेइ। तदुवएसेण कारावेइ चेइयाइं, नियरज्जे पव्वत्तेइ रहजत्ताओ, पडिबोहेइ सामंते, पवत्तेइ तेवि चेइयभवणाइकारवणे, करेइ साहूण दाणाइवच्छल्लं, पावेइ परमुन्नइं साहम्मियलोयं। किं बहुणा अणारियदेसेसुवि उवसामिओ तेण लोगो, जहा तेसुवि साहूणं सुविहारो संवुत्तो। अन्नया अन्नपरिवट्ठुले काले न मम पिंडो साहूणमुवयरइ, तहावि केणइ उवाएण उवगरावेमित्ति चिंतिऊण दीणाइदाणनिमित्तं कारियाओ दाणसालाओ,

१ "भालयलेण" इत्यपि॥

भणिया य ते निउत्तपुरिसा—जमेत्थ दिंताणमुव्वरइ तं मए तुम्हाण चेव दिन्नं, किं तु तुब्भे तं साहूण देज्जाहि, तस्स मोल्लमहं भे दाहामि। अन्नेवि मंडयलड्डुयप्पयगुलसत्तुयाइविक्कयकारिणो तेवि एवं चेव भणिया। तओ सव्वेवि ते दिंति साहूण भग्गियममग्गियं वा जहिच्छं। एवमुवज्जियपउरपुन्नपब्भारो चेईहरमंडियमहीमंडलं काऊण कयसावगधम्माराहणो समाहिणा कालं काऊण पत्तो सुरलोयं संपइमहाराओत्ति। एयारिसो गुरुसुस्सूसो भावसावगो होइत्ति ॥

उक्तं पञ्चमं भावश्रावकलक्षणम्। अधुना षष्ठमाह—

सुत्ते[1] अत्थे य तहा उस्सग्ग[3]ववाय[4]भाव[5]ववहारे[6]। जो कुसलत्तं पत्तो पवयणकुसलो तओ छद्धा ॥ ५२ ॥

इह प्रकृष्टं वचनं प्रवचनमागमः स च सूत्रादिभेदात् षोढा। अतस्तदुपाधिकं कौशलमपि षोढा, तत्संबन्धात्कुशलोऽपि षोढैवेत्याह—'सूत्रे' सूत्रविषये यः कुशलत्वं प्राप्त इति प्रत्येकं योजनीयम्। तथा 'अर्थे' सूत्राभिधेये। चः समुच्चये। 'तथा' तेनैव प्रकारेण उत्सर्गे सामान्योक्तौ, अपवादे विशेषभणिते, भावे निश्चयनयाभिप्राये, व्यवहारे गीतार्थाचरितरूपे। समाहारस्यैकत्वेऽपि सप्तम्याः पृथग्व्याख्यानं बालावबोधनार्थम्। एतेषु यः कुशलत्वं प्राप्तः सद्गुरुप्रसादेन प्रवचनकुशलोऽसौ भवति 'षोढा' षट्प्रकारः। इति गाथाऽक्षरार्थः ॥ ५२ ॥

भावार्थं प्रकरणकार एवाह—

उच्चियमहिज्जइ सुत्तं[1] सुणइ तयत्थं तहा सुत्तत्थंमि[2]। उस्सग्ग[3]ववाया[4]णं विसयविभागं वियाणाइ ॥ ५३ ॥

वहँइ सइ पक्खवायं विहिसारे सव्वधम्मणुट्ठाणे । देसद्धादणुरूवं जाणइ गीयत्थववहारं ॥ ५४ ॥

'उचितं' योग्यं श्रावकभूमिकायाः, 'अधीते' पठति 'सूत्रं' प्रवचनमात्रादिषड्जीवनिकान्तम् । उक्तं च—"पवयणमाई छज्जीवणियंता उभयओवि इयरस्स ।" ग्रहणशिक्षेति तत्र प्रकृतम् । उभयतः सूत्रतोऽर्थतश्च । इतरस्य श्रावकस्येदं विशिष्टम् । श्रावकमधिकृत्योच्यते—सामान्यश्रावकस्तु संग्रहणीकर्मग्रन्थोपदेशमालादिप्रकरणसन्दोहमाचार्यादिप्रसादीकृतमन्यदपि पठतीति सूत्रे कौशलमाप्नोति १ । तथा शृणोति तस्य सूत्रस्यार्थं 'तथा' तेनैव प्रकारेण स्वभूमिकौचित्यरूपेण 'सुतीर्थे' सुगुरुमूले । यत आह —"तित्थे सुत्तत्थाणं गहणं विहिणा उ एत्थ तित्थमिणं । उभयन्नू चेव गुरू विही उ विणयाइओचित्तो ॥ ७ ॥" इत्यादि । अनेन यतः श्रावकस्य च गुरुसमीप एव सूत्रार्थग्रहणं युक्तमुक्तम् । यत आह—"गुर्वायत्ता यस्माच्छास्त्रारम्भा भवन्ति सर्वेऽपि । तस्माद् गुर्वाराधनपरेण हितकाङ्क्षिणा भाव्यम् ॥ १ ॥" इति द्वितीयं कौशलम् २ । तथा 'उत्सर्गापवादयोः' जिनमतप्रतीतयोः विषयविभागं विशेषेण 'जानाति' अवगच्छति । अयमत्र भावार्थः—नोत्सर्गमेव केवलमालम्बते, नाप्यपवादमेव प्रमाणीकरोति । किं तर्हि ? तयोरवसरं गुरूपदेशादवबुध्यते । उक्तं च—"उन्नयमवेक्ख इयरस्स पसिद्धी उन्नयस्स इयराओ । इय अन्नोन्नपसिद्धा उस्सग्गववाय [1]दो तुल्ला ॥१॥ दव्वाइएहि जुत्तस्सुस्सग्गो तदुचियं अणुट्ठाणं । रहियस्स तमववाओ उचियंवियरस्स न उ तस्स ॥२॥" ज्ञात्वा च यथावसरमुचितविधिना यतिजनस्य पथ्यादिदाने प्रवर्त्तते । तद्यथा—"फासुयएसणिएहिं फासुयओहासिएहि कीएहि । पूईयमिस्सिएण य आहाकम्मेण जयणाए ॥ १ ॥" इत्यादि । युगपदुक्तत्वात्कौशल्यद्वयस्योक्ताश्चत्वारो भेदाः ३ । ४ । इति प्रथमगा-

---

१ "मो तुल्ला" इति समग्रपुस्तकेषु वर्तते परमन्यग्रन्थे "दो तुल्ला" इति दर्शनादर्थसंगत्या च मूले स एव पाठ आदृतः ॥

थार्थः ॥ ५३ ॥ तथा भावो नैश्चयिकः परिणामः । तत्र कौशलमिदम्—'वहति' धत्ते सदा 'पक्षपातं' बहुमानं 'विधिसारे' विधानप्रधाने 'सर्वधर्मानुष्ठाने' देवगुरुवन्दनदानधर्मादौ । किमुक्तं भवतीति विधिकारिणमन्यं बहु मन्यते, स्वयं च यथाशक्ति विधिपूर्वकं प्रवर्त्तते । सामर्थ्याभावेऽपि विध्याराधनमनोरथान् न मुञ्चति । एवमप्यसावाराधक एव स्यात् । निश्चयनयमतमिदम् । उक्तं चागमे—"परमरहस्समिसीणं समत्तगणिपिडगझरियसाराणं । परिणामियं पमाणं निच्छयमवलंबमाणाणं ॥ १ ॥ तम्हा भावो सुद्धो सव्वपयत्तेण होंदि परलोए । कायव्वो बुद्धिमया आणावगजोगओ निच्चं ॥ २ ॥" इत्थं कुर्वन् भावे कुशलो भवति ५ । तथा देशः सुस्थितदुःस्थितादिः, अद्धा कालः, सुभिक्षदुर्भिक्षादिः । आदिशब्दात् द्रव्यं सुलभदुर्लभादिः, भावश्च हृष्टग्लानादिः परिगृह्यते । तेषामनुरूपं जानाति गीतार्थव्यवहारं यो यत्र देशे, काले, भावे वा वर्त्तमानैर्गीतार्थैरुत्सर्गापवादवेदिभिर्गुरुलाघवपरिज्ञाननिपुणैराचरितो व्यवहारः तं न दूषयतीति भावः । तथा च सूत्रम्—"असढेण समाइन्नं जं कत्थइ केणई असावज्जं । न निवारियमन्नेहिं बहुमणुमयमेयमायरियं ॥ १ ॥ एवंविधव्यवहारे कौशलं षष्ठं कौशलं भवति ६ । एतच्चोपलक्षणं जीवपुद्गलादिषु सूक्ष्मभावेषु सर्वेष्वपि यः कुशलः स प्रवचनकुशलः । तथाविधराजश्रावकवत् ॥ ५४ ॥

तद्वृत्तान्तश्चायम्—

पुहइपुरे नयरे पउमसेहरो राया । बालभावाओ साहुपज्जुवासणोवज्जियजीवाइवत्थुपरिन्नाणो पवयणपभावणापहाणो परमसावओ अहेसि । सो पुण सयलसत्तवच्छलयाए सव्वलोयस्स जिणधम्ममाइक्खइ, वन्नेइ जीवदयागुणे, परूवेइ साहुधम्मं, पसंसेइ साहूणमप्पमत्तयं, कहेइ अप्पमायाओ मोक्खसोक्खसंपयं । एवं च तेण नियरज्जे पवत्तिओ पाएण लोगो जिणधम्मे । जेवि य परप्पवाइणो तेवि

जिणवयणपसिद्धहेउदिट्ठंतिजुत्तीहिं तेण मुद्दियमुहा चेव कया। जहा तब्भणियं नन्नहा काउमिच्छंति। नवरमेगो सेट्ठिपुत्तो न पडिबुज्झइ। सो दुहियजीवघाए धम्मं मन्नइ, तेसिं सुगइगमणकारणत्तेण। तहा अप्पमाओ धम्ममूलंति जिणोवएसं सिरवेयणोवसमे तक्खगनागमत्थयमणिजलोवएसतुल्लं मन्नइ। जओ पवणाहयधयवडग्गचंचलं चित्तमेगत्थ धारिउं न तीरइ। दुन्निवाराइं सएसु सएसु विसएसु धाविराइं इंदियाइं। सो एवं वायालयाए धम्माभिमुहेवि लोगे मोहिंतो निसामिओ नराहिवेण। तओ तदुवसामणत्थं जक्खाभिहाणो छत्तो निउत्तो। सिक्खविओ य जहाजोग्गं। समप्पियं महग्घमाणिक्कालंकियमाहरणं। एयं पच्छन्नं तस्स रयणकरंडियाए पक्खिविऊण मम निवेएहित्ति। तेणावि जं ते मयं तम्ममावि सम्मयंति बेंतेण कया तेण समं मेत्ती। अवसरे पक्खित्तं तमाभरणं रयणकरंडियामज्झे। ताहे राइणा उग्घोसावियं पडहगेण—'जइ केणावि रायाहरणं पडियमुवलद्धं कीयं वा कुओवि सो संपइ समप्पंतो निरवराहो रायपसायं च लहइ, पच्छा नाए सारिरो दंडो भविस्सइ'त्ति तिन्नि वारा उग्घोसाविऊण पउरेहिं सद्धिं निउत्ता नियपुरिसा गेहुल्लोडाए गवेसंतेहिं दिट्ठं तमाभरणं। पुच्छिओ सेट्ठिपुत्तो कुतो ते एयं ?। भणइ न याणामि, न मम संतियमेयं। तो खाइं कस्स संतियं ?। सो भणइ न याणामि। अरे! कहं न याणासित्ति बेंतेहिं गहिओ रायभडेहिं। नीओ रायसयासमेसो। तेणावि वज्झो समाणत्तो। पच्चक्खचोरोत्ति न कोइ तं मोयावेइ। तओ गयजीवियासेण दीणविमणेण पलोइयमाणेण जक्खवयणं भणियं च—मित्त! विन्नवेहि देवं। देवावेहि दुक्करेणावि दंडेण पाणभिक्खं। जक्खेणावि विन्नत्तो राया—देव! ममेस मित्तो ता कीरउ पसायं [1]एयजीवियरक्खाए। निरूविज्जउ अन्नो कोइ दंडो। राइणा भणियं—मारिया पाणिणो

१ 'पयजीवियरक्खा' इत्यपि।

सुगइं गच्छंति, ता किं मित्तस्स सुगइं नेच्छसि? जक्खेण भणियं—अलं सुगईए, जीवंतो नरो भद्दाणि पेच्छइ। रन्ना वुत्तं—तो मुंचामि, जइ मम चलणंतियाओ तेल्लपुन्नपत्तिं घेत्तुं बिंदुमवि [1]अपडंतो सयलनयरतियचउक्कचच्चरच्छासु परिभमिऊण मम पुरओ ठवेइ। तंपि य जीवियत्थिणा पडिवन्नं सेट्ठिसुएण। राइणावि निरूवियाइं सव्वनयरे नाणाविहकोऊहलकोलाहलाउलाहिं पए पए पेच्छणयाइं। सो किर तेसु विसेसरसिओ, तहावि रायनिउत्तपत्तिपरिगओ भेसिज्जंतोवि तेहिं जीवियलोहेण पत्तिमेत्तनिहित्तनेत्तचित्तो सव्वत्थ भमिऊण गओ रायसमीवं। पुरओ मोत्तूण पत्तिं निवडिओ चलणेसु। भणिओ रन्ना—सेट्ठिपुत्त! अच्चंतचंचलाइं मणलोयणाइं, ता कह तुमे अइवल्लहेसु पेच्छणाइसु जं ताइं निरुद्धाइं। तेण भणियं—सामि! मरणभीएण। रायाह—जइ तुमे एगमरणभीएण एवमप्पमाओ सेविओ, ता कहमणंतजम्ममरणभीया साहुणो तं न सेवंति। एयमायन्निऊण पडिबुद्धो सेट्ठिपुत्तो, जाओ पहाणसमणोवासओ। एवमणेगे पाणिणो तेण पत्थिवेण जिणधम्मे पवत्तिया। एरिसो पवयणकुसलो भावसावओ होइत्ति।

अथ प्रकृतमुपसंहरन्नाह—

एसो पवयणकुसलो छब्भेओ मुणिवरेहि निद्दिट्ठो। किरियागयाइं छ च्चिय लिंगाइं भावसड्ढस्स ॥५५॥

'एषः' उक्तस्वरूपः प्रवचनकुशलः षड्भेदो व्यक्त एव 'मुनिवरैः' पूर्वाचार्यैः निर्दिष्टः। ततश्चावसितं श्रावकलिङ्गं षट्कप्रकरणमित्येतद्दर्शयन्नाह—'क्रियागतानि' क्रियोपलक्षणानि। चियशब्दस्यावधारणार्थत्वात् षडेव 'लिङ्गानि' लक्षणानि 'अग्नेर्धूमवत्,' 'भावश्राद्धस्य' यथार्थाभिधानश्रावकस्य। इति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

---

१ 'अछड्डुंतो' इत्यपि ॥

नजु किमन्यान्यपि लिङ्गानि सन्ति येनैवमुच्यते क्रियागतानि ? सत्यं, सन्त्येव । यत आह—

भावगयाइं सतरस मुणिणो एयस्स बिंति लिंगाइं । जाणियजिणमयसारा पुव्वायरिया जओ आहु ॥५६॥

'भावगतानि' भावविषयाणि सप्तदश 'मुनयः' सूरयः 'एतस्य' प्रकृतश्रावकस्य 'ब्रुवते' प्रतिपादयन्ति 'लिङ्गानि' चिह्नानि 'ज्ञातजिनमतसाराः' 'इति व्यक्तम् । 'पूर्वाचार्याः' 'चिरन्तनसूरयो 'यतो' यस्मात् 'आहुः' ब्रुवन्ति । इत्यनेन स्वमनीषिकापरिहारमाह ॥ ५६ ॥

किं तदाहुः ? इत्याह—

[1]इत्थि[2]दिय[3]त्थ[4]संसार[5]विसय[6]आरंभ[7]गेह[8]दंसणओ । [9]गड्डुरिगाइपवाहे पुरस्सरं [10]आगमपवित्ती ॥ ५७ ॥

दाणाइ जहासत्ती [11]पवत्तणं विहि[12]र[13]त्तदुट्ठे य । [14]मज्झत्थ[15]मसंबद्धे पर[16]त्थकामोवभोगी य ॥ ५८ ॥

वेसा इव गिह[17]वासं पालइ सत्तरसपयनिबद्धं तु । भावगय भावसावगलक्खणमेयं समासेण ॥ ५९ ॥

आसां पूर्वमुनिप्रणीतगाथानां व्याख्या—स्त्री चेन्द्रियाणि चार्थश्चेत्यादि द्वन्द्वः । ततः स्त्रीन्द्रियार्थसंसारविषयारम्भगेहदर्शनानि, तेष्वित्याद्यादेराकृतिगणत्वात्तसि कृते 'स्त्रीन्द्रियार्थसंसारविषयारम्भगेहदर्शनतः' इति भवति । ततश्चैतेषु विषयभूतेषु 'भावगतं भावश्रावकलक्षणं' भवतीति तृतीयगाथायां संबन्धः । तथा गड्डरिकादिप्रवाहविषये । तथा 'पुरस्सरमागमप्रवृत्तिः' इति प्राकृतत्वाच्छन्दोभङ्गभयाच्च पूर्वापरनिपातः । ततश्चागमपुरस्सरं प्रवृत्तिर्वर्त्तनं धर्मकार्येष्विति गम्यते, प्रकृतं लिङ्गमिति । तथा 'दानादि यथाशक्ति प्रवर्त्तनम्' इति स्पष्टम् । प्राकृतत्वाद्दीर्घत्वं भावगतं लिङ्गमिति । तथा 'विह्रीकः' धर्मानुष्ठानं कुर्वन्न लज्जति । तथा

'अरक्तद्विष्टश्च' सांसारिकभावेषु भवति । 'मध्यस्थः' धर्मविचारे' न रागद्वेषाभ्यां बाध्यते 'असंबद्धः' धनस्वजनादिषु भावप्रतिबन्धरहितः । 'परार्थकामोपभोगी' परोपरोधादेव कामेषु शब्दरूपरूपेषु, भोगेषु गन्धरसस्पर्शेषु प्रवर्त्तते । तथा 'वेश्येव' पण्यस्त्रीव कामिनमिति गम्यते । 'गृहवासं पालयति' अद्य श्वो वा परित्यजाम्येनमिति भावयन्निति सप्तदशविधपदनिबद्धं 'तुः' पूरणे । 'भावगतं' परिणामरूपमिति जातावेकवचनं, अनुस्वारस्य प्राकृतशैल्या लुप्तत्वात् । उक्तं च—"नीयालोवमभूया य आणिया दोवि बिंदुदुब्भावा । अत्थं गमिंति तं चिय जो तेसिं पुव्वमेवासि ॥ १ ॥" भावश्रावकलक्षणमेतत् 'समासेण' सूचामात्रेण । इति गाथार्थः ॥ ५९ ॥

सांप्रतमेषामेव भावार्थं प्रचिकटयिषुर्गाथासप्तदशकमाह—

इत्थीमणत्थभवणं चलचित्तं नरयवत्तिणीभूयं । जाणंतो हियकामी वसवत्ती होइ न हु तीसे ॥ ६० ॥

'स्त्रीम्' योषितमनर्थानां दोषाणां भवनमाश्रयस्थानम् । तद्यथा—"अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ १ ॥" तथा 'चलचित्ताम्' अन्यान्याभिलाषिणीम् । उक्तं च—"अन्नं ज्झायंति मणे पेसलवयणाइं दिंति अन्नस्स । दिट्ठीए निमंतयत्तन्नं रमंति काएण पुण अन्नं ॥ १ ॥" तथा नरकस्य वर्त्तिनीभूतां मार्गकल्पां 'जानन्' अवगच्छन् 'हितकामी' श्रेयोऽभिलाषकः 'वशवर्त्ती' तदधीनचारी 'भवति' स्यात् 'न हु' नैव 'तस्याः' स्त्रिय उष्ट्रपत्रविक्रयकवत् । भावयति च—"आनायास्तिमिसंहतेरिव दृढाः पाशागतानामिव प्रास्तीर्णा इव सर्वदिक्षु हरिणव्रातस्य वा वागुराः । स्वैरभ्रान्तिभृतः पतत्रिनिवहस्यैवाहिताः स्कन्धकाः संसारेऽत्र विवेकमुक्तमनसां बन्धाय वामभ्रुवः ॥ १ ॥" १ ॥ ६० ॥

तथा—

इंदियचवलतुरंगे दोग्गइमग्गाणुधाविरे निच्चं । भावियभवस्सरूवो रुंभइ सन्नाणरस्सीहिं ॥ ६१ ॥

इन्द्रियाण्येव चपलाः शीघ्रगामित्वेन तुरङ्गाः अश्वास्तान्, दुर्गतिमार्गं दुर्योनिपदवीमनुधाविरान् धावनशीलान् 'नित्यम्' सदा भावितं पुनः पुनरालोचितं भवस्वरूपं येन स तथाविधो 'रुणद्धि' निवर्तयति सतीभिः शोभनाभिर्ज्ञानरश्मिभिः श्रुतवल्गाभिः । तद्यथा—"तवकुलछायाभंसं पंडिच्चफंसणा अणिट्ठपहं । वसणाणि रणमुहाणि य इंदियवसगा अणुहवंति ॥ १ ॥" तथा—"दिवसरजनिसारैः सारीतं पक्षगेहं समयफलकमेतन्मण्डितं भूतधात्र्याम् । इह हि जयति कश्चिन्मोक्षमक्षैर्विधेयैरधिगतमपि चान्ये विप्लुतैर्हारयन्ति ॥ १ ॥" २ ॥ ६१ ॥

तथा—

सयलाणत्थनिमित्तं आयासकिलेसकारणमसारं । नाऊण धणं धीरो न हु लुब्भइ तंमि तणुयंपि ॥६२॥

इह धनं ज्ञात्वा तत्र न लुभ्यतीति योगः । किंविशिष्टं धनम्? 'सकलानर्थनिमित्तं' समस्तदुःखनिबन्धनम् । उक्तं च—"अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे । नाशे दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थो दुःखभाजनम् ॥ १ ॥" तथा 'आयासः' चित्तखेदः । यथा—"राजा रोक्ष्यति किं तु मे हुतवहो दग्धा किमेतद्धनं किं चामी प्रभविष्णवः कृतनिभं लास्यन्त्यदोगोत्रिकाः । आदास्यन्ति च दस्यवः किमु तथा नंष्टा निखातं भुवि ध्यायन्नेतदहर्निशं धनयुतोऽप्यास्तेतरां दुःखितः ॥ १ ॥ तथा 'क्लेशः' शरीरपरिश्रमस्तयोः 'कारणं' निबन्धनम् । तथा हि—"अर्थार्थी नक्रचक्राकुलजलधिमलं केचिदुच्चैस्तरन्ति प्रोद्यच्छस्त्राभिघातोत्थितशि-

खिकणकं जन्यमन्ये विशन्ति । शीतोष्णाम्भःसमीरग्लपिततनुलताः क्षेत्रिकां कुर्वतेऽन्ये शिल्पं चानल्पभेदं विदधति च परे नाटकाद्यं च केचित् ॥ १ ॥ " तथा 'असारं' सारफलासंपादनात् । उक्तं च—" व्याधीन्नो निरुणद्धि मृत्युजननज्यानिक्षये न क्षमं नेष्टानिष्टवियोगयोगहतिकृत्सध्यङ्ग न जन्मान्तरे । चिन्ताबन्धुविरोधबन्धनवधत्रासास्पद प्रायशो वित्तं वित्तविचक्षणः क्षणमपि क्षेमावहं नेक्षते ॥ १ ॥ " इत्थंभूतं धनं ज्ञात्वा 'न हु लुभ्यति' नैव तत्र गृध्यति ('धीरो' धीमान्, 'तस्मिन्' द्रव्ये,) मम्मणवणिग्वत् । 'तनुकमपि' स्तोकमप्यास्तां बह्वित्यपेरर्थः । भावश्रावको हि नान्यायेन तदुपार्जनाय प्रवर्त्तते । नाऽप्युपार्जितेऽतितृणावान् स्यात् । किं तर्हि ?—" पादमायान्निधिं कुर्यात् पादं वित्ताय खण्डयेत् । धर्मोपभोगयोः पादं पादं भर्त्तव्यपोषणे ॥ १ ॥ इच्छतोऽनिच्छतो वाऽपि मामकं द्रविणं सदा । चैत्यसाधूपभोगाय भूयात् सर्वं भवे भवे ॥२॥ " इति मनोरथवांस्तत्पालनादि करोतीति भावः ३ ॥६२॥

तथा—

दुहरूवं दुक्खफलं दुहाणुबन्धि विडंबणारूवं । संसारमसारं जाणिऊण न रइं तहिं कुणइ ॥ ६३ ॥

इहापि तत्र संसारे रतिं न करोतीति योज्यम् । किं कृत्वा ? ज्ञात्वा संसारम् । किंविशिष्टम् ? 'दुःखरूपं' दुःखस्वभावम् । तदुक्तम—" जम्मं दुक्खं जरा दुक्खं रोगा य मरणाणि य । अहो ! दुक्खो हु संसारो जत्थ किस्संति जंतुणो ॥ १ ॥ " तथा 'दुःखफलं' जन्मान्तरे नरकादिदुःखभावात् । 'दुहाणुबंधि' इति दुःखानुबन्धिनं पुनः पुनर्दुःखसन्तानसन्धानात् । तथा चाह— " जाव इमो संसारो जाव य जीवस्स एत्थ आवासो । ता जम्मणमरणाणं कत्तो अंतो अणंताणं ॥ १ ॥ " तथा विडम्बनायामिव जीवानां विचित्राणि रूपाणि यत्र स तथा । पठ्यते च—" देवो नेरइओत्ति य कीडपयंगोत्ति माणुसो वेसो । रूवस्सी य विरूवो

सुहभागी दुक्खभागी य ॥ १ ॥ " इत्यादि । एवंविधं 'संसारं' चतुर्गतिरूपं सुखसाराभावादसारं 'ज्ञात्वा' अवबुध्य न 'रतिं' धृतिं तस्मिन् 'कुरुते' विदधाति भावश्रावकः । चिन्तयति च—" धन्ना ते सप्पुरिसा जे नवरमणुत्तरं गया मोक्खं । जम्हा ते जीवाणं न कारणं कम्मबंधस्स ॥ १ ॥ " इति ४ ॥ ६३ ॥

तथा—

खणमेत्तसुहे विसए विसोवमाणे सयावि मन्नंतो । तेसु न करेइ गिद्धिं भवभीरू मुणियतत्तत्थो ॥ ६४ ॥

क्षणमात्रं सुखं येभ्यस्ते, तथा तान् 'विषयान्' शब्दादीन् 'विषोपमानान्' परिणामदारुणान् 'सदाऽपि' नैकदैव 'जानानः' बुध्यमानो, यथा किल विषं भुज्यमानं मधुरमास्वादं दर्शयति, परिणामे तु प्राणप्रहाणाय संपद्यते । एवमेतेऽपि विषया विरसावसानाः । यदाह वाचकः—" आदावत्यभ्युदया मध्ये शृङ्गारहास्यदीप्तरसाः । निकषे विषया बीभत्सकरुणलज्जाभयप्रायाः ॥ १ ॥ यद्यपि निषेव्यमाणा मनसः परितुष्टिकारका विषयाः । किंपाकफलादनवद्भवन्ति पश्चाद‌तिदुरन्ताः ॥ २ ॥ इत्यवगच्छन् भावश्रावकः तेषु न कुर्यात् 'गृद्धिं' अत्यासक्तिं 'भवभीरुः' संसारवासचकितमनाः । भावयति च—" सम्मद्दिट्ठीवि कयागमोवि अइविसयराग-सुहवसगो । भवसंकडंमि पविसइ एत्थं तुह सच्चई नायं ॥ १ ॥ " किमिति गृद्धिं न करोति ? यतो 'मुणिततत्त्वार्थः' जिनवचनश्र-वणाद्विज्ञाततदसारत्वः । तथा हि जिनवचनम्—" विसएसु नत्थि सोक्खं सुहाहिमाणो जियाय पुण एसो । पित्ताउरनयणाणं उवलंमि सुवन्नबुद्धि व्व ॥ १ ॥ " तथा—भुंजंता महुरा विवागविरसा किंपागतुल्ला इमे कच्छू कंडुयणं च दुक्खजणया भाविंति बुद्धिं सुहे । मज्झण्हे मयतिण्हिय व्व निययं मिच्छाभिसंधिप्पया भुत्ता दिंति कुजोणिजम्मगहणं भोया महावेरिणो ॥ १ ॥ " ५ ॥ ६४ ॥

तथा—

वज्जइ तिव्वारंभं कुणइ अकामो अनिव्वहंतो उ। थुणइ निरारंभजणं दयालुओ सव्वजीवेसु ॥ ६५॥

'वर्जयति' न करोति 'तीव्रारम्भं' प्राज्यप्राणिपीडाहेतुं व्यवसायं खरकर्मादिकं, ढण्ढणकुमारादिवृत्तान्ताकर्णनात्। करोति 'अकामः' मन्दादरः, तं विना 'अनिर्वहन्' तुशब्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि? सशूको गुरुलाघवालोचनपूर्वकं न निर्ध्वन्धस-वृत्त्येति। यतः—"सम्मद्दिट्ठी जीवो जइवि हु पावं समायरइ किंचि। अप्पोसि होइ बंधो जेण न निद्धंधसं कुणइ॥ १ ॥" तथा 'स्तौति' प्रशंसति 'निरारम्भजनं' साधुलोकम्। एवम्—"धन्ना हु महामुणिणो मणसावि करंति जे न परपीडं। आरंभपाव-विरया भुंजंति तिकोडिपरिसुद्धं ॥ १ ॥" तथा 'दयालुकः' कृपावान् 'सर्वजीवेषु' समस्तप्राणिषु।—"एगस्स कए नियजी-वियस्स बहुयाउ जीवकोडीओ। दुक्खे ठवंति जे केइ ताण किं सासयं जीयं? ॥ १ ॥" इत्यादि भावयन् भावश्रावकः ६। इति गाथार्थः ॥ ६५ ॥

तथा—

गिहवासं पासं पिव मन्नंतो वसइ दुक्खिओ तंमि। चारित्तमोहणिज्जं निज्जिणिउं उज्जमं कुणइ ॥ ६६ ॥

'गृहवासं' 'गृहस्थतां' 'पाशं' बन्धनविशेषमिव 'मन्यमानः' भावयन् 'वसति' अवतिष्ठते 'दुःखितः' दुःखवान् 'तस्मिन्' गृहवासे। यथा हि किल पाशपतितो विहङ्गमो नोत्पतितुं शक्नोति, कष्टं च तत्रावस्थानं कलयति। तथा वयमपि संसारभीरवोऽपि न प्रव्रजितुं शक्नुम इति। अपि च—"नागो जहा पंकजलावसन्नो दट्ठुं थलं नाहिसमेइ तीरं। एवं वयं कामगुणेसु गिद्धा न

भिक्खुणो मग्गमणुव्वयामो ॥ १ ॥ " इत्यादि चिन्तयन् दुःखित इव गृहे तिष्ठति भावश्रावक इति। अत एव 'चारित्रमोहनीयं' कर्म 'निर्जेतुं' अभिभवितुं 'उद्यमं' प्रयत्नं 'करोति' चारित्रवतां दानसन्मानविनयप्रभावनादौ सर्वादरेण प्रवर्त्तते, अप्रीतिनिन्दा-लेशमपि न करोति । यतः—" एते निर्वृतिहेतवो मुनिगुणा निन्दाकृतां दुर्लभा नृणां सन्ति भवान्तरेऽपि सुलभाः सस्नेहपूजाकृताम् । तस्मान्निर्वृतिलिप्सुना मुनिजने कार्यो विचार्यादरो द्वेषोऽनर्थकदर्थनैकनिलयो हेयः सदा दूरतः ॥ १ ॥ " इति ७ ॥ ६६ ॥

तथा—

अत्थिक्कभावकलिओ पभावणा वन्नवायमाईहिं । गुरुभत्तिजुओ धीमं धरेइ सइ दंसणं विमलं ॥ ६७ ॥

भावश्रावको 'दर्शनं' सम्यक्त्वं 'विमलं' अकलङ्कं धारयतीति पर्यन्ते योगः । कथंभूतः सन् ? इत्याह—देवगुरुधर्मतत्त्वेष्वा-स्तिक्यरूपो यो भावः परिणामस्तेन कलितो युक्तः ।—" मोत्तूण जिणं मोत्तूण जिणमयं जिणमए ठिए मोत्तुं । संसारकन्तवारं सध-म्मकम्मं जगं सेसं ॥ १ ॥ " इति निश्चयसारप्रतिपत्तिः । 'प्रभावना' उत्सर्पणा अष्टप्रकाराः । उक्तं च—" पावयणी धम्मकही वाई नेमित्तिओ तवस्सी य । विज्जासिद्धो य कवी अट्ठेव पभावगा भणिया ॥ १ ॥ " तस्याः शक्तितः स्वयंकरणेन शक्त्यभावेन तत्कारिणामुपष्टम्भबहुमानतः । तथा 'वर्णवादः' प्रशंसनम् । आदिशब्दाच्चैत्यायतनयात्रातीर्थयात्रादिभिः करणभूतैः । गुरुर्धर्माचा-र्यस्तत्र विशेषतो भक्तियुक्तः । कृतज्ञतासारमिदमालोचयन्—" संमत्तदायगाणं दुप्पडियारं भवेसु बहुएसु । सव्वगुणमेलियाहिवि उवयारसहस्सकोडिहिं ॥ १ ॥" ('धीमान्' मतिमान् 'सदा' निरन्तरं) इत्थं निष्कलङ्कं दर्शनं धारयति ८ । इति गाथार्थः ॥६७॥

तथा—

गड्डरिगपवाहेणं गयाणुगइयं जणं वियाणंतो । परिहरइ लोगसन्नं सुसमिक्खियकारओ धीरो ॥ ६८ ॥

गड्डरिका एडकास्तासां प्रवाहः सञ्चरणं, एकस्या अनुमार्गेण सर्वासां गमनम् । गड्डरिकाप्रवाहद्वारगाथायामादिशब्दः कीटकादिप्रवाहसूचनार्थः । तेन कृत्वा 'गतानुगतिकं' अविचारितचारिणं 'जनं' लोकं विजानन् । उदाहरणमत्र—

वाणारसीनयरीए कम्हि महूसवे लोगो न्हाइउं गंगामोइन्नो । तत्थ एगो विप्पो तंबभायणपाणी पाणीयमोगाहिउकामो चोरभयाओ भायणं वालुयामज्झे निहणइ । उवरिं चाभिन्नाणनिमित्तं वालुगापुंजं करेइ, ताहे नीरमोयरइ । तं च दट्ठूण अन्नोवि अन्नोवि एवं पकओ जाव जायं पुंजपुंजाउलं पुलिणं । उत्तिन्नो भट्टो न जाणाइ कत्थ पुंजे तंबभायणं । दट्ठूण पुंजकरणपयट्टे लोए पुच्छइ—अरे ! किमेए पुंजा कीरंति ? अन्नो अन्नमुद्दिसइ, जाव परंपराए । अन्नेण भणियं—भट्ट ! मए तुममेव कुणंतो दिट्ठोसि, तओ एस एत्थ विहित्ति मएवि कओ । भट्टो भणइ—न मए विहित्ति पुंजो कओ, किं तु भायणलहणत्थं । तं च तुब्भेहिं सुट्ठुअरं हारियंति । पठितं च ब्राह्मणेन—"गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः । पश्य मूर्खेण लोकेन हारितं ताम्रभाजनम् ॥ १ ॥"

एवंविधं लोकं जानन् परिहरति 'लोकसंज्ञाम्' अविचारितरमणीयां लोकहेरिम् । किं तर्हि ? 'सुपरीक्षितकारकः' सुपर्यालोचितविधायी 'धीरो' मतिमान् भावश्रावको भवति ९ । इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥

तथा—

नत्थि परलोगमग्गे पमाणमन्नं जिणागमं मोत्तुं । आगमपुरस्सरं चिय करेइ तो सव्वकिच्चाइं ॥६९॥

'नास्ति' न विद्यते परः प्रधानो लोको मोक्षस्तस्य मार्गे ज्ञानादित्रयरूपे 'प्रमाणं' प्रत्ययहेतुरन्यत् । जिना रागादिजेतारस्तैः प्रणीतः

सिद्धान्तो जिनागमस्तं मुक्त्वा तस्यैवान्यथात्वासंभवात् । उक्तं च—" रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम् । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यात् ?॥ १॥" पूर्वापराविरुद्धत्वाच्च। तथा हि—"धर्मस्य मूलं करुणा यथोदिता तद्वत् क्रियाऽप्यङ्गिहिता जिनोत्तमैः । सामायिकं साधितमादितो यथा क्षान्त्यादयोऽप्येवममुष्य पालकाः ॥१॥" 'आगमपुरस्सरं' आगमपर्यालोचनपूर्वकमेव, चियशब्दस्यैवकारार्थत्वात् । 'करोति' अनुतिष्ठति 'ततः' हेतोः सर्वाः क्रियाः सकलकार्याणि चैत्यवन्दनादीनि। तत्र चैत्यवन्दनविधि-स्त्रिकदशकाराधनरूपः । तथा चागमः—" तिन्नि निसीहिय तिन्नि य पयाहिणा तिन्नि चेव य पणामा । तिविहा पूया य तहा अवत्थ-तिअ भावणं चेव ॥१॥ तिदिसिनिरिक्खणविरई पयभूमिपमज्जणं च तिक्खुत्तो । वन्नाइतियं मुद्दातियं च तिविहं च पणिहाणं ॥२॥ इय दहतियसंजुत्तं वंदणयं जो जिणाण तिकालं । कुणइ नरो उवउत्तो सो पावइ सासयं ठाणं ॥ ३ ॥ " इत्यादि । पूजाविधिः—देवगुण-परिज्ञानात्तद्भावानुगतमुत्तमविधिना स्यादादरादियुक्तं यत्तद्देवार्चनं चेष्टम् । यथा—" काले सुइभूएणं विसिट्ठपुप्फाइएहिं विहिणा उ । सारथुइथोत्तगरुई जिणपूया होइ कायव्वा ॥ १ ॥ वत्थेण बन्धिऊणं नासं अहवा जहा समाहीए । वज्जेयव्वं तु तहा देहम्मिवि कंडुयणमाई ॥ २ ॥ " गुरुवन्दना—द्वादशावर्त्तादि द्वादशावर्त्तं षट्स्थानाराधनरूपं पञ्चविंशत्यावश्यकविशुद्धं द्वात्रिंशद्दोषविकलं च भवति । तत्र स्थानानि—" इच्छा य अणुन्नवणा अव्वाबाहं च जत्त जवणा य । अवराहखामणावि य छ ट्ठाणा हुंति वंदणए ॥ १ ॥" आवश्यकाः—अवणामदुगं अहजायरूवया तह दुवालसावत्ता । चउसिर तिगुत्त दुपवेस निग्गमो एक्कसिं चेव ॥ १ ॥" दोषास्तु—" वज्जेऽणाढिय थद्धं पविद्ध परिपिंडियं च टोलगइं । अंकुसकच्छभरिंगिय मच्छुव्वत्तं मणपउट्ठं ॥ १ ॥ वेइयबद्धं भयसा भयंत मेत्ति च गारवा कज्जा । तेणिय पडणिय रुट्ठं तज्जिय सढ हीलिय विलुत्तं ॥ २ ॥ दिट्ठमदिट्ठं सिंगं करमो-

यणयं तहा अणालिद्धं । ऊणं उत्तरचूलियमूयं तह ढड्ढरं चुडलिं ॥३॥" एतेषां व्याख्या—"आयाररहियमणाढिय सुन्नयमणविग्गहो कुणइ थद्धं । पव्विद्धमणुवयारं अनिज्जंतियओ व्व जं देइ ॥ १ ॥ परिपिंडियं च वंदइ पिंडियवयणेहिं पिंडिए वावि । टोलगई सेलो इव उप्फिडिउं विसयनीई वा ॥ २ ॥ उवगरणाइसु घेत्तुं गुरुं निवेसेइ अंकुसं भणियं । कच्छभरिंगियमन्नं वंदिउमभिजाइ रिंगंतो ॥ ३ ॥ मच्छुव्वत्तं उट्ठणनिसीयणे मच्छओ व्व उव्वत्ते । अन्नं वंदिउमहवा परियत्तइ सत्तिमीणो व्व ॥ ४ ॥ अप्पपरपत्तिएणं मणप्पओसेण मणपउट्ठंति । वेइयपणगं सम्मं न वज्जए वेइयाबद्धं ॥ ५ ॥ निच्छुभणाइभएणं भयकिइकम्मं न निज्जरा हेउं । भयई भइस्सइत्ति य संदेहा वंदइ भयंतं ॥ ६ ॥ मेत्तीहेउं मेत्तीगारवओ विहिविऊ विणीओहं । एहि य पओयणेणं सकारणं निप्फलं तंपि ॥ ७ ॥ ओहावणाभएणं गूहियकिरियस्स तेणियं जाण । पडणीयं पुण गुरुणो आहाराईण समयंमि ॥ ८ ॥ कयभालच्छिवियारो रुट्ठो जं कुणइ तं भवे रुट्ठं । अंगुलिमाईहिं गुरुं तज्जेमाणस्स तज्जिययं ॥ ९ ॥ गूहियविरियस्स सढं हीलियं बेइ वायगगणित्ति । विकहं करेइ दरवंदियम्मि पलिउंचियमिमस्सि ॥ १० ॥ दिट्ठमदिट्ठं जं खलु दीसंतो कुणइ नो अदीसंतो । पासेहि सीसनमणं सिंगं मन्नंति पुव्वमुणी ॥ ११ ॥ एसो करोत्ति वंदइ एयं करवंदणं सुए सिट्ठं । मुत्तीहामो दिन्नेण नन्नहा मोयणं एयं ॥१२॥ [1]आलिद्धाणालिद्धे रयहरसीसे य होइ चउभंगो । आवस्सगपयवयणक्खरेहिं हीणं भवे ऊणं ॥ १३ ॥ उत्तरचूलं वंदिय भणइ वंदामि मत्थएणंति । मूयं च सदरहियं ढड्ढरयं ढड्ढरसरेण ॥ १४ ॥ चुडलिं च रओहरणं गिण्हेइ भामेइ वा करे दिंतो । सव्वे वंदामोत्ती बत्तीस इमो चुडलिदोसो ॥ १५ ॥" प्रत्याख्यानविधिः—"वंदणयं दाऊणं अयणयकाओ कयंजली गुरुणो । अणुभासंतो वयणं

१ अन्यत्र "आलिद्धमणालिद्धे" इत्यस्ति । "आलिद्धाणालिद्धे" इत्यपि ॥

पच्चक्खाणं तु गिण्हेज्जा ॥ १ ॥" दानविधिः—"नायागयाणं कप्पणिज्जाणं अन्नपाणाईणं दव्वाणं देसकालसद्धासक्कारकमजुयं पराए भत्तीए आयाणुग्गहबुद्धीए संजयाण दाणं ॥" इत्याद्याप्तागमपुरस्सरं सर्वाण्यपि कृत्यानि भावश्रावकः करोतीति १०॥६९॥

तथा—

अनिगूहिंतो सत्तिं आयावाहाए जह बहुं कुणइ । आयरइ तहा सुमई दाणाइचउव्विहं धम्मं ॥७०॥

'अनिगूहन्' अगोपायन् 'शक्तिं' सामर्थ्यं 'आत्माबाधया' स्वस्य परिजनस्य च पीडां परिहरन् दानादिचतुर्विधं धर्मं आचरतीति योगः । यतोऽवाचि—"न्यायात्तं स्वल्पमपि हि भृत्यानुपरोधतो महादानम् । दीनतपस्व्यादौ गुर्वनुज्ञयादानमन्यत्तु ॥ १ ॥" यथा 'बहु करोति' बहुकालं यावन्तं कर्तुं शक्नोति । अयमत्र भावः—सति विभवे नातितृष्णको भवति, तनुविभवो नात्युदारः स्यात्, सर्वाभावसंभवात् । अत एवोक्तं पञ्चसूत्रे—"लाभोचियदाणे लाभोचियभोयणे लाभोचियपरिवारे लाभोचियनिहिगरे सिया ।" स एवं कुर्वाणो बहुना कालेन प्रभूतं दद्यात् । अन्यैरप्युक्तम्—"अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य च वर्धनम् । अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ १ ॥" एवं शीलतपोभावनास्वपि भावनीयम् । 'आचरति' आसेवते 'तथा' तेन प्रकारेण 'सुमतिः' पारिणामिकीबुद्धिप्रधानो दानादिचतुर्विधं धर्ममिति स्पष्टं भावितं चेति ॥ ११ ॥ ७० ॥

तथा—

हियमणवज्जं किरियं चिंतामणिरयणदुल्लहं लहिउं । सम्मं समायरंतो न हु लज्जइ मुद्धहसिओवि ॥७१॥

'हितां' पथ्यामिहलोकपरलोकयोः, 'अनवद्यां' अपापां 'क्रियां' अनुष्ठानं वन्दनप्रतिक्रमणादिकं 'सम्यग्' गुरूपदिष्ट-

विशिष्टविधिना 'समाचरन्' सम्यगासेवमानो न लज्जति (ते) इति संबन्धः। किं विशिष्टां क्रियाम्? इत्याह—चिन्तामणिरत्नमिव दुर्लभां दुरापां 'लब्ध्वा' अवाप्य मुग्धैरज्ञैर्हसितोऽपीत्यक्षरार्थः स्पष्ट एव। भावार्थः कथानकगम्यः॥ ७१॥ तच्चेदम्—

हत्थिणाउरे नयरे नागदेवो नाम सेट्ठी होत्था। तस्स वसुंधरा गेहिणीजाओ जयदेवो पुत्तो। तेण दुवालसवासाणि लेहसालाए पढंतेण सिक्खिया रयणपरिच्छा। विन्नाया सव्वरयणगुणा, तेसिं लक्खणाणि य। तओ चिंतियत्थदाणाओ चिंतामणी चेव रयणं किमन्नेहिं सेलसयलसरिसेहिं?। एस चेव विउसाणमुवाएओ। अहंपि सव्वायरेण एयं चेव गवेसामित्ति संपहारिऊण घराओ घरं हट्टाओ हट्टं भमंतो रयणाणि परिच्छिउं पवत्तो। जाहे सनयरे न पावइ चिंतमणिं, ताहे जणयमापुच्छिऊण चलिओ नयरंतरेसु। भणिओ जणएहिं—पुत्त! किमेइणा वाएण? न एस कत्थइ अत्थि, उवमा चेव एसा पंडियजणेण कया। ता दिट्ठसिट्ठइट्ठववहारेण ववहरसु, जेण सुपीवरसिरीए भायणं होहि। तहावि सो चिंतामणिसत्थमणुगुणंतो तस्संपत्तिसमुस्सुओ बलावि जणयाणं निग्गओ नयराओ। पवत्तो पइनयरं रयणाणि गवेसिउं। तेसुवि तमपेच्छंतो समारूढो पव्वयसिहरेसु। किलिस्सिओ समुद्दतीरेसु वेलाउलेसु कत्थइ अलहंतो चिंतिउं च पवत्तो। किं मन्ने संचमेयं? नत्थि चेव एसो। अहवा न सत्थभणियमन्नहा होइत्ति कयनिच्छओ पुणो परिब्भमिउमारद्धो। अन्नया गामं गामेण मणिखाणीओ पुच्छमाणस्स सिट्ठं केणावि बुड्ढपुरिसेण—अत्थि अमुगदेसे मणिवई नाम पाहाडिगा। तत्थ जो पुन्नवंतो सो मणिणो पावेइ। तओ पुच्छाउच्छीए किच्छेण पत्तो तत्थ गवेसंतो मणिणो। मिलिओ एगस्स पसुवालस्स उवविट्ठाण य गोट्ठीए। दिट्ठो तस्स हत्थे वट्टपासाणो, गहिओ, परिच्छिओ, परिन्नाओ य जयदेवेण। चिंतामणी एसोत्ति हरिसिएण मग्गिओ। अजवालो न देइ भणइ य—किमेइणा करिस्ससि?। जयदेवो भणइ—गिहं गओ बालस्स कीलणयं दाहामि।

पसुवालो भणइ--एत्थ एरिसा अणेगे अत्थि ता किं न गवेसेसि ?। इयरो भणइ--अहमुस्सुओ नियगामं गच्छामि, तुममेत्थ वत्थव्वओ अन्नमन्नं पाविहिसि, ता देहि ममेयंति। जाहे अपरोवयारसीलयाए सो कहवि न देइ ताहे वरमेयस्सावि एस उवयरउ, मा निप्फलो होउत्ति भावितेण साहिओ से वणिएण सब्भावो—भद्द ! एस चिंतामणी वुच्चइ, जइ ममं न देहि ता अप्पणावि एयमाराहेहि, जेण चिंतिय चिंतियाइं सुहाइं पावेसि। आभीरेण वुत्तं--जइ सच्चमेस चिंतामणी ता चिंतियाइं मए बोरकच्चराइं सिग्घं देउ। इयरेण वुत्तं--न एवं चिंतिज्जइ, किं तु उववासतियंतिमराइमुहे समज्जिओवलित्तभूमिए चंदणोवलित्तकप्पूरपयरच्चियपसत्थपट्टे अहयवत्थोवरि ण्हविय-विलित्तो एस ट्ठाविज्जइ। सुरहिकुसुमेहिं [1]पच्छादिज्जइ। तओ पणमिऊण लक्खं वा कोडिं वा चिंतिज्जइ। पहायसमए सव्वमेयस्स पुरओ पुंजीकयं पाविज्जइ। इमं सोऊण तुट्ठेण आभीरेण वालियाओ छालियाओ गामाभिमुहं। एयाओ विक्किणिऊण कप्पूराइदव्वेहिं तुह पुयं करिस्सं। सव्वं पहियकहियं विहाणमणुट्ठिस्सं। तुमं पुण मम चिंतियं मा विफलीकरेज्जासि, जेण ते चिंतामणिनामं सच्चं होइ। एवं मणिमुल्लवंतो चलिओ गामाभिमुहमाभीरो। इयरोवि तयलाभविसन्नो विचिंतेइ, न एस निब्भग्गसेहरो एयं मणि-रयणं धारिउं तरिस्सइ, ता अणुगच्छामि पेच्छामि य किमेस करेइत्ति चिंतिऊण लग्गो तयणुमग्गेण। ताव य भणियमाभीरेण--भो चिंतामणि ! दीहो मग्गो ता कहेहि किंचिवि कहाणयं, जेण सुहं निव्वहइ। अह तुमं न जाणसि तो खाइं ते अहं कहेमित्ति चिंतेण पारद्धमणेण कहाणयं। जाहे मणी हुंकारंपि न देइ, ताहे कुविएण एरिसो निद्दक्खिन्नो तुमं मम हुंकारंपि न देसि, कीइसी पुण लक्खसहस्सेसु आसा ? ता न होसि चिंतामणी तुमं। अहवा सच्चं चिंतामणी चेवासि, जओ जप्पभिइं पाविओसि तप्पभिइं

---

१ " पच्छाइज्जइ " इत्थपि ॥

मम चिंता मणं न फिट्टइ । तहा जोहं पभाए समुट्ठिओ सीयलरुक्खाभोयणं छासीए रोट्टयं च अणुवजीवंतो पयंपि चलिउं न पारेमि, सो कहमुववासतिगेण न मरामि ? ता तेण वेरिणा मम मारणत्थमेव वञ्चिओसि, तो गच्छ जत्थ न पेच्छामित्ति चिंतेण तेण पक्खित्तो मणी दूरं । चलिओ छालियाओ घेत्तूण अडविमम्मुहंति । इयरोवि हट्ठतुट्ठो पणामपुव्वं तं गिण्हिऊण पुण्णमनोरहो पत्थिओ नियनयरं । तप्पभावेण समुल्लसियरूवलायन्नो रयणपुंजो व्व दिप्पमाणो गामनगराईसु गोरविज्जंतो पत्तो महापुरं । निविट्ठो एगत्थ हट्टे । दिट्ठो सगोरवं तन्नायगेण । महागिइत्ति गाहिओ पाणिं पाणप्पियाए धूयाए । तीए सद्धिं परूढपणओ सुहमासिओ किंचि कालं । अन्नया निव्ववसाएहिं लज्जिज्जइत्ति भाविऊण भणिया भज्जा, दवावेहि मे नीयं, जेण दव्वोवज्जणं करेमि । तीएवि निवेइयं जणयस्स । तेणावि तुट्ठेण दिन्नं से दीनाराण लक्खं । तओ कप्पूरागुरुचंदणाइदव्वेहिं पूइऊण सत्थुत्तविहिणाभिवासिओ वासभवणेगदेसे चिंतामणी । चिंतिया दिणारकोडी । पाविया पहायकाले पुंजीकया । सिद्धो मे चिंतामणित्ति हरिसिएण भणिया भज्जा—समप्पेहि एयं तायस्स । तीएवि विम्हियाए तहेव कयं । तुट्ठं ससुरकुडुंबं । जायं जामाउयंमि बहुमाणपरं । अन्नया महया भडचडगरेण गओ हत्थिणाउरं । अभिनंदिओ जणएण, सम्माणिओ य सयणवग्गेण, पसंसिओ सेसलोएण । जाओ भायणमुत्तमसुहाणंति ॥ एत्थ एवमुवणओ—जहा तेण वणियसुएण चिरं परियडंतेण किच्छेण पाविया मणिवईपाहाडिया । तत्थवि कहं कहंपि चिंतामणिरयणं आराहिएण तेण पत्ता पहाणसुहसंपया । तहा संसारसायरे संसरंताण पाणिणं दुलहा मणिवईपाहाडियासमाणा मणुयजाई । तत्थवि कहं कहंवि पाविज्जइ अचिंतचिंतामणिसमाणं जिणधम्मरयणं । आराहिए तंमि करयलसंट्ठियाइं सग्गमोक्खसोक्खाइं । परिचत्ते पुण आभीरस्सेव सासयं चेव दुहदालिद्दंति ॥

तदेवमतिदुर्लभां धर्माराधनक्रियां कुर्वन्न लज्जते भावश्रावको मूर्खैरुपहस्यमानोऽपि । ततः स्वार्थसिद्धिमवाप्नोति, दत्तपोतनैगमवत् । तद्वृत्तान्तश्चायम्—

अत्थि पच्छिमसमुद्दोवकंठपइट्ठिया विस्सउरी नाम नयरी । सुंदेररंजिएणेव जा सा रयणायरेण अणवरयं आलिंगिज्जइ दीहरविलोलकल्लोलबाहाहिं । तीए सयलपयापियसंपायणपउणमाणसो पियंकरो नाम राया । तत्थेव कुलक्कमागयापरिमियविभववित्थारियविसुद्धपसिद्धी रायाइजणसम्मओ दत्तो नाम इब्भगो होत्था । सो य घरसारमुल्लभंडभरियभूरिजाणवत्तेहिं समुद्दमोगाहिऊण परकूलविढत्तदव्वो नियनयरीमागच्छइ । अन्नया य पडिकूलयाए कम्मपरिणामस्स विवन्नजाणवत्तो सरीरमेत्तेण पत्तो नियमंदिरं चिंतिउं पवत्तो—समुद्दे नट्ठं समुद्दे चेव लब्भइति जणवाओ ता पुणो समुद्दमोगाहामित्ति निच्छिऊण विक्किथघरवत्थाभरणाइवक्खरो संगहियमहग्घभंडो पुणोवि समारूढो जाणवत्तं । भवियव्वयावसेण नियत्तमाणस्स तंपि फुट्टं । समागओ गिहमंगमेत्तेण [1]खुट्टो दत्तोत्ति जाया जणे पसिद्धी । तहावि सो पुरिसकारं न मुंचइ, इच्छइ पुणोवि समुद्दोयरणं । न य नीवी अत्थि । पहीणपुन्नोत्ति न य से अन्नो कोवि देइ, ताहे दढं विसन्नो पणट्ठच्छुहनिद्दो उवाए मग्गमाणो झियायइ । अन्नया पहायसमए सुमरियं जणयवयणं । किर परलोयपत्थिएण भणियपुत्तोहं जणएण—पुत्त ! विचित्ताइं विहिणो विलसियाइं, सरयब्भविब्भमाओ संपयाओ, तओ कयाइ य असंभावणिज्जंपि संभवइ, ता जइ कहंपि विभववोच्छेओ भवइ, तओ एत्थ गेहेगदेसे [2]अब्भेजं दुवाररहियं भूमिगिहमत्थि । तंमज्झे तंबमयकरंडियाए तंबपट्टए जं किंचि लिहियमत्थि तमणुचिट्ठिज्जासि, तओ ते सव्वं सोहणं भविस्सइति । तओ न अन्नहावाई ताओत्ति

१ " खुद्दो " इत्यपि । २ " अज्झोसं " इत्यपि ॥

हरिसिएण उग्घाडियं भूमिगिहं दत्तेण । उवलद्धा करंडिया । वाइओ पट्टओ । तत्थ किर लिहियमेयं—“ अत्थि पच्छिमदिसाए रयणायरस्संतो गोयमदीवो नाम दीवो । सो अइकक्खडफासपासाणपउरभूमितलो, रयणतणचारिसुरभिपउरो य । ताओ पुण सुरभीओ न सहंति माणुसदंसणंपि । अओ तत्थ सोमालकरीसभरियभूरिजाणवत्तेहिं गम्मइ । पत्तलदुमच्छायासु करीसं पत्थरिज्जइ । अप्पणा अन्नत्थ दूरे आवासो कीरइ । तओ सुविसत्थाओ सुरभीओ तेसु छायारुक्खेसु करीसमिउफासलुद्धाओ मज्झण्हकाले निसासु य उवविसंति छगणं च मुंचंति । तओ तासु गयासु पभाए छगणमन्नत्थ नेऊण पिंडा कीरंति । परिसुक्कपिंडयाण जाणवत्ताणि भरिज्जंति । स गिहमाणिज्जंति । पज्जालिएसु पिंडएसु पहाणरयाणि पाउब्भवंति । तओ अपरिमिया रिद्धी वित्थरइ । सव्वत्थ मंतगुत्ती कायव्वा । एवं सव्वं परिणामसुंदरं होइ ” त्ति लिहियमेयं दट्ठूण चिंतियं दत्तेण सुंदरमेयं, किं तु न मए पुव्वयरमेयमवलोइयं । संपइ अच्चंतनिद्धणेहिं न तत्थ गंतुं तीरइ, न य कोइ दरिद्दाणमुद्धारए देइ । मंतगुत्ती य आइट्ठा । कहिएवि सब्भावे न कोइ पत्तियइ, ता किमेत्थ पत्तयालंति । अहवा करेमि ताव गहिल्लचेट्ठियं ता मम कोइ किंपि अणुकंपाए वियरेज्जत्ति। तओ बुद्धी अत्थि विभवो नत्थित्ति झिखंतो तियचउक्कच्चराइसु परिहिंडइ । जंपि तंपि पुच्छिओ एवं चेव पडिभणइ । तओ गहिल्लो दत्तोत्ति पसिद्धं सव्वनयरीए । अत्थनासेण उम्मत्तीभूओ वराओ दत्तोत्ति सुयं नराहिवेण । अत्थं दाऊण पउणीकरेमि तं महाणुभावंति चिंतिऊणाणाविओ एसो पुच्छिओ य—भो दत्त ! किमेयं जंपसि ? सो भणइ— बुद्धी अत्थि विभवो नत्थि । तओ राइणा मा एवमुल्लवसु, गिण्ह विहवं जत्तिएण पओयणंति वितेण दरिसियं भंडागारं । तओ तुट्ठेण लक्खमेत्तं गहियं दत्तेण भणियं च—एत्तिएण चेव मे पओयणंति । उवरओ झिंखियव्वाओत्ति परितुट्ठो राया । दत्तेणवि गहिया गोयमदीवगमणविहिन्नू निज्जामगा ।

पउणीकयाइं पवहणाइं। संगहिया कम्मगरा। खणावियं पुंजीकयं जुन्नकरीसं। अहो! सुंदरं दत्तेण भंडं संगहियंति हसंति लोगा। अन्ने भणंति--भद्दं नरिंदसाहुस्स, जेणेरिसो वणिउत्तो विढत्तो। अवरे बिंति--दिन्नो जलंजली दालिद्दस्स, दत्तेण एरिसभंडसंगहेण। केइ समुल्लवंति—गहिल्लो ताव एस वराओ, नवरं चोज्जमेयं रायावि गहिल्लो, जमेयस्स नीवीं पयच्छइ। एवमणेगहा उवहसिज्जइ जणेण। घेप्पइ ता लोट्टेहिं, निवारिज्जइ कारुणिएहिं, तहावि पट्टयलिहियलद्धपरमत्थो न लज्जइ खत्तखणणाइवावारेण। धूलीधूसरियंगो कच्छोट्टयठइयकडियडो अप्पणा कम्मगरेहिं च करीसमुव्वहइ। भरए भरेइ, नामंकीए करेइ। किं बहुणा, बहूणि पवहणाणि करीसस्स भरेऊण पत्तो सो गोयमदीवं। अणुचिट्ठिऊण पट्टयाइट्ठं पडियागओ पिंडयभरिएहिं भूरिजाणवत्तेहिं। अहो! भंडाण रूवं पडिभंडंति हसिओ लोगेहिं। उवहासबुद्धीए चेव नीओ सुकवालेहिं नरवइसमीवं। पुच्छिओ रन्ना--किं भंडमाणीयंति। तेण वुत्तं--देव! गोमयपिंडा। तओ हसिऊण भणिओ रन्ना—उस्सुको तुमं गच्छ, संगोवेहि भंडं, भव्वेसु सुहाण भायणंति। तओ महापसाओत्ति भणंतो पणमिऊण रायाणं पडिगओ दत्तो। संगोविया पिंडया, पज्जालिया विहिणा। पत्ताइं तेसु महग्घाइं महारयणाइं। जायं पुव्वं पिव लच्छिपडिहत्थं निगेयणंति। पुन्नवंतोत्ति पसंसिओ नरिंदाइलोएणंति। एस इहलोयकज्जसिद्धीए दिट्ठंतो। परलोएवि एवं चेव भावियव्वोत्ति॥

तथा—

देहट्ठिइनिबंधणधणसयणाहारगेहमाईसु। निवसइ अरत्तदुट्ठो संसारगएसु भावेसु॥ ७२॥

देहस्थितिनिबन्धनानि शरीरोपष्टम्भकारणानि यानि धनस्वजनाहारगेहानि सुप्रतीतानि, तान्यादिर्येषां क्षेत्रकलत्रवस्त्रशस्त्रयान-

वाहनादीनां भावानां तेषु, 'निवसति' तिष्ठति गृह इति गम्यते। अरक्तद्विष्ट इवारक्तद्विष्टः, 'संसारगतेषु' भवभाविषु 'भावेषु' पदार्थेषु। इयमत्र भावना—शरीरनिर्वाहकारणेष्वपि वस्तुषु मन्दादरो भवति भावश्रावकः। भावयति च—"न य एत्थ कोइ सयणो न सरीरं नेय भोगउवभोगा। जीवो अन्नभगवइं गच्छइ सव्वंपि मोत्तण ॥ १ ॥" तथा दुर्विनीतपरिजनादावपि नातिद्वेषं विदध्यात्, अपि तु बहिर्वृत्त्यैव। यतः—"कोवाविट्ठो न मुणइ कज्जमकज्जं हियं च अहियं च। धम्माहम्मं च तहा कज्जविणासं च हाणिं च ॥ १ ॥" तथा—"क्षमी यत्कुरुते कार्यं न तत्कोपवशंगतः। कार्यस्य साधिनी प्रज्ञा सा च क्रुद्धस्य नश्यति ॥१॥" १३ ॥७२॥

तथा—

उवसमसारवियारो वाहिज्जइ नेय[1] रागदोसेहिं। मज्झत्थो हियकामी असग्गहं सव्वहा चयइ ॥७३॥

उपशमः कषायानुदयः, तत्सारं तत्प्रधानं विचारयति धर्मादिस्वरूपं यः स 'उपशमसारविचारः' भावश्रावको भवति। कथं पुनरेवंविधः स्यात्? इत्याह—यतो विचारं कुर्वन् 'बाध्यते' अभिभूयते नैव रागद्वेषाभ्याम्। तथा हि—'मयाऽयं पक्षः कक्षीकृतो बहुलोकसमक्षं, बहुभिश्च लोकैः प्रमाणीकृतस्तत्कथमिदानीमात्मानमप्रमाणीकरोमि' इत्यादिभावनया स्वपक्षानुरागेण न जीयते। तथा ममैष प्रत्यनीको, मदीयपक्षदूषकत्वात्। तदेनं जनमध्ये धर्षयामीति सदसद्दूषणोद्घटनाक्रोशदानादिप्रवृत्तिहेतुना द्वेषेणाऽपि नाभिभूयते, किं तु 'मध्यस्थः' सर्वत्र तुल्यचित्तो 'हितकामी' हिताभिलाषी, स्वस्य परस्य चोपकारमिच्छन् 'असद्ग्राहं' अशोभनाभिनिवेशं सर्वथा 'त्यजति' मुञ्चति मध्यस्थगीतार्थगुरुवचनेन। यतः—"तरिऊणवि मोहमहंतसायरं तीरनियड-

१ अन्यत्र-'नेव' इत्यपि।

पत्तोवि । निज्जइ पडिप्पहेणं जीवो कुग्गाहमाहेहिं ॥ १ ॥" गोष्ठामाहिलरोहगुप्तादिवदिति १४ ॥ ७३ ॥

तथा—

भावेंतो अणवरयं खणभंगुरयं समत्थवत्थूणं । संबद्धोवि धणाइसु वज्जइ पडिबंधसंबंध ॥ ७४ ॥

'भावयन्' पर्यालोचयन् 'अनवरतं' प्रतिक्षणं 'क्षणभङ्गुरतां' सततविनश्वरतां 'समस्तवस्तूनां' सर्वभावानाम् । तद्यथा— "इष्टजनसंप्रयोगर्द्धिविषयसुखसंपदस्तथाऽऽरोग्यम् । देहश्च यौवनं जीवितं च सर्वाण्यनित्यानि ॥१॥ क्षणविपरिणामधर्मा मर्त्यानामृद्धिसमुदयाः स र्वे । सर्वे च शोकजनकाः संयोगा विप्रयोगान्ताः ॥ २ ॥" इत्यादिरूपां 'संबद्धोऽपि' बाह्यवृत्त्या रक्षणोपार्जनादिरूपया (युक्तोऽपि 'धनादिषु' धनस्वजनादिषु) 'वर्जयति' न करोति प्रतिबन्धो मूर्च्छा, तद्रूपं संबन्धं संयोगं भावश्रावकः । भावयति च— "चेत्ता दुपयं चउप्पयं च खेत्तं गिहं धणधन्नं च सव्वं । कम्मप्पबीओ अवसो पयाइ परं भवं सुंदरपावगं वा ॥१॥" इत्यादि १५॥७४॥

तथा—

संसारविरत्तमणो भोगुवभोगा न तित्तिहेउत्ति । नाउं पराणुरोहा पवत्तई कामभोगेसु ॥ ७५ ॥

संसारोऽनेकदुःखाश्रयोऽयम् । यतः—" दुःखं स्त्रीकुक्षिमध्ये प्रथममिह भवेद् गर्भवासे नराणां बालत्वे चापि दुःखं [1]मललुलिततनुस्त्रीपयःपानमिश्रम् । तारुण्ये चापि दुःखं भवति विरहजं वृद्धभावोऽप्यसारः संसारे रे मनुष्याः ! वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किञ्चित् ॥ १ ॥ " इति । तस्माद्विरक्तमनाः । अमी भोगोपभोगाः—" सइ भुंजइत्ति भोगो सो पुण आहारपुप्फमा-

---

१ " मलमलिनतनु " इत्यपि ॥

ईओ । उवभोगो य पुणो पुण उवभुज्जइ भवणविलयाई ॥ १ ॥" इत्येवमागमे प्रतीताः । ते न तृप्तिहेतवो भवन्ति प्राणिनाम् । तदुक्तम्—" सुमिणंतराणुभूयं सोक्खं समइच्छियं जहा नत्थि । एवमिमंपि अईयं सोक्खं सुविणोवमं होइ ॥ १ ॥ भोत्तुणं सुइसुंदरे सुरवहूसंदोहदेहाइए भोए सागरपल्लमाणमणहे देवत्तणे जं नरा । रज्जंति त्थिकलेवरेसु असुईपुन्नेसु रिट्ठोवमा मन्ने तित्तिकरा जियाण न चिरं भुत्तावि भोगा तओ ॥ २ ॥" इति 'ज्ञात्वा' अवधार्य भोगसुखफलतां 'परानुरोधात्' अन्यजनदाक्षिण्यादिना प्रवर्त्तते 'कामभोगेषु' पूर्वोक्तस्वरूपेषु भावश्रावकः । वैरस्वामिजनकधनगिरिवदिति १६ ॥ ७५ ॥

तथा—

वेस व्व निरासंसो अज्जं कल्लं चयामि चिंतंतो । परकीयं पिव पालइ गेहावासं सिढिलभावो ॥ ७६ ॥

'वेश्या' पण्याङ्गना, तद्वत् 'निराशंसः' परित्यक्तास्थाबुद्धिः । यथा हि वेश्या निर्धनकामुकाद्विशिष्टलाभमसंभावयन्ती किञ्चिल्लभमाना चाद्य श्वो वैनं त्यजामीति चिन्तयन्तीति मन्दादरा तमुपचरति । भावश्रावकोऽप्येवमेवाद्य श्वो वा मोक्तव्योऽयं मयेति मनोरथवान् 'परकीयमिव' अन्यसत्कमिव पालयति गृहवासं, कुतोऽपि हेतोः परित्यक्तुमशक्नुवन्नपि 'शिथिलभावो' मन्दादरः सन् । स हि किल व्रतामाप्तावपि कल्याणमवाप्नोति, वसुश्रेष्ठिसुतसिद्धवत् १७ ॥

तथा हि—

तगराए वसुसेट्ठी सेणो सिद्धो य तस्स दो पुत्ता । पयइविणीया भद्दा पियंवया धम्मतिसिया य ॥ १ ॥ सेणो सोउं धम्मं पव्वइओ सीलचंदगुरुमूले । चरणकरणेसु नवरं पमायसीलो दढं जाओ ॥ २ ॥ सिद्धो पुण मुणिकिरियं अंगीकाउं कहं पवायंतो ।

सुद्धसमणत्तकामी परिकम्मइ निच्चमप्पाणं ॥ ३ ॥ चिंतेइ मए सम्मं कायव्वो संजमो गुरुसमीवे । दमिऊण इंदियाइं अंगंपि बहुक्खमं काउं ॥ ४ ॥ जह कहवि पवन्नवओ इंदियविसएहिं वाहिणो होक्खं । फालं च चुओ तो मक्कडो व्व दुहिओ भविस्सामि ॥ ५ ॥ ता सुद्धसाहुधम्मं कइया पावेज्ज एस मह जीवो । एवमणोरहगुरुरहआरूढमणो गमइ कालं ॥ ६ ॥ अह आगओ कयाई सेणो एयस्स दंसणनिमित्तं । उवविट्ठा गोट्ठीए अन्नोन्नं चोयणं दाउं ॥ ७ ॥ अह कम्मविहाणाओ विवाइया दोवि असणिपाएण । अच्चंतदुक्खिओ तो जाओ जणओ परियणो य ॥ ८ ॥ तत्थन्नया महप्पा जुगंधरो केवली समोसरिओ । पुट्ठो गईविसेसं व्वसुणा सो नियपुत्ताणं ॥ ९ ॥ केवलिणा सिट्ठं से सिद्धो सोहम्मकप्पमणुपत्तो । सेणो पुणो महिड्ढी वंतरदेवो समुप्पन्नो ॥ १० ॥ कारणमिह सामन्ने सुद्धे सिद्धस्स आसि करणिच्छा । इयरेण उ सामन्नं गहियंपि न पालियं सम्मं ॥ ११ ॥ इय नाउं परमत्थं सामन्नमणोरहे अमुंचंतो । गिहवासेवि सुसड्ढो वसेज्ज मंदायरो गेहे ॥ १२ ॥

आह स्त्रीन्द्रियविषयाणामरक्तद्विष्टमध्यस्थासंबद्धानां गेहगेहवासयोश्चैकविषयत्वादर्थभेदो नोपलभ्यते, तत्कथं न पुनरुक्तदोषः ? इसि सत्यम्, देशविरतेश्चित्ररूपत्वादेकस्मिन्नपि विषये परिणामनानात्वम् । एकस्यापि परिणामस्य विषयभेदोऽपि संभवतीति सर्वभेदनिषेधार्थत्वात्प्रपञ्चस्य न पौनरुक्त्यमिति व्याख्यानगाथाभिः प्रकाशितमेव, अतः सूक्ष्मधियाऽऽलोच्य समाधानं विधेयम् । इति गाथासप्तदशकार्थः ॥ ७६ ॥

अथ प्रकृतप्रकरणमुपसंहरन्, प्रकरणान्तरं संबन्धयन्नाह—

इय सतरसगुणजुत्तो जिणागमे भावसावगो भणिओ । एस उण कुसलजोगा लहइ लहु भावसाहुत्तं ॥७७॥

'इति' उक्तप्रकारेण सप्तदशगुणयुक्तो जिनागमे भावश्रावको भणित इति प्रकटार्थम्। 'एषः' एवंविधः 'पुनः' शब्दो विशेषणार्थः। किं विशिनष्टि? द्रव्यसाधुस्तावदेष भणित एवागमे। यदुक्तम्—"मिउपिंडो दव्वघडो सुसावओ तह य दव्वसाहुत्ति। साहू य दव्वदेवो सुद्धनयाणं तु सव्वेसिं॥ १॥" एवंविधः परिणामोपार्जितकुशलयोगात्पुनः 'लभते' अवाप्नोति 'लघु' शीघ्रं 'भावसाधुत्वं' यथाऽवस्थितयतित्वम्। इति गाथार्थः॥ ७७॥

कीदृशः पुनर्भावसाधुर्भवतीत्युच्यते—"निर्वाणसाधकान् योगान् यस्मात् साधयतेऽनिशम्। समश्च सर्वभूतेषु तस्मात्साधुरुदाहृतः॥ १॥ क्षान्त्यादिगुणसंपन्नो मैत्र्यादिगुणभूषितः। अप्रमादी सदाचारे भावसाधुः प्रकीर्त्तितः॥ २॥" स कथं छद्मस्थैः प्रत्यभिज्ञायते? लिङ्गैः। कानि पुनस्तानि? इत्याह—

एयस्स उ लिंगाइं सयला मग्गाणुसारिणी किरिया। सद्धा पवरा धम्मे पन्नवणिज्जत्तमुजुभावा॥ ७८॥
किरियासु अप्पमाओ आरंभो सक्कणिज्जणुट्ठाणे। गुरुओ गुणाणुराओ गुरुआणाराहणं परमं॥ ७९॥

द्वारगाथाद्वयम्। अस्य व्याख्या—'एतस्य' पुनर्भावसाधोः 'लिङ्गानि' चिह्नानि 'सकला' समस्ता 'मार्गानुसारिणी' मोक्षाध्वानुपातिनी 'क्रिया' चेष्टा प्रत्युपेक्षणादिका १। तथा 'श्रद्धा' वाञ्छा 'प्रवरा' प्रधाना 'धर्मे' संयमविषये २। तथा 'प्रज्ञापनीयत्वं' सद्बोधलम्पटत्वं 'ऋजुभावात्' अकौटिल्येन ३॥ ७८॥ तथा 'क्रियासु' विहितानुष्ठानेषु 'अप्रमादः' अशैथिल्यम् ४। तथा 'आरम्भः' प्रवृत्तिः 'शकनीये' शक्त्यनुरूपे 'अनुष्ठाने' तपश्चरणादौ ५। तथा 'गुरुः' महान् 'गुणानुरागः' गुणपक्षपातः ६। तथा 'गुर्वाज्ञाराधनं' आचार्यादिशवर्त्तित्वं 'परमं' सर्वगुणप्रधानम् ७। इति सप्त लक्षणानि भावसाधोः। इति

गाथाद्वयसमासार्थः ॥ ७९ ॥

व्यासार्थस्तु सूत्रकारः स्वयमेवाह—

मग्गो आगमनीई अहवा संविग्गबहुजणाइन्नं । उभयाणुसारिणी जा सा मग्गणुसारिणी किरिया ॥ ८० ॥

मृग्यतेऽन्विष्यतेऽभिमतस्थानावाप्तये पुरुषैर्यः स 'मार्गः' । स च द्रव्यभावभेदाद्द्वेधा । द्रव्यमार्गो ग्रामादेः । भावमार्गो मुक्तिपुरस्य । सम्यग्ज्ञान (दर्शन) चारित्ररूपः, क्षायोपशमिकभावरूपो वा तेनेहाधिकारः । स पुनः कारणे कार्योपचारात् 'आगमनीतिः' सिद्धान्तभणिताचारः । अथवा संविग्नबहुजनाचीर्णमिति द्विरूपोऽवगन्तव्य इति । तत्रागमो वीतरागवचनम् । उक्तं च—" आगमो ह्याप्तवचनमाप्तं दोषक्षयाद्विदुः । वीतरागोऽनृतं वाक्यं न ब्रूयाद्धेत्वसंभवात् ॥१॥ तस्य नीतिरुत्सर्गापवादरूपः, शुद्धसंयमोपायः स मार्गः । उक्तं च—" यस्मात्प्रवर्त्तकं भुवि निवर्त्तकं चान्तरात्मनो वचनम् । धर्मश्चैतत्संस्थो मौनीन्द्रं चैतदिह परमम् ॥ १ ॥ अस्मिन् हृदयस्थे सति हृदयस्थस्तत्त्वतो मुनीन्द्र इति । हृदयस्थिते च तस्मिन्नियमात् सर्वार्थसंसिद्धिः ॥२॥ " तथा संविग्ना मोक्षाभिलाषिणो ये बहवो जनाः, अर्थाद्गीतार्थाः, इतरेषां संवेगायोगात्, तैर्यदाचीर्णमनुष्ठितं क्रियारूपम् । इह च संविग्नग्रहणमसंविग्नानां बहूनामप्यप्रमाणतां दर्शयति । बहुजनग्रहणं संविग्नोऽप्येकोऽनाभोगाऽनवबोधादिभिर्वितथमप्याचरेत् । ततः सोऽपि न प्रमाणमित्यतः संविग्नबहुजनाचरितं मार्गः । इत्यत एवाह—' उभयानुसारिणी ' या आगमाबाधया संविग्नव्यवहाररूपा सा मार्गानुसारिणी क्रिया । इति गाथार्थः ॥८०॥

आह आगम एव मार्गो वक्तुं युक्तः । बहुजनाचीर्णस्य पुनर्मार्गीकरणमयुक्तं, शास्त्रान्तरविरोधात्, आगमस्य चाप्रमाणतापत्तेः । तथा हि—" बहुजणपवित्तिमेत्तं इच्छंतेहिं इह लोइओ चेव । धम्मो न उज्झियव्वो जेण तहिं बहुजणपवित्ती ॥ १ ॥ ता आणाणु-

गयं जं तं चेव बुहेण होइ कायव्वं । किमिह बहुणा जणेणं हंदि ण सेयत्थिणो बहुया ॥ २ ॥" तथा—" जेट्ठमि विज्जमाणे उचिए अणुजेट्ठपूयणमजुत्तं । लोयाहरणंपि तहा पयडे भयवंतवयवणंमि ॥ १ ॥" आगमस्तु केवलिनाऽपि नाप्रमाणीक्रियते । यतः—" ओहो सुओवउत्तो सुयनाणी जइवि गिण्हइ असुद्धं । तं केवलीवि भुंजइ अपमाणसुयं भवे इहरा ॥ १ ॥ " आगमे सत्यप्याचरितस्य प्रमाणीकरणे तस्य लघुता स्फुटैवेति, नैतदेवम् , अस्य सूत्रस्य शास्त्रान्तराणां च विषयविभागपरिज्ञानात् । तथा हि—इह सूत्रे संविग्नगीतार्था आगमनिरपेक्षं नाचरन्ति । किं तर्हि ?—" दोसा जेण निरुब्भंति जेण खिज्जंति पुव्वकम्माइं । सो सो मोक्खोवाओ रोगावत्थासु समणं व ॥ १ ॥" इत्याद्यागमं स्मरन्तो द्रव्यक्षेत्रकालभावपुरुषाद्यौचित्यमालोच्य संयमवृद्धिकार्येव किञ्चिदाचरन्ति, तच्चान्येऽपि संविग्नगीतार्थाः प्रमाणयन्तीति स मार्गोऽभिधीयते । भवदुच्चारितशास्त्रान्तराणि पुनरसंविग्नागीतार्थलोकमसमञ्जसप्रवृत्तिमाश्रित्य प्रवृत्तानि, ततः कथं तैः सह विरोधसंभवः ? तथाऽऽगमस्यापि नाप्रमाणतापत्तिः, अपि तु सुष्ठुतरं प्रतिष्ठा, यस्मादागमोऽप्यागमश्रुताज्ञाधारणाजीतभेदात् पञ्चधा व्यवहारः प्ररूप्यते । यत उक्तं स्थानाङ्गे—" पंचविहे ववहारे पन्नत्ते । तंजहा—आगमववहारे १, सुयववहारे २, आणाववहारे ३, धारणाववहारे ४, जीयववहारे ५ ॥ " जीताचरितयोश्चानर्थान्तरत्वादाचरितस्य प्रमाणत्वे सुतरामागमस्य प्रतिष्ठासिद्धिः । ये पुनर्मोहान्धा गीतार्थाचरितं मार्गमितरजनाचरितानि निदर्शनीकृत्य निर्लोठयन्ति ते वराका वयमागमरुचयः, इति मृषैवोद्घोषयन्ति । यत उक्तम्—" मूढा अणाइमोहा तब्भत्तामोत्ति तं कयत्थंता । तं चेव उ मन्नंता अवमन्नंता न याणंति ॥ १ ॥" तस्मादागमाविरुद्धमाचरितं प्रमाणमिति स्थितम् ॥

अन्नह भणियंपि सुए किंचि कालाइकारणावेक्खं । आइन्नमन्नह च्चिय दीसइ संविग्गगीएहिं ॥ ८१ ॥

'अन्यथा' प्रकारान्तरेण 'भणितम्' उक्तमपि 'श्रुते' पारगतागमे 'किञ्चिद्' वस्तु 'कालादिकारणापेक्षं' दुष्षमादिस्वरूपालोचनपूर्वकं 'आचीर्णं' व्यवहृतमन्यथैव, चियशब्दस्यावधारणार्थत्वात्। 'दृश्यते' साक्षादुपलभ्यते 'संविग्नगीतार्थैः' उक्तस्वरूपैः। इति गाथार्थः॥ ८१॥

किं तद्? इत्याह—

कप्पाणं पाउरणं अग्गोयरचाय झोलियाभिक्खा। ओवग्गहियकडाहयतुंबयमुहदाणदोराई॥ ८२॥

'कल्पानां' आगमप्रतीतानां 'प्रावरणं' परितो वेष्टनं प्रतीतमेव। ते हि किल कारणव्यतिरेकेण भिक्षाचर्यादौ गच्छता संवृत्ताः स्कन्धगता एव बोढव्या इत्यागमाचारः। संप्रति प्राव्रियन्ते—'अग्गोयर' इति अग्रावतारः परिधानविशेषः साधुजनप्रतीतस्तस्य त्यागः कटीपट्टकस्यान्यथाकरणम्। तथा 'झोलिका' बाहुलम्बमानपात्रबन्धपात्रकरणरूपा, तया 'भिक्षा' सा हि किल बाहुपरिधृतभाजनैर्विधेयेत्यागमः। तथा औपग्रहिककटाहकतुम्बकमुखदानदवरकादयोऽपि सुविदिता एव साधूनामाचरिताः संप्रतीति गम्यते। इति गाथार्थः॥ ८२॥

तथा—

सिक्किगनिक्खिवणाई पज्जोसवणाइतिहिपरावत्तो। भोयणविहिअन्नत्तं एमाई विविहमन्नंपि॥ ८३॥

सिक्किको दवरकरचितो भाजनाधारविशेषः, तत्र निक्षेपणं बन्धनमर्थात् पात्राणाम्, आदि शब्दात् पटलकपात्रकेसरिकादिधारणम्, युक्तिलेपेन पात्रलेपनम्। तथा 'पर्युषणादितिथिपरावर्त्तः' पर्युषणासांवत्सरिकम्, आदिशब्दाच्चतुर्मासकम्, केषांचिन्मतेन

पाक्षिकमपि गृह्यते, तेषां तिथिपरावर्त्तस्तिथ्यन्तरकरणं, सुप्रतीतमेतत्। तथा 'भोजनविधेरन्यत्वं' यतीनां प्रतीतम्। अन्येषां तु न व्याख्येयमेव, गुप्तस्यैवागमे तस्य विधानात्। आह च—"छकायदयावंतोवि संजओ दुल्लहं कुणइ बोहिं। आहारे नीहारे दुगंच्छिए पिंडगहणे य ॥ १ ॥" 'एमाई' इति प्राकृतशैल्या, एवंशब्दवकारलोपात्। एवमादिग्रहणेन मन्दमेधसः पुरुषान् वाचनया ग्रहणधारणाऽसमर्थानवबुद्ध्य पट्टिकापठनप्रवृत्तिः, किञ्चित् संयमविरोधेऽपि सिद्धान्तस्य पुस्तकेष्वारोपणम्, कवलिकादिधारणं च प्रवचनाव्यवच्छित्तये गीतार्थप्रणीतं गृह्यते। विविधमन्यदप्याचरितं प्रमाणभूतमस्तीति। तथा च व्यवहारभाष्यम्—"सत्थपरिन्ना छकायसंजमो पिंडउत्तरज्झाये। रुक्खे वसहे गोवे जोहे सोही य पुक्खरिणी ॥ १ ॥ अयमर्थः—शस्त्रपरिज्ञाध्ययने सूत्रतोऽर्थतश्चावगते भिक्षुरुत्थापनीयः, इत्यागममुद्रा। जीतं पुनः षट्कायसंयमे दशवैकालिकषड्जीवनिकाध्ययने ज्ञाते भिक्षुरुत्थाप्यते। तथा पिण्डेषणायां पठितायामुत्तराध्ययनान्यधीयन्ते स्म, संप्रति तान्यधीत्याचार उद्दिश्यते। पूर्वं कल्पवृक्षा लोकस्य शरीरस्थितिहेतवोऽभूवन्, इदानीं सहकारकरीरादिभिर्व्यवहारः। तथा वृषभाः पूर्वमतुलबला धवलवृषभा बभूवुः, संप्रति धूसरैरपि लोको व्यवहरति। तथा गोपाः कर्षकाश्चक्रवर्त्तिगृहपतिरत्नवत्तद्दिन एव धान्यनिष्पादका बभूवुः, संप्रति तादृगभावेऽपीतरकर्षकैर्लोको निर्वहति। तथा पूर्वं योधाः सहस्रयोधादयोऽभूवन्, संप्रत्यल्पबलपराक्रमैरपि राजानः शत्रूनाक्रम्य राज्यमनुपालयन्ति। तद्वत्साधवोऽपि जीतव्यवहारेणापि संयममाराधयन्ति, इत्युपनयः। तथा शोधिः प्रायश्चित्तं षाण्मासिकायामप्यापत्तौ जीतव्यवहारे द्वादशकेन निरूपितेति। पुष्करिण्योऽपि प्राक्तनीभ्यो हीना अपि लोकोपकारिण्य एवेति दार्ष्टान्तिकयोजना पूर्ववत्। एवमनेकधा जीतमुपलभ्यते। इति गाथार्थः ॥ ८३ ॥

अथवा किं बहुना—

जं सव्वहा न सुत्ते पडिसिद्धं नेय जीववहहेऊ। तं सव्वंपि पमाणं चरित्तधणाण भणियं च ॥ ८४ ॥

'यद्' वस्तु 'सर्वथा' सकलप्रकारैः नैव 'सूत्रे' सिद्धान्ते 'प्रतिषिद्धं' निवारितं, मैथुनसङ्गवत्। उक्तं च—"न य किंचि अणुन्नायं पडिसिद्धं वावि जिणवरिंदेहिं। मोत्तुं मेहुणभावं न तं विणा रागदोसेहिं ॥ १ ॥" नापि 'जीववधहेतुः' आधाकर्मग्रहणवत्। 'तद्' जीतानुष्ठानं सर्वमपि प्रमाणम्। चारित्रमेव धनं येषां तेषां ('चारित्रधनानां') चारित्रिणामागमानुज्ञातत्वात् 'भणितं' उक्तं चागमे। इति गाथार्थः ॥ ८४ ॥

यद्भणितं तदेवाह—

अवलंबिऊण कज्जं जं किंपि समायरंति गीयत्था। थेवावराह बहुगुण सव्वेसिं तं पमाणं तु ॥ ८५ ॥

'अवलम्ब्य' आश्रित्य 'कार्यं' संयमोपकारि यत्किमपि 'आचरन्ति' आसेवन्ते 'गीतार्थाः' विदितागमतत्त्वाः। 'स्तोकापराधं' अल्पदोषं, 'बहुगुणं' बहूनामुपकारकारि, सर्वेषामपि चारित्रिणां तत्प्रमाणमेव। तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्। इत्यागमगाथार्थ ॥८५॥

अत्र कश्चित्कुटिल एवमाह – नन्वेवमाचरिते युष्माभिः प्रमाणीकृतेऽस्माकं पितृपितामहादयो नानारम्भमिथ्यात्वक्रियाप्रवृत्तयोऽभूवन्, अतोऽस्माकमपि तथैव वर्तितुमुचितम्? इत्यत्रोच्यते—सौम्य! मार्गेणापि नीयमानो मा उन्मार्गेण गमः, यतोऽस्माभिः संविग्नाचरितमेव स्थापितं, न सर्वपूर्वपूरुषाचरितमित्युन्मत्त इव प्रलपति भवानिति। अत एवाह—

जं पुण पमायरूवं गुरुलाघवचिंतविरहियं सवहं। सुहसीलसढाइन्नं चरित्तिणो तं न सेवंति ॥ ८६ ॥

'यत्पुनः' आचरितं 'प्रमादरूपं' संयमबाधकत्वात्। अत एव 'गुरुलाघवचिंताविरहितं' सगुणमिदमपगुणं चेति पर्यालोचवर्जितं, अत एव 'सवधं' यतनाभावात्। 'सुखशीलाः' इहलोकप्रतिबद्धाः, 'शठाः' मिथ्यालम्बनप्रधानाः, तैराचीर्णमाचरितम्, 'चारित्रिणः' शुद्धचारित्रवन्तः 'तन्न सेवन्ते' नानुतिष्ठन्ति। इति गाथार्थः ॥ ८६ ॥

अस्यैवोल्लेखं दर्शयन्नाह—

जह सड्ढेसु ममत्तं राढाए असुद्धउवहिभत्ताई। निद्देज्जवसहितूलीमसूरिगाईण परिभोगो ॥ ८७ ॥

'यथा' इत्युपदर्शने, 'श्राद्धेषु' श्रावकेषु 'ममत्वं' ममीकारं, मदीयोऽयं श्रावकः, इति गाढाग्रहम्।—"गामे कुले वा नगरे व देसे ममत्तभावं न कहिंचि कुज्जा ॥" इत्यागमनिषिद्धमपि केचित् कुर्वन्ति। तथा 'राढया' शरीरशोभाकाम्यया 'अशुद्धोपधिभक्तादीनि' केचिद्गृह्णन्ति, तत्राशुद्धान्युद्गमादिदोषदुष्टानि, उपधिर्वस्त्रपात्रादिः, भक्तमशनं, आदिशब्दादुपाश्रयः, एतान्यप्यागमे निषिद्धानि। यत एवमार्षम्—"पिंडं सेज्जं च वत्थं च चउत्थं पायमेव य। अकप्पियं न इच्छेज्जा पडिगाहेज्ज कप्पियं ॥ १ ॥ इह च राढाग्रहणं पुष्टालम्बनेन दुर्भिक्षाक्षेमादौ यतनयाऽशुद्धमपि गृह्णतो न दोषः, इति ज्ञापनार्थम्। यतोऽभाणि पिण्डनिर्युक्तौ—"एसो आहारविहि जह भणिओ सव्वभावदंसीहिं। धम्मावस्सगजोगा जेण न हायंति तं कुज्जा ॥ १ ॥" तथा—"कारणपडिसेवा पुण भावेणासेवणत्ति दट्ठव्वा। आणाए तीए भावे सो सुद्धो मोक्खहेउत्ति ॥ १ ॥" तथा 'निद्देज्ज' इति पत्रलेखनेनाचन्द्रकालिकं प्रदत्ता वसतिर्गृहम्, एषाऽपि साधूनामकल्पनीया, अनगारत्वहानेर्भग्नसंस्थापनादौ कायवधसंभवात्। पठ्यते च—"अविकत्तिऊण जीवे कत्तो घरसरणगुत्तिसंठप्पं। अविकत्तिया य तं तह पडिआ अस्संजयाण पहे ॥ १ ॥" तत्तद्ग्रहणमप्येकै-

राचर्यते । तथा तूलीमसूरकादीनामपि परिभोगः कैश्चिद्विधीयते । तत्र तूलीमसूरके प्रतीते, आदिशब्दात्कांस्यताम्रपात्रादिपरिग्रहः, एतान्यपि यतीनां न कल्पन्ते । यतोऽभाणि—" अज्जीवेहिवि जेहिं गहिएहि असंजमो न ते गण्हे । जह पोत्थदूसपणए तणपणए चम्मपणए य ॥ १ ॥ गंडी कच्छवि मुट्ठी संपुडफलए तहा छिवाडी य । एयं पोत्थयपणयं पन्नत्तं वीयरागेहिं ॥ २ ॥ बाहल्लपुहत्तेहिं गंडी पोत्थो उ तुल्लगो दीहो । कच्छवि अंते तणुओ मज्झे पिहुलो मुणेयव्वो ॥ ३ ॥ चउरंगुल दीहो वा वट्टागिइ मुट्ठिपोत्थगो अहवा । चउरंगुलदीहो च्चिय चउरंसो होइ विन्नेओ ॥ ४ ॥ संपुडगो दुगमाई फलगावोच्छं छिवाडिमेत्ताहे । तणुपत्तूसियरूवो होइ छिवाडी बुहा बेंति ॥ ५ ॥ दीहो वा हस्सो वा जो पिहुलो होइ अप्पबाहल्लो । तं मुणियसमयसारा छिवाडिपोत्थं भणंतीह ॥ ६ ॥ दुविहं च दूसपणगं समासओ तंपि हाइ नायव्वं । अप्पडिलेहियदूसं दुप्पडिलेहं च विन्नेयं ॥ ७ ॥ अप्पडिलेहियदूसे तूली उवहाणगं च नायव्वं । गंडुवहाणालिंगिणिमसूरए चेव पोत्तमए ॥ ८ ॥ पल्हवि कोयवि पावार नवयए तह य दाढीयाली य । दुप्पडिलेहियदूसे एयं वीयं भवे पणगं ॥९॥ पल्हवि हत्थुत्थरणं कोयवओ रूयपूरिओ पडओ । दढियालि धोयपोत्ती सेसपसिद्धा भवे भेया ॥ १० ॥ तणपणगं पुण भणियं जिणेहि दुट्ठट्ठकम्ममहणेहिं । सालीबीहीकोद्दवरालयरन्ने तणाई च ॥ ११ ॥ अयएलगाविमहिसी मईणमजिणं तु पंचमं होइ । तलिगाखल्लगवद्धे कोसगकत्तीयबीएण ॥ १२ ॥ तह वियडहिरण्णाईयाइं न गिण्हइ असंजमो माहु । सुयपडिकुट्ठं सव्वं न हु कप्पइ चरणजुत्ताणं ॥ १३ ॥ जाईफलपूगाई साहूण अकप्पिया अचित्तावि । रागंगं जेण भवे न तेसि दाणं न वा गहणं ॥१४" ॥८७॥

अथ प्रस्तुतमुपसंहरन्नाह—

इच्चाई असमंजसमणेगहा खुद्दचिट्ठियं लोए । बहुएहिवि आयरियं न पमाणं सुद्धचरणाणं ॥ ८८ ॥

'इत्यादि' एवंप्रकारं 'असमञ्जसं' वक्तुमप्यनुचितं शिष्टानाम्, 'अनेकधा' अनेकप्रकारं क्षुद्राणां तुच्छसत्त्वानां चेष्टितमाचरितं 'लोके' लिङ्गिजने 'बहुभिरपि' अनेकैरप्याचीर्णं 'न प्रमाणं' नालम्बनहेतुः 'शुद्धचरणानां' निष्कलङ्कचारित्रिणाम् । अप्रमाणता चास्यागमनिषिद्धत्वात्, संयमविरुद्धत्वात्, अकारणप्रवृत्तत्वाच्च सम्यगालोचनीया । इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥

एवमानुषङ्गिकमभिधाय प्रस्तुतोपसंहारमाह—

गीयत्थपारतंता इय दुविहं मग्गमणुसरंतस्स । भावजइत्तं जुत्तं दुप्पसहंतं जओ चरणं ॥ ८९ ॥

'गीतार्थपारतन्त्र्यात्' आगमविदाज्ञया 'इति' उक्तनीत्या 'द्विविधं' द्विप्रकारं 'मार्गमनुसरतः' तदनुसारेण व्यवहरतः साधोरिति गम्यते, 'भावयतित्वं' सुसाधुत्वं 'युक्तं' उचितं वक्तुमिति शेषः । किम्? इत्यत आह—'दुप्पसहान्तं' दुष्प्रसहाचार्यपर्यन्तं 'यतः' यस्मात् 'चरणं' चारित्रमागमे श्रूयत इति शेषः । अयमभिप्रायः—यद्येवंविधाः सद्भावसारं यतमानाश्चारित्रिणो नाभ्युपगम्यन्ते, ततस्तदन्येषामनुपलम्भाद्व्यवच्छिन्नं चारित्रम्; तद्व्यवच्छेदात्तीर्थं चेत्यायातम् । एतच्च प्रत्यक्षीभूतभूतभवद्भाविभावस्वभावस्य भगवतो महावीरस्य वचसा सह विरुद्धमिति न प्रेक्षापूर्वकारिणः प्रतिपद्यन्ते । यतो व्यवहारभाष्यम्—

"केसिं चिय आएसो दंसणनाणेहि वट्टए तित्थ । वोच्छिन्नं च चरित्तं वयमाणे भारिया चउरो ॥ १ ॥ जो भणइ नत्थि धम्मो न य सामइयं न चेव य वयाइं । सो समणसंघबज्झो कायव्वो [1]सव्वसंघेण ॥ २ ॥" इत्याद्यागमप्रामाण्याज्जीतव्यवहारिणः सुसाधव इति स्थितम् ? ॥ ८९ ॥

---

१ अन्यत्र "समणसंघेण" इत्युपलभ्यते ॥

उक्तं प्रथमं भावसाधुलिङ्गम् । अधुना द्वितीयमाह—

सद्धा तिव्वभिलासो धम्मे पवरत्तणं इमं तीसे । विहिसेव अतित्ती सुद्धदेसणा खलियपरिसुद्धी ॥ ९० ॥

श्रद्धा प्रवरा धर्म इति द्वितीयं लिङ्गमुक्तम् । तत्र श्रद्धा तीव्रः पटुरभिलाषः कर्मक्षयोपशमसज्ज्ञानप्रभवः । न पुनर्विषयप्रतिभासमात्रं, बालस्य रत्नग्रहाभिलाषवत् । 'धर्मे' श्रुतचारित्ररूपे 'प्रवरत्वं' प्रधानत्वं विशेषणीकृतं 'इदं' वक्ष्यमाणं 'तस्याः' श्रद्धायाः फलभूतम् । तद्यथा—विधिसेवा १ अतृप्तिः २ शुद्धदेशना ३ स्खलितपरिशुद्धिः ४ इतिं लिङ्गानि श्रद्धायाः प्रवरत्वस्य । इति गाथार्थः ॥९०॥

एतान्येव प्रत्येकं विभावयिषुर्विधिसेवामधिकृत्याह—

विहिसारं चिय सेवइ सद्धालू सत्तिमं अणुट्ठाणं । दव्वाइदोसनिहओवि पक्खवायं वहइ तम्मि ॥९१॥

'विधिसारं' विधिप्रधानमेव 'सेवते' अनुतिष्ठति 'श्रद्धालुः' श्रद्धागुणवान् 'शक्तिमान्' सामर्थ्यर्पितः सन् 'अनुष्ठानं' प्रत्युपेक्षणैषणादिकं कृत्यं, श्रद्धालुत्वस्यान्यथानुपपत्तेः । यदि पुनः शक्तिमान्न स्यात्ततः का वार्त्ता ? इत्याह—द्रव्याण्याहारादीनि, आदिशब्दात् क्षेत्रकालभावाः परिगृह्यन्ते, तेषां दोषः प्रतिकूलता, तेन निहतोऽपि गाढपीडितोऽपि 'पक्षपातं' भावप्रतिबन्धं 'वहति' धारयति 'तस्मिन्नेव' विध्यनुष्ठान एव साधारणत्वाद्वाक्यस्य । इति गाथार्थः ॥ ९१ ॥

कथं पुनरनुष्ठानाभावे पक्षपातसंभवः ? इत्याह—

निरुओ भोज्जरसन्नू कंवि अवत्थं गओ असुहमन्नं । भुंजं न तंमि रज्जइ सुहभोयणलालसो धणियं ॥९२॥

'नीरुजो' ज्वरादिरुजा रहितो भोज्यानि खण्डखाद्यादीनि, तेषां रसमास्वादविशेषं जानातीति 'भोज्यरसज्ञः' 'कामप्य-

वस्थां ' दुष्कालदारिद्यादिजनितां 'गतः' प्राप्तः सन् 'अशुभं' अनिष्टं 'अन्नं' भोजनं भुञ्जानो न 'तस्मिन्' अशुभान्ने 'रज्यति' गृद्धिमुपैति । तथा हि संभवत्येतत्—" सुहभत्तलालिओवि हु दुकालदालिद्दभिद्दुओ पुरिसो । भक्कडयसुरुट्टाई भुंजइ तह कंडुयं कंटिं ॥ १ ॥ कडुयरसं च गुयारं अरणिदलाई कुडिंझराईयं । भुंजइ जणो छुहंतो तरुछल्ली हिल्लिझिल्लाई ॥ २ ॥" न चासौ गृद्धिमाधत्ते, अपि तु 'शुभभोजनलालसः' विशिष्टाहारलम्पट एव भवति । लङ्घयाम्येतां कुदशां, ततः सुभिक्षमवाप्य पुनरपि शोभनाहारं भोक्ष्ये, इति मनोरथवानिति । 'धणयं' इति गाढम् । इति गाथार्थः ॥ १२ ॥

एवं दृष्टान्तः, अधुना दार्ष्टान्तिकयोजनामाह—

इय सुद्धचरणरसिओ सेवंतो दव्वओ विरुद्धंपि । सद्धागुणेण एसो न भावचरणं अइक्कमइ ॥ १३ ॥

'इय' शब्दः प्राकृत एवंकारार्थो दृश्यते । तत एवं कुभक्तभोगदृष्टान्तेन 'शुद्धचरणरसिकः' निष्कलङ्कसंयमपालनोत्साहवान् 'सेवमानः' द्रव्यतो बाह्यवृत्त्या, 'विरुद्धं' अकल्पनीयमौषधपथ्यादि, 'अपि' शब्दाद्वैयावृत्त्यादिकं चाकुर्वन् 'श्रद्धागुणेन' संयमाराधनलाम्पट्यपरिणामेन (एषो 'न') नैव भावचरणं 'अतिक्रामति' अतिचरति । उक्तं च—" दव्वाइया न पायं सोहणभावस्स हुंति विग्घकरा । वज्झकिरिया य उ तहा हवंति लोए विसिट्ठमिणं ॥ १ ॥ दइयाकन्नुप्पलताडणं व सुहडस्स निव्वुइं कुणइ । पहुआणाए संपत्थियस्स कंडंपि लग्गंतं ॥ २ ॥ जह चेव सदेसम्मि तह परदेसेवि हंदि धीराणं । सत्तं न चलइ समुवत्थियंमि कज्जंमि पुरिसाणं ॥ ३ ॥ कालोवि हु दुब्भिक्खाइलक्खणो न खलु दाणसूराणं । भिंदइ आसयरयणं अवि अहिययरं विसोहेइ ॥ ४ ॥ एवं चिय भव्वस्सवि चरित्तिणो वहि महाणुभावस्स । सुहसामायारिगओ भावो परियत्तइ कयाइ ॥ ५ ॥" भावश्च क्रियातो

महानेव यतोऽवाचि—" क्रियाशून्यश्च यो भावो भावशून्या च या क्रिया। अनयोरन्तरं दृष्टं भानुखद्योतयोरिव ॥ १ ॥ जो होज्ज उ असमत्थो रोगेण व पेल्लिओ झुरियदेहो। सव्वमवि जहाभणियं कयाइ न तरिज्ज काउं जो ॥ २ ॥ सोवि य नियपरक्कमववसायधिइबलं अगूहंतो। मोत्तूण कूडचरियं 'जइ जयई तो अवस्स जई ॥ ३ ॥" ९३ ॥

उक्ता विधिसेवा। संप्रत्यतृप्तिस्वरूपमाह—

तित्तिं न चेव विंदइ सद्धाजोगेण नाणचरणेसु। वेयावच्चतवाईसु जहविरियं भावओ जयइ ॥ ९४ ॥

'तृप्तिं' सन्तोषं, कृतकृत्योऽहमेतावतैव, इत्येवंरूपां 'न चैव' इति चशब्दस्य पूरणत्वान्नैव 'विन्दति' प्राप्नोति श्रद्धाया योगेन संबन्धेन ज्ञानचरणयोर्विषये ज्ञाने पठितं यावता संयमानुष्ठानं निर्वहतीति संचिन्त्य न तद्विषये प्रमाद्यति। किं तर्हि? नवनवश्रुतसंपदुपार्जनोत्साहं न मुञ्चति। यदुक्तम्—" जह जह सुयमवगाहइ अइसयरसपसरसंजुयमउव्वं। तह तह पल्हाइ मुणी नवनवसंवेगसद्धाए ॥ १ ॥ अपुव्वनाणगहणा निच्चब्भासेण केवलुप्पत्ती। भणिया सुयंमि तम्हा एयंमि महायरो जुत्तो ॥ २ ॥" तथा— " अत्थो जस्स जिणुत्तमेहि भणिओ जायंमि मोहक्खए बद्धं गोयममाइएहि सुमहाबुद्धीहि जं सुत्तओ ॥ संवेगाइगुणाण वुड्ढिजणणं तित्थेसनामावहं कायव्वं विहिणा सया नवनवं नाणस्स तस्सज्जणं ॥ १ ॥ तथा चारित्रविषये विशुद्धविशुद्धतरसंयमस्थानावाप्तये सद्भावनासारं सर्वमनुष्ठानमुपयुक्त एवानुतिष्ठति। यस्मादप्रमादकृताः सर्वेऽपि साधुव्यापारा उत्तरोत्तरसंयमकण्डकारोहणेन केवलज्ञानलाभाय भवन्ति। तथा चागमः—" जोगे जोगे जिणसासणंमि दुक्खक्खया पउज्जंते। एक्केक्कंमि अणंता वट्टंता केवली जाया

१ " जई जयंतो अवस्स जई " इत्यपि ॥

॥ १ ॥" तथा वैयावृत्त्यतपसी प्रतीते, आदिशब्दात्प्रत्युपेक्षणाप्रमार्जनादिपरिग्रहः, तेषु 'यथावीर्यं' सामर्थ्यानुरूपं 'भावतः' सद्भावसारं 'यतते' प्रयत्नवान् भवतीति। अयमत्र भावः—वैयावृत्त्यतपसोरपि तृप्तिं न मुञ्चति, भावयति च—"भरहो बाहुबलीवि य दसारकुलनंदणो य वसुदेवो। वेयावच्चाहरणा तम्हा पडितप्पह जईणं ॥ १ ॥ कम्ममसंखेज्जभवं खवेइ अणुसमयमेव उवउत्तो। अन्नयरंमिवि जोगे वेयावच्चे विसेसेण ॥ २ ॥" तपोविषयेऽपि भावयति—"सव्वासिं पयडीणं परिणामवसादुवक्कमो होइ। पायमनिकाइयाणं तवसा उ निकाइयाणंपि ॥ १ ॥ नयति जलधेस्तीरं नो वा नवाऽपि हि नौः श्रिता शमयति न वा भोगो रोगं प्रसिद्धमहौषधिः। जनयति सुखं नो वा लक्ष्मीर्नरस्य गृहागता जिनवरतपस्त्वेकान्तेन क्षिणोत्यशुभोच्चयम् ॥ २ ॥" इत्यादि। इति गाथार्थः ॥ ९४ ॥

गदितमतृप्तिस्वरूपम्। अथ शुभदेशनामभिधित्सुस्तदधिकारिणमाह—

सुगुरुसमीवे सम्मं सिद्धंतपयाण मुणियतत्तत्थो। तयणुन्नाओ धन्नो मज्झत्थो देसणं कुणइ ॥ ९५ ॥

सगुरोः संविग्नगीतार्थाचार्यस्य समीपे 'सम्यक्' पौर्वापर्यपर्यालोचनेन 'सिद्धान्तपदानां' आगमवाक्यानां पदार्थवाक्यार्थमहावाक्यार्थैदंपर्यार्थप्रकारेण 'मुणिततत्त्वार्थो' विज्ञातपरमार्थः। उक्तं च—"पयवक्कमहावक्कयअइदंपज्जत्थ एत्थ चत्तारि। सुयभावावगमंमी हंदि पगारा विनिद्दिट्ठा ॥ १ ॥ संपुन्नेहिं जायइ सुयभावस्सवगमो इयरहा उ। होइ विवज्जासोवि हु अणिट्ठफलओ य सो नियमा ॥ २ ॥" एवंविध एव देशनाधिकारी स्यात्, [1]अन्यस्य [2]दोषसंभवः। तथा चागमः—"सावज्जणवज्जाणं वयणाणं जो न

१ 'अदक्षस्य' इत्यपि। २ 'दोषसंभवात्' इत्यपि।

याणइ विसेसं। वोत्तुंपि तस्स न खमं किमंग पुण देसणं काउं ॥ १ ॥" एवंविधोऽपि गुरुणाऽनुज्ञातो न स्वातन्त्र्येण मौखर्यास्थैर्यातिरेकात्। उक्तं च—"आचार्ये [1]ब्रूयमाणे यस्तिष्ठत्यन्तिकगोचरे। करोत्याचार्यकं मूढः शिष्यतां दूरमुत्सृजन् ॥ १ ॥ नासौ शिष्यो न वाचार्यो निर्धर्मः स कुमार्गगः। सर्वतो भ्रंशमायातः स्वाचारात्साधुनिन्दितः ॥ २ ॥" तस्माद्गुर्वनुज्ञातो 'धन्यो' धर्मधनार्हत्वात् 'मध्यस्थः' स्वपक्षपरपक्षयो रागद्वेषरहितः सद्भूतवादी 'देशनां' धर्मकथां करोति। इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥

तथा—

अवगयपत्तसरूवो तयणुग्गहहेउभाववुड्ढिकरं। सुत्तभणियं परूवइ वज्जंता दूरमुम्मग्गं ॥ ९६ ॥

अवगतं सम्यगवबुद्धं पात्रस्य श्रावणीयस्य प्राणिनः स्वरूपमाशयो येन स तथा। तथाहि—बालमध्यमबुद्धिबुधभेदात्त्रिविधं पात्रं श्रावणीयं भवति। तत्र—"बालः पश्यति लिङ्गं मध्यमबुद्धिर्विचारयति वृत्तम्। आगमतत्त्वं तु बुधः परीक्षते सर्वयत्नेन ॥ १ ॥" तेषां च देशनाविधिः—"बाह्यचरणप्रधाना कर्त्तव्या देशनेह बालस्य। स्वयमपि च तदाचारस्तदग्रतो नियमतः सेव्यः ॥ १ ॥ मध्यमबुद्धेस्त्वीर्यासमितिप्रभृतित्रिकोटिपरिशुद्धम्। आद्यन्तमध्ययोगैर्हितदं खलु साधुसवद्वृत्तम् ॥ २ ॥" इत्यादि पात्रानुरूपां देशनां करोति।—"यद्भाषितं मुनीन्द्रैः पापं खलु देशना परस्थाने। उन्मार्गनयनमेतद्भवगहने दारुणविपाकम् ॥ १ ॥" इति ॥ अथवोत्सर्गप्रियमपवादप्रियं पारिणामिकं च पात्रं त्रिविधम्। इत्यादिपात्रस्वरूपमवगम्य श्रद्धावांस्तस्य पात्रस्यानुग्रहहेतुरुपकारकारी यो भावः शुभपरिणामस्तस्य वृद्धिकरम्। तदपि 'सूत्रभणितं' आगमोक्तं 'प्ररूपयति' व्याचष्टे, 'वर्जयन्' उत्सृजन् 'दूरं' यथाभवत्येवं

---

१ 'ध्रियमाणे' इत्यपि ॥

'उन्मार्गे' मोक्षप्रतीपां वर्त्तिनीम् । इति गाथार्थः ॥ ९६ ॥

आह देशना धर्मोपदेशः, स च समभावस्य साधोरविशेषेण दातुमुचितः, किं सामायिकबाधाविधायिनाऽतिसन्धानप्रायेण पात्रापात्रविचारेण ? इति नैतदस्ति, तदनुग्रहाय प्रवृत्तावतिसन्धानायोगात् संनिपातातुरस्य क्षीरखण्डादिनिषेधनतः क्काथादिमदानवत् । अत एव सामायिकबाधाऽपि नास्ति, सर्वेष्वनुग्रहबुद्धेस्तुल्यत्वात् । अथवा सूत्रकार एव युक्त्यन्तरमाह—

सव्वंपि जओ दाणं दिन्नं पत्तंमि दायगाण हियं । इहरा अणत्थजणगं पहाणदाणं च सुयदाणं ॥९७॥

सर्वमपि यतो 'दानं' वितरणं 'दत्तं' वितीर्णं पात्रे 'सुपां सुपं' इति वचनात् 'पात्राय' उचितग्राहकाय ।—"जीवादिपदार्थज्ञो यः समभावेन सर्वजीवानाम् । रक्षार्थमुद्यतमतिः स यतिः पात्रं भवति दातुः ॥ १ ॥" इत्याद्युमास्वातिवर्णिताय 'दायकानां' (दातॄणां) 'हितं' कल्याणकारि भवतीति गम्यते । 'इतरथा' कुपात्राय परिग्रहारम्भशक्ताय दत्तमिति प्रकृतम् ('अनर्थजनकं') अनर्थफलं स्यादिति शेषः । किं चातः प्रधानदानं च वर्त्तते, 'श्रुतदानं' देशनादिरूपम् । इति ॥ ९७ ॥

ततः किम् ? इत्याह—

सुट्ठुयरं च न देयं एयमपत्तंमि नायतत्तेहिं । इय देसणावि सुद्धा इहरा मिच्छत्तगमणाई ॥ ९८ ॥

'सुष्ठुतरं' अतिशयेन, चकारस्यावधारणार्थत्वात् । न देयमेवैतदपात्राय, सप्तम्याश्चतुर्थ्यर्थत्वात्, 'ज्ञाततत्त्वैः' विदितागमसद्भावैः । उक्तं च—"रत्तो दुट्ठो मूढो पुव्विं वुग्गाहिओ य चत्तारि । उवएसस्स अणरिहा अरिहो पुण होइ मज्झत्थो ॥ १ ॥" तथा—"ओहेणवि उवएसो आदेएणं विभागसो देओ । नाणाइ बुड्ढिजणओ महुरगिराए विणीयस्स ॥ १ ॥" जओ—"अवि-

णीयमाणचिंतो किलिस्सई भासई मुसं तह य । घंटालोहं नाउं को कडकरणे पवत्तेज्जा ॥ १ ॥ जिणपन्नत्तं सुत्तं देज्ज विणोयस्स नाविणीयस्स । न हु दिज्जइ आभरणं पलिउंचिय कन्नहत्थस्स ॥ २ ॥" इत्यपात्राणां परिहारेण पात्राणां चौचित्यवृत्त्या देशनाऽपि क्रियमाणा शुद्धाऽभिधीयते । इतरथा (अन्यथा) क्रियमाणायां तस्यां श्रोतॄणां मिथ्यात्वगमनम् । आदिशब्दात्प्रद्वेषातिशयाद्भक्त-पानशय्याव्यवच्छेदादयः प्राणहान्यादयश्च देशकस्य दोषाः संभवन्तीति । अत एव भावानुवृत्तिसारो गीतार्थः श्लाघ्यते । यतोऽवाचि—"मग्गे य जोयइ तहा केई भावाणुवत्तणनएण। बीयाहाणं पायं च तदुचियाणं कुणइ एसो ॥१॥ गीतार्थः। इति गाथार्थः ॥९८॥

ननु सूत्रभणितं प्ररूपयतीत्युक्तम्, यत्पुनः सूत्रानुक्तं विवादपदं लोकानां, यत्र पृच्छयमानानां गीतार्थानां किमुचितम् ? इत्याह—

जं च न सुत्ते विहियं न य पडिसिद्धं जणंमि चिररूढं । समइविगप्पियदोसा तंपि न दूसंति गीयत्था ॥९९॥

इह चशब्दः पुनरर्थ इति । 'यत्' पुनरर्थजातमनुष्ठानं वा नैव 'सूत्रे' सिद्धान्ते 'विहितं' करणीयत्वेनोक्तं चैत्यवन्दनावश्यकादिवत्, न च प्रतिषिद्धं, प्राणातिपातादिवत् । यत् 'जने' लोके 'चिररूढं' अज्ञातादिभावं 'स्वमतिविकल्पितदोषाः' स्वाभिप्रायपरिकल्पितदूषणाः 'तदपि' आस्तामागमोक्तं 'न दूषयन्ति' न युक्तमेतत्, इति परस्य नोपदिशन्ति संसारवृद्धिभीरवो गीतार्थाः' विदितागमतत्त्वाः । यत उक्तं भगवत्याम्—"जेणं गोयमा ! अट्ठं वा, हेउं वा, पसिणं वा, वागरणं वा, कारणं वा, अन्नायं वा, अदिट्ठं वा, असुयं वा, अपरिन्नायं वा, बहुजणमज्झे आघवेइ, पन्नवेइ, परूवेइ, दंसेइ, निदंसेइ, उवदंसेइ । सेणं अरहंताणं आसायणाए वट्टइ । अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ । केवलीणं आसायणाए वट्टइ । केवलिपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ ॥" अन्यत्राऽप्युक्तम्—"जं बहुखाइं पत्तं न य दीसइ कहवि भासियं सुत्ते । न य पडिसेहो दीसइ मोणं चिय

तत्थ गीयाणं ॥ १ ॥ " इति गाथार्थः ॥ ९९ ॥

गीतार्था ह्येवं परिभावयन्ति—

संविग्गा गीयतमा विहिरसिया पुव्वसूरिणो आसि। तददूसियमायरियं अणइसई को निवारेइ ॥१००॥

'संविग्नाः' मङ्क्षुमोक्षाभिलाषिणः 'गीयतमा' इति पदैकदेशे पदप्रयोगो यथा—भीमसेनो भीम इति। ततो गीताः गीतार्थाः, तमटि प्रत्यये 'गीतार्थतमाः' इति भवति, अतिशयगीतार्था इति भावः। तत्काले बहुतमागमसद्भावात्। तथा विधिरसो विद्यते येषां ते 'विधिरसिकाः' विधिबहुमानिनः संविग्नत्वादेव। 'पूर्वसूरयः' चिरन्तनमुनिनायकाः 'आसन्' अभूवन्, तैः 'अदूषितं' अनिषिद्धं 'आचरितं' सर्वधार्मिकलोकव्यवहृतं 'अनतिशयी' विशिष्टश्रुतावध्याद्यतिशयविकलः 'को निवारयति' पूर्वपूर्वतरोत्तमाचार्याशातनाभीरुर्न कश्चित्। इति गाथाभावार्थः॥ १०० ॥

तथैतदपि गीतार्थाः पर्यालोचयन्ति—

अइसाहसमेयं जं उस्सुत्तपरूवणा कडुविवागा। जाणंतेहिवि दिज्जइ निद्देसो सुत्तबज्झत्थे ॥ १०१ ॥

ज्वलज्ज्वालानलप्रवेशकारिनरसाहसादप्यधिकमतिसाहसमेतद्वर्त्तते, यत् 'उत्सूत्रप्ररूपणाः' सूत्रनिरपेक्षदेशनाः 'कटुविपाकाः' दारुणफला 'जानानैः' अवबुध्यमानैरपि 'दीयते' (वितीर्यते) 'निर्देशो' निश्चयः 'सूत्रबाह्ये' जिनागमानुक्ते 'अर्थे' वस्तुविचारे। किमुक्तं भवति—" दुब्भासिएण एक्केण मरीई दुक्खसायरं पत्तो। भमिओ कोडाकोडिं सागरसिरिनामधेज्जाणं॥ १ ॥ उस्सुत्तमायरंतो बंधई कम्मं सुचिक्कणं जीवो। संसारं च पवड्ढइ मायामोसं च कुव्वइ य ॥ २ ॥ उम्मग्गदेसिओ मग्गनासओ गूढ-

हिययमाइल्लो । सढसीलो य ससल्लो तिरिआउं बंधए जीवो ॥ ३ ॥ उम्मग्गदेसणाए चरणं नासिंति जिणवरिंदाणं । वावन्नदंसणा खलु न हु लब्भा तारिसा दट्ठुं ॥ ४ ॥ " इत्याद्यागमवचनानि श्रुत्वाऽपि स्वाग्रहग्रहग्रस्तचेतसो यदन्यथान्यथा व्याचक्षते विदधति च तन्महासाहसमेवानर्वाक्पारासारसंसारापारपारावारोदरविवरभाविभूरिदुःखभाराङ्गीकारात् । इति गाथाभावार्थः ॥ १०१ ॥

आह किमेवमागमार्थमवबुध्यापि कोऽप्यन्यथावादमाद्रियते ? येनैवमुच्यते, सत्यम्, आद्रियते । यत आह—

दीसंति य दड्ढसिणोणेगे नियमइपउत्तजुत्तीहिं । विहिपडिसेहपवत्ता चेइयकिच्चेसु रूढेसु ॥ १०२ ॥

दृश्यन्ते दुष्षमारूपे च वक्रजडबहुले काले 'दड्ढसिणः' महासाहसिका रौद्रादपि भवपिशाचादबिभ्यतः 'अनेके' विविधा निजमतिप्रयुक्ताभिरात्मीयबुद्धिव्यापारिताभिर्युक्तिभिरुपपत्तिभिः 'विधिप्रतिषेधप्रवृत्ताः' इति कासांचित्क्रियाणामागमानुक्तानामपि विधौ करणे प्रवृत्ताः, अन्यासामागमानिषिद्धतया चिरन्तनजनाचरितानामप्यविधिरयुक्ता एता न कर्त्तव्या धार्मिकैरित्येवं प्रतिषेधे प्रवृत्ताः । केषु ? 'चैत्यकृत्येषु' स्नात्रबिम्बकारणादिषु 'रूढेषु' पूर्वपुरुषपरम्परया प्रसिद्धेषु । पूर्वरूढिरविधिः, इदानींतनप्रवृत्ति-विधिः, इत्येवं वादिनोऽनेके दृश्यन्ते साहसिकाः । इति गाथार्थः ॥ १०२ ॥

ननु ते धर्मार्थिनः सर्वयत्नेन तथाप्रवृत्ता गीतार्थैः श्लाघनीया न वा ? इत्याह—

तं पुण विसुद्धसद्धा सुयसंवायं विणा न संसंति । अवहीरिऊण नवरं सुयाणुरूवं परूविंति ॥ १०३ ॥

'तां पुनः' तेषां प्रवृत्तिं विशुद्धागमबहुमानसारा श्रद्धा येषां ते तथाविधाः 'श्रुतसंवादं विना' श्रुतभणितमन्तरेण 'न शंसन्ति' नानुमन्यन्ते, किं तर्हि ? बालक्रीडितमेतदिति बुद्ध्या 'अवधीर्य' मध्यस्थभावेनोपेक्ष्य ('नवरं' केवलं) 'श्रुतानु-

रूपं प्ररूपयन्ति ' यथा सूत्रे भणितं तथैव विविदिषूणामुपदिशन्ति । अयमत्राभिप्रायः— इह हि धार्मिकंमन्यान् कांश्चन घृतादिभिर्जिनबिम्बस्नपनं दूषयतः केवलेन गन्धोदकेन कुर्वतः कारयतश्चोपलभ्य मध्यस्थधार्मिकाः किमत्र युक्तम् ? इति गुरून् पृच्छन्ति । ततस्तेषां संविग्नगीतार्थगुरवो व्यागृणन्ति । तद्यथा—वर्त्तमानमूलागमेषु द्रव्यस्तवः श्रावकाणामुपदिष्टो, न पुनस्तत्करणविधिरतः स पूर्वगतादौ संभाव्यते । पूर्वगतवेदिना चोमास्वातिवाचकेन प्रणीतप्रवचनोन्नतिहेतुप्रशमरतितत्त्वार्थाद्यनेकमहाशास्त्रेण—" जिनभवनं जिनबिम्बं जिनपूजां जिनमतं च यः कुर्यात् । तस्य नरामरशिवसुखफलानि करपल्लवस्थानि ॥ १ ॥ " इत्यादिद्रव्यस्तवाभिधायिप्रकरणे पूजाविधिरेवमुक्तः —" सर्पिर्दुग्धदधिप्रबुद्धकुसुमैर्धूपाम्बुदीपैस्तथा गन्धस्नात्रसुगन्धिचन्दनरसैः प्रत्युग्रसत्कुङ्कुमैः । पूजां निर्जितविद्विषोऽमलधियः कुर्वन्ति ये भावतो भुक्त्वा सौख्यमिहामरं च सततं ते यान्ति शीघ्रं शिवम् ॥ १ ॥ गव्यहव्यदधिदुग्धपूरितैः स्नापयन्ति कलशैरनुत्तमैः । ये जिनोक्तविधिना जिनोत्तमान् स्वर्विमानविभवा भवन्ति ते ॥ २ ॥ " तेनापि संविग्नशिरोमणिना सिद्धान्तादृष्टोऽयमर्थो नोक्त इति संभाव्यते । अत एव गोविन्दाचार्येण सनत्कुमारसन्धिषु तथैव वर्णितः । पर्वकारेण धूपा(मा)वलिकाकारेण चानूदितः । प्रामाणिकसैद्धान्तिकमस्तकरत्नेन श्रीजिनेश्वराचार्येण कथानककोशशास्त्रे विशेषण स्थापितः, तच्छिष्येणाभयदेवसूरिणापि पञ्चाशकवृत्तौ—देवैरपि सन्निहिते कालोदपुष्करवरसागरनीरे सत्यपि घृतक्षीरेक्षुरसवार्यानयद्भिरनादिरूढता घृतादिस्नानस्य स्थापिता चेति । तस्मान्मूर्खमुखरदूषितमपि घृतादिस्नानं युक्तमिति लक्षयामः । तथाऽधिवासनोदकानयनछत्ररथभ्रमणदिक्पालस्थापनादीनामपि प्रभावनाविशेषहेतुत्वेन पूर्वपुरुषाचरितानां निषेधश्छद्मस्थैर्न कर्त्तव्यः, क्वाऽप्यागमे निषेधादर्शनात् । नापीन्द्रादिभिर्न कृतान्येतानीति ज्ञापकं प्रमाणं, देवमनुष्याणामाचारस्यासमानत्वात् । देवा हि प्रथमोत्पन्ना एव चैत्यपूजादि

कुर्वन्ति । मनुजास्तु यावज्जीवं त्रिकालमपि । देवाः सकृदेककल्याणके पूजां कुर्वन्ति, न तु तपःकर्म । मनुजास्तु प्रतिवर्षं तपःक्रियापूर्वकं सर्वतीर्थकृतां सर्वकल्याणकेषु पूजां विदधतीत्यादि । तस्मान्मनुजानां मनुजव्यवहारः श्रेयान् । अन्यच्च जिनमहिम्नः प्रवर्द्धनमेव साधु, न विघ्नकरणम् । यत उक्तम्—" पाणवहाई (नि) सुओ जिणपूयामोक्खमग्गविग्घकरो । अज्जेइ अन्तरायं न लहइ जेणिच्छियं लाभं ॥ १ ॥" अत एव जिनत्रयचतुर्विंशतिपट्टादिकारणमपि गीतार्था न दूषयन्ति, बहुबिम्बान्तरायभीरुत्वादागमेऽनिषेधदर्शनाच्च । केवलं मौनमालम्बन्ते । यतोऽयं गुरूपदेशः—" जं बहुखाइं पत्तं नवि दीसइ कहवि भासियं सुत्ते । न य पडिसेहो दीसइ मोणं चिय तत्थ गीयाणं ॥ १ ॥" तथा—" सुत्तभणियंमि सुत्तं पमाणमियरंमि होइ आयरणा । संविग्गगीयबहुजणनिसेविया सावि हु पमाणं ॥ २ ॥" किं च हरिभद्रसूरिणाऽपि त्रिधा प्रतिष्ठोक्ता । यतोऽवाचि—" व्यक्ताख्या खल्वेका क्षेत्राख्या चापरा महाख्या च । यस्तीर्थकृद्यदा किल तस्य तदाद्येति समयविदः ॥ १ ॥ ऋषभाद्यानां तु तथा सर्वेषामेव मध्यमा ज्ञेया । सप्तत्यधिकशतस्य तु चरमेह महाप्रतिष्ठेति ॥ २ ॥" न च पृथग्बिम्बानामियमिति वक्तुमुचितं, दृष्टकल्पनावशात् । न हि प्रेक्षापूर्वकारिणो दृष्टं विहायाऽदृष्टं परिकल्पयन्ति । इत्यादिशुद्धश्रद्धावान् श्रुतानुसारेण प्ररूपयति । इति गाथार्थः ॥ १०३ ॥

उक्तं तृतीयं श्रद्धालक्षणम् । अथ चतुर्थमाह—

अइयारमलकलंकं पमायमाईहिं कहवि चरणस्स । जणियंपि वियडणाए सोहिंति मुणी विमलसद्धा ॥१०४॥

अतिचरणमतिचारो मूलोत्तरगुणमर्यादातिक्रमः, स एव गुणमालिन्यहेतुत्वान्मलम्, तच्चरणशशधरस्य कलङ्क इव तं, 'प्रमादादिभिः' प्रमाददर्पकल्पैराकुट्टिकायाश्चारित्रिणः प्रायेणासंभवात्, कथमपि कण्टकाकुलमार्गे यत्नेनापि गच्छतः कण्टकभङ्गवत्,

'चरणस्य' चारित्रस्य 'जनितं' उत्पादितम्। आकुट्टिकादीनां पुनः स्वरूपमिदम्—"आउट्टिया उ तिव्वा दप्पो पुण होइ वग्गणाईओ। विगहाइओ पमाओ कप्पो पुण कारणे करणं ॥ १ ॥" उपलक्षणं चैतत् दशविधायाः प्रतिसेवायाः। सा चेयम्—"दप्प १ प्पमाय २ णाभोगा ३ आउरे ४ आवईसु ५ य। संकिए ६ सहसाकारे ७ भए ८ पओसे य ९ वीमंसा १० ॥ १ ॥" अपिशब्दः संभावने संभाव्यते एवैतच्चारित्रिणो 'विकटनया' आलोचनया शोधयन्ते' अपनयन्ति 'मुनयः' यतयो 'विमलश्रद्धाः' निष्कलङ्कधर्माभिलाषाः। एवमवबुध्यमानाः—"नवि तं सत्थं व विसं व दुप्पउत्तो व कुणइ वेयालो। जंतं व दुप्पउत्तं सप्पो व पमाइओ कुद्धो ॥ १ ॥ जं कुणइ भावसल्लं अणुद्धियं उत्तमट्ठकालंमि। दुल्लहबोहीयत्तं अणंतसंसारियत्तं च ॥ २ ॥" इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥

सांप्रतं प्रस्तुतलिङ्गमुपसंहरँल्लिङ्गान्तरं संबन्धयन्नाह—

एसा पवरा सद्धा अणुबद्धा होइ भावसाहुस्स। एईए सब्भावे पन्नवणिज्जो हवइ एसो ॥ १०५ ॥

'एषा' चतुरङ्गा 'प्रवरा' वरेण्या 'श्रद्धा' धर्माभिलाषः 'अणुबद्धा' अव्यवच्छिन्ना 'भवति' संपद्यते 'भावसाधोः' प्रस्तुतयतेः। 'एतस्याः' श्रद्धायाः 'सद्भावे' सत्तायां 'प्रज्ञापनीयः' असद्ग्राहग्रहविकलो भवत्येव ('एषः') भावमुनिः। इति गाथार्थः ॥ १०५ ॥

ननु किं चारित्रवतोऽप्यसद्ग्रहः संभवति? सत्यं संभवत्येव, मतिमोहमाहात्म्यात्। मतिमोहोऽपि कुतः? इति चेदुच्यते—

विहि[1]उज्जम[2]वण्णय[3]भय[4]उस्सग्ग[5]ववाय[6]तदुभय[7]गयाइं। सुत्ताइं बहुविहाइं समए गंभीरभावाइं ॥ १०६ ॥

विधिश्चोद्यमश्च वर्णकश्च भयं चोत्सर्गश्चापवादश्च तदुभयं चेति द्वन्द्वः, तस्य च स्वपदप्रधानत्वादृतानीति प्रत्येकमभिसंबध्यते । सूत्राणि च विशेष्याणि । ततश्चैवं योज्यते—कानिचिद्विधिगतानि सूत्राणि समये सन्ति । यथा—" संपत्ते भिक्खकालंमि असंभंतो अमुच्छिओ । इमेण कमजोगेण भत्तपाणं गवेसए ॥ १ ॥ " इत्यादीनि पिण्डग्रहणविधिज्ञापकानि । उद्यमसूत्राणि—" दुमपत्तए पंडुयए जहा निवडइ राइगणाण अच्चए । एवं मणुयाण जीवियं समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १ ॥ इत्यादीनि । तथा—" वंदइ उभओ कालंपि चेइयाइं थयथुईपरमो । जिणवरपडिमा घरधूयपुप्फगंधच्चणे जुत्तो ॥ १ ॥ " कालनिरूपणस्योद्यमहेतुत्वान्नपुनरन्यदाऽपि चैत्य वन्दनं न धर्मायेति । वर्णकसूत्राणि चरितानुवादरूपाणि । यथा—द्रौपद्या पूरुषपञ्चकस्य वरमालानिक्षेपः, ज्ञाताधर्मकथाद्यङ्गेषु नगरादिवर्णकरूपाणि च वर्णकसूत्राणि । भयसूत्राणि नारकादिदुःखदर्शकानि । उक्तं च—" नरगेसु मंसरुहिराइवन्नणं जं पसिद्धिमेत्तेण । भयहेउ इहरं नेमि वेउव्वियभावओ न तयं ॥ १ ॥ " अथवा दुःखविपाकेषु पापकारिणां चरितकथनानि भयसूत्राणि । तद्भयात्प्राणिनां पापनिवृत्तिसंभवात् । उत्सर्गसूत्राणि " इच्चेसिं छण्हं जीवनिकायाणं नेव सयं दंडं समारंभेज्जा । " इत्यादिषड्जीवनिकायरक्षा विधायकानि । अपवादसूत्राणि प्रायश्छेदग्रन्थगम्यानि । यद्वा—" न यालभेज्जा निउणं सहायं गुणाहियं वा गुणओ समं वा । एक्कोवि पावाइं विवज्जयंतो विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ १ ॥ " इत्यादीन्यपि । तदुभयसूत्राणि येषूत्सर्गापवादौ युगपत्कथ्येते । यथा—" अट्टज्झाणाभावे सम्मं अहियासियव्वओ वाही । तब्भावम्मि उ विहिणा पडियारपवत्तणं नेयं ॥ १ ॥ " एवं 'सूत्राणि बहुविधानि' स्वसमयपरसमयनिश्चयव्यवहारज्ञानक्रियादिना नयमतप्रकाशकानि 'समये' सिद्धान्ते 'गम्भीरभावानि' महामतिगम्याभिप्रायाणि सन्तीति शेषः ॥ १०६ ॥

ततः किम् ? इत्याह—

तेसिं विसयविभागं अमुणंतो नाणवरणकम्मुदया । मुज्झइ जीवो तत्तो सपरेसिमसग्गहं जणइ ॥१०७॥

'तेषां' सूत्राणां 'विषयविभागं' अयमस्य सूत्रस्य विषयः, अयं चामुष्येत्येवंरूपं 'अमुणन्' अलक्षयन्' ज्ञानावरणकर्मण उदयाद्धेतोः 'मुह्यते' मोहमुपयाति 'जीवः' प्राणी । ततः 'स्वपरयोः' आत्मनः परस्य च पर्युपासकस्य 'असद्ग्रहं' असद्बोधं जनयति, जमालिवत् । इति गाथार्थः ॥ १०७ ॥

ततश्च—

तं पुण संविग्ग गुरू परहियकरणुज्जयाणुकंपाए । बोहिंति सुत्तविहिणा पन्नवणिज्जं वियाणंता ॥ १०८ ॥

'तं' मूढं, पुनःशब्दादर्थिनं विनीतं च 'संविग्नाः' प्रतीताः, 'गुरवः' पूज्याः 'परहितकरणोद्यताः' परोपकाररसिकाः 'अनुकम्पया' मा गमदेष दुर्गतिं, इत्यनुग्रहबुद्ध्या प्रेरिताः 'बोधयन्ते' प्रज्ञापयन्ति, 'सूत्रविधिना' आगमोक्तयुक्तिभिः 'प्रज्ञापनीयं' प्रज्ञापनोचितं 'विजानानाः' लक्षयन्तः । तदितरस्य सर्वज्ञेनापि बोधयितुमशक्यत्वात् । इति गाथार्थः ॥ १०८ ॥

ततः—

सोवि असग्गहच्चाया सुविसुद्धं दंसणं चरित्तं च । आराहिउं समत्थो होइ सुहं उज्जुभावाओ ॥१०९॥

'सोऽपि' प्रज्ञापनीयमुनिः 'असद्ग्रहत्यागात्' निजपरिकल्पितबोधमोचनात् 'सुविशुद्धं' अतिनिर्मलं 'दर्शनं' सम्यक्त्वं 'चारित्रं' संयमं, चशब्दात् ज्ञानतपसी च, आराधयितुं समर्थो भवति 'सुखं' यथा भवत्येवं 'ऋजुभावात्' आर्जवगुणात् । इत्य-

नेन प्रज्ञापनीयस्याप्यार्जवादेवालोचितप्रतिक्रान्तस्य शुद्धिर्भवतीत्यावेदितम् । तथा चागमः—" सोही उज्जुयभूयस्स धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ । निव्वाणं परमं जाइ घयसित्तेव पावए ॥ १ ॥ " ॥ १०९ ॥

इत्युक्तं भावसाधोस्तृतीयं लिङ्गम् । अथ चतुर्थं क्रियापरत्वमुच्यते, तच्च प्रमादवतो न संभवतीति प्रमादपरिहारोपदेशमेव तावदाह—

सुगइनिमित्तं चरणं तं पुण छक्कायसंजमो चेव । सो पालिउं न तीरइ विगहाइपमायजुत्तेहिं ॥ ११० ॥

शोभना गतिः सुगतिः सिद्धिरेव, तस्या निमित्तं कारणं 'चरणं' यतिधर्मः । तदुक्तम्—" नो अन्नहावि सिद्धी पाविज्जइ जं तओ इमीएवि । एसो चेव उवाओ आरम्भा वट्टमाणा उ ॥ १ ॥ " तथा—" विरहिततरकाण्डा बाहुदण्डैः [1]प्रचण्डं कथमपि जलराशिं [2]धीवरा लङ्घयन्ति । न तु कथमपि सिद्धिः साध्यते शीलहीनैर्दृढयत यतिवृत्ते चित्तमेवं विदित्वा ॥ १ ॥ " 'तत्पुनः' चरणं 'षट्कायसंयम एव, चकाराच्चरित्रमोहनीयकर्मक्षयोपशमश्चेति सूचयति । 'सः' पुनः संयमः 'पालयितुं' वर्द्धयितुं 'न तीरइ' इति न शक्यते । विकथा विरुद्धकथा, आदिशब्दान्मद्यादिपरिग्रहः । उक्तं च—" मज्जं विसयकसाया निद्दा विगहा य पंचमी भणिया । एए पंच पमाया जीवं पाडेंति संसारे ॥ १ ॥ " तत्र मद्यं साधूनामकल्पनीयमेव । यतोऽवाचि—" सुरं वा मेरगं वावि अन्नं वा मज्जगं रसं । [3]ससक्खं न पिबे भिक्खू जसंसारक्खमप्पणो ॥ १ ॥ " तथा विषयप्रमादोऽपि हेय एव । यतः सूत्रम्—" विसएसु मणुन्नेसु पेमं नाभिनिवेसए । अणिच्चं तेसि विन्नाय परिणामं पोग्गलाण उ ॥ १ ॥ " एवं कषायप्रमादोऽपि न विधेयः । यत आर्षम्—" कोहं माणं च मायं च लोभं च पाववड्ढणं । वमे चत्तारि दोसे उ इच्छंतो हियमप्पणो ॥१॥ "

---

१ 'प्रचण्डैः' इत्यपि । २ 'धीधना' इत्यपि । ३ 'ससक्खं' इत्यपि ॥

निद्राप्रमादोऽप्युचित एव विधेयः। तद्यथा—"पढमा पोरुसि सज्झायं बीया ज्झाणं ज्झियायइ। तइयाए निद्दमोक्खं तु सज्झायं च चउत्थिए ॥ १ ॥" कथास्वप्ययमुपदेशः—"आक्षेपणविक्षेपणविमार्गबाधनसमर्थविन्यासम्। श्रोतृजनश्रोत्रमनःप्रसादजननीं यथा जननीम् ॥ १ ॥ संवेदनीं च निर्वेदनीं च धर्म्यां कथां सदा कुर्यात्। स्त्रीभक्तचौरजनपदकथाश्च दूरात् परित्याज्याः ॥ २ ॥" तदेवमागमनिषिद्धविकथादिप्रमादयुक्तैः संयमः प्रतिपालयितुं न शक्यते, अतोऽसौ न विधेयः। इति गाथाभावार्थः ॥ ११० ॥

प्रमादस्यैव विशेषतोऽपायहेतुतामाह—

पव्वज्जं विज्जंपिव साहिंतो होइ तो पमाइल्लो। तस्स न सिज्झइ एसा करेइ गरुयं च अवयारं ॥१११॥

'प्रव्रज्यां' जिनदीक्षां विद्यामिव साधायन् भवति यः 'पमाइल्लो' इति प्रमादवान् "मउवत्थंमि [1]मुणेज्जह आलं इल्लं मणं इत्तं" इति देशी वचनात्। 'तस्य' प्रमादवतो 'न सिध्यति' न फलदानाय संपद्यते 'एषा' दीक्षा विद्येव, चकारस्य भिन्नक्रमत्वात् करोतीति च 'गुरुं' महान्तं 'अपकारं' अनर्थमिति। भावार्थः पुनरिह—प्रमादवतः साधकस्य यथा विद्या फलदा न भवति, ग्रहसंक्रमादिकमनर्थकं च संपादयति, तथा शीतलविहारिणो जिनदीक्षाऽपि न केवलं मोक्षादिसंपत्तये न भवति, (किन्तु) दीर्घभवभ्रमणापायं च विदधाति। उक्तं च—"सीयलविहारओ खलु भगवंतासायणानिओगेण। तत्तो भवो सुदीहो किलेसबहुलो जओ भणियं ॥ १ ॥ तित्थयरपवयणसुयं आयरियं गणहरं महिड्ढीयं। आसायंतो बहुसो अणंतसंसारिओ होइ ॥ २ ॥" तस्मादप्रमादिना सुविहितेन भाव्यम्। इति गाथार्थः ॥ १११ ॥

---

१ 'सुणेज्जह' इत्यपि ॥

प्रमादस्यैव युक्त्यन्तरेण निषेधमाह—

पडिलेहणाइचेट्ठा छक्कायविघाइणी पमत्तस्स। भणिया सुयंमि तम्हा अपमाई सुविहिओ होइ ॥११२॥

प्रत्युपेक्षणा मुनिजनप्रतीता, आदिशब्दाद्गमनादिग्रहः, चेष्टा क्रियाव्यापारः, इत्यनर्थान्तरम्। षट्कायविराधि(घाति)नी 'प्रमत्तस्य' साधोः 'भणिता' उक्ता 'श्रुते' सिद्धान्ते। तद्यथा—"पडिलेहणं कुणंतो मिहो कहं कुणइ जणवयकहं वा। देइ व पच्चक्खाणं वाएइ सयं पडिच्छइ वा ॥ १ ॥ पुढवीआउक्काए तेऊवाऊवणस्सइतसाणं। पडिलेहणापमत्तो छण्हंपि विराहओ होइ ॥२॥" तस्मात्सर्वव्यापारेष्वप्रमादी सुविहितो भवतीति पूर्वत्राऽपि योज्यम्। तच्चार्थतो योजितमेव। इति गाथार्थः ॥ ११२ ॥

अथ कीदृगप्रमादी स्यात्? इत्याह—

रक्खइ वएसु खलियं उवउत्तो होइ समिइगुत्तीसु। वज्जइ अवज्जहेउं पमायचरियं सुथिरचित्तो ॥११३॥

'रक्षति' अकरणबुद्ध्या परिहरति 'व्रतेषु' विषयभूतेषु 'स्खलितं' अतिचारम्। तत्र प्राणातिपातविरतौ त्रसस्थावरजन्तूनां संघट्टनपरितापनोपद्रावणानि न करोति। मृषावादविरतौ सूक्ष्ममनाभोगादिना, बादरं [1]वचनाभिसन्धिना न भाषते। अदत्तादानविरतौ सूक्ष्ममननुज्ञाप्य कायिकादि न करोति, बादरं स्वामिजीवतीर्थकरगुरुभिरननुज्ञातं नादत्ते, नापि परिभुङ्क्ते। चतुर्थव्रते दशब्रह्मचर्यस्थानानि सम्यगाराधयति। पञ्चमव्रते सूक्ष्मं बालादिममत्वं न करोति, बादरमनेषणीयाहारादि न गृह्णाति 'परिग्गहोणेसणग्गहणे' इत्यागमवचनात्; उपकरणं चाधिकं मूर्च्छया न धारयति। रात्रिभक्तविरतौ सूक्ष्ममामोद्धारादि रक्षति, बादरं तु दिवा-

---

१ "वञ्चनाभिसंधिना" इत्यपि ॥

ग्रहीतं दिवाभुक्तमित्यादिचतुर्विधां रात्रिभुक्तिं न करोति । एवं सर्वव्रतेषु स्खलितं रक्षति । तथा 'उपयुक्तः' दत्तावधानो भवति । समितिषु प्रवीचाररूपासु, गुप्तिषु प्रवीचाराप्रवीचाररूपासु । यत उक्तम्—" समिओ नियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणंमि भइयव्वो । कुसलवइमुदीरंतो जं वइगुत्तोवि समिओवि ॥ १ ॥ " उपयुक्तता चासु प्रवचनमात्राध्ययनोक्तविधिना विज्ञेया । सर्वस्वं चैताः सर्वसाधूनाम् । यत आह—" अष्टौ साधुभिरनिशं मातर इव मातरः प्रवचनस्य । नियमेन न मोक्तव्याः परमं कल्याणमिच्छद्भिः ॥१॥" किं बहुना, वर्जयति अवद्यहेतुं प्रमादचरितं सुस्थिरचित्त इति स्पष्टार्थमेव । इति गाथार्थः ॥ ११३ ॥

तथा—

कालंमि अणूणहियं किरियंतरविरहिओ जहासुत्तं । आयरइ सव्वकिरियं अपमाई जो इह चरित्ती ॥११४॥

'काले' अवसरे, यो यस्याः प्रत्युपेक्षणादिक्रियायाः प्रस्तावस्तस्मिन्नित्यर्थः । प्रस्तावमृते कृष्यादयोऽपि नेष्टसिद्धये स्युरित्यतः काले सर्वां क्रियां करोतीति योगः । कथंभूताम् ? 'अन्यूनाधिकां' न प्रमादातिशयादूनां, नापि शून्यतया स्वस्य स्थापनार्थं वा समधिकां करोति, अवसन्नताप्रसङ्गात् । तथा चागमः—" आवस्सयाइयाइं न करे अहवावि हीणमहियाइं । गुरुवयणबलाइ तहा भणिओ एसो हु ओसन्नो ॥ १ ॥ " तथा 'क्रियान्तरविरहितः' इति एकस्याः क्रियाया द्वितीया क्रिया क्रियान्तरं, तेन विरहितः । प्रत्युपेक्षणादि कुर्वन्न स्वाध्यायं करोति, स्वाध्यायं कुर्वन्न वस्त्रपात्रादिपरिकर्मगमनादि वेति । अत एवोक्तमार्षे—" इंदियत्थे विसज्जित्ता सज्झायं चेव पंचहा । तम्मुत्ती तप्पुरक्कारे उवउत्ते रियंरिए ॥ १ ॥ " नन्वेवं यत्केचन नमस्कारस्तोत्रादिसमुच्चारयन्तश्चैत्यप्रदक्षिणां ददति तदागमविरुद्धमिवाभाति, यतः केवलिनोऽप्युपयोगद्वयमेकदा नेष्यते, "सव्वस्स केवलिस्स जुगवं दो नत्थि उवओगा"

इत्यागमश्रुतेः, इत्यत्रोच्यते, केवलिनो युगपदुपयोगद्वयं नास्तीत्येतन्न ज्ञापकं, तस्य सामयिकोपयोगापेक्षत्वात्, छद्मस्थोपयोगस्यान्तर्मौहूर्तिकत्वात्, तेषां च पदे पदेऽसंख्येयानां भावात्, जीववीर्यस्य चाचिन्त्यत्वात्, शीघ्रकारित्वाच्च, ईर्यासमितावप्युपयोगः संभवत्येव। तर्हि किमर्थमुक्तं सूत्रे 'इंदियत्थे विसज्जित्ता' इत्यादि, इति चेत्? सत्यम्। भिन्नविषयापेक्षं तत्तथा हि भिक्षाचर्यादिक्रिया भिन्ना स्वाध्यायश्च भिन्नार्थ इति। स्वाध्यायोपयोगे ईर्योपयोगासंभवः। प्रदक्षिणायां पुनर्मनोवाक्कायैर्जिनवन्दनमेव चिकीर्षितमित्यभिन्नविषयता। तत्रोपयोगद्वयं त्रयं वा न विरुद्धम्। यत एवमागमः—"भिन्नविसयं निसिद्धं किरियादुगमेगया न एगंमि। जोगतिगस्सवि भङ्गियसुत्ते किरिया जओ भणिया ॥ १ ॥" तथा—"सव्वत्थवि पणिहाणं तग्गयकिरियाभिहाणवन्नेसु[1]। अत्थे विसए य तहा दिट्ठंतो छिन्नजालाए ॥ १ ॥" तस्मात्संविग्नव्यवहारेण मन्दगत्या प्रदक्षिणायां स्तुतिपाठे न कश्चिद्दोषः, अपि तु त्रियोगसारमनुष्ठानमाराधितं भवतीत्यलं प्रसङ्गेन। 'यथासूत्रम्' इति सूत्रोक्तस्याऽनतिक्रमेण। तत्पुनः—"सुत्तं गणहररइयं तहेव पत्तेयबुद्धरइयं च। सुयकेवलिणा रइयं अभिन्नदसपुव्विणा रइयं ॥ १ ॥" तेषां निश्चयसम्यग्दृष्टित्वेन सद्भूतार्थवादित्वादन्यग्रथितमपि तदनुयायिप्रमाणमेव, न पुनः शेषमिति। आचरति सर्वक्रियामप्रमादी य इह चारित्रीति सुगममेव। इति गाथार्थः ॥ ११४ ॥

उक्तं चतुर्थं भावसाधुलिङ्गं, अधुना पञ्चममाह—

संघयणादणुरूवं आरंभइ सक्कमेवणुट्ठाणं। बहुलाभमप्पच्छेयं सुयसारविसारओ सुजई ॥ ११५ ॥

संहननं वज्रर्षभनाराचादि, आदिशब्दाद्द्रव्यक्षेत्रकालभावा गृह्यन्ते, तदनुरूपं तदुचितमेवारभते सर्वं 'अनुष्ठानं' तपःप्रतिमाकल्पादि। यद्यस्मिन् संहननादौ निर्वोढुं शक्यते तदेवारभते, अधिकस्य निष्ठानयनाभावेन प्रतिज्ञाभङ्गसंभवाद्। कीदृक् पुनरारभते?

---

१ 'सुत्तेसु' इत्यपि।

'बहुलाभं' विशिष्टफलप्रापकं 'अल्पच्छेदं' अल्पापकारम्। अल्पशब्दस्याभाववचनत्वात्संयमाबाधकमिति भावः। 'श्रुतसारविशारदः' सिद्धान्ततत्त्वाभिज्ञः 'सुयतिः' भावसाधुः। इति गाथार्थः॥ ११५॥

कथं पुनरेवंविधं स्यात्? इत्याह—

जह तं बहु पसाहइ निवडइ अस्संजमे दढं न जओ। जणिउज्जमं बहूणं विसेसकिरियं तहाढवइ॥११६॥

'यथा' येन प्रकारेण 'तत्' अधिकृतमनुष्ठानं 'बहु प्रसाधयति' पुनः पुनरासेवनेन निपतति वा 'असंयमे' सावद्यक्रियायां 'दृढं' अत्यर्थं नैव 'यतः' अनुष्ठानात्। किमुक्तं भवति—अनुचितानुष्ठानपीडितो न पुनस्तत्करणायोत्सहते, कदाचिद्रोगसंभवे च चिकित्सायामसंयमः, तदकरणे चाविधिमृतस्य संयमान्तरायः। अत एवोक्तम्—"सो हु तवो कायव्वो जेण मणो मंगुलं न चिंतेइ। जेण न इंदियहाणी जेण य जोगा न सीयंति॥ १॥" तथा 'जनितोद्यमं' संपादितकरणमनोरथं 'बहूनां' अन्येषां समानधार्मिकाणां, शक्यानुष्ठाने हि बहूनां चिकीर्षा संभवति, नेतरस्मिन्निति। 'विशेषक्रियां' अधिकतरानुष्ठानं प्रतिमाभ्यासादिकम्। तथाशब्दः समुच्चये, स चैवं योज्यते—शक्तौ सत्यां विशेषक्रियां चारभते, न तां निष्फलां विदधाति। इति गाथार्थः॥ ११६॥

कथंभूतां पुनस्तां करोति? इत्याह—

गुरुगच्छुन्नइहेउं कयतित्थपभावणं निरासंसो। अज्जमहागिरिचरियं सुमरंतो कुणइ सक्किरियं॥ ११७॥

गुरोर्गच्छस्य चोन्नतिरुत्सर्पणा, धन्योऽयं गुरुर्गच्छो वा यत्सानिध्यादेवंविधा दुष्करकारिणो दृश्यन्ते, इत्येवं जनश्लाघारूपा, तद्धेतुः तत्कारणम्। तथा 'कृततीर्थप्रभावनां' उत्पादितजिनशासनसाधुवादां, साधुः सुन्दरो जिनधर्मः सर्वधर्मेषु वयमप्येनमेव कुर्मः,

इत्येवमादेयत्वमाधिकामिति भावः । 'निराशंसः' ऐहिकपारत्रिकाशंसाविप्रमुक्तः । तदुक्तम्—"नो इह लोगट्ठयाए आयारमहिट्ठिज्जा, नो परलोगट्ठयाए आयारमहिट्ठिज्जा, नो कित्तिवन्नसद्दसिलोगट्ठयाए आयारमहिट्ठिज्जा, नन्नत्थ आरहंतेहिं हेऊहिं आयारमहिट्ठिज्जत्ति ॥" आर्यमहागिरेराचार्यस्य चरितं वृत्तान्तमागमोक्तं स्मरन् करोति सत्क्रियां प्रकृतः साधुरिति गाथाक्षरार्थः । भावार्थः कथानकादवसेयः ॥ ११७ ॥

तच्चेदम्—

सुहम्मसामिणो अट्ठमट्ठाणे अपच्छिमचउद्दसपुव्वी भयवं थूलभद्दो सूरी संवुत्तो । तस्स य दसपुव्वधारिणो दो सीसा, अज्जमहागिरी सुहत्थी य । परोप्परगणुराइणो भारहे वासे विहरिंसु । अन्नया भयवं महागिरी सुहत्थिस्स गणं समप्पिऊण वोच्छिन्नेवि जिणकप्पे तक्किरियमब्भसेउमारद्धो गणनिस्साए चेव विहरइ । विच्छड्डिज्जंतं भत्तपाणं गिण्हइ । जहासत्ति सेसं च जिणकप्पकिरियमणुचरइ । न याइमुत्तमकिरियाकारित्ति गच्छमुव्वहइ । संतो दंतो गच्छेण चेव समं गामाणुगामं दूइज्जइ । अन्नया ते दोवि पाडलिपुत्तपुरं पत्ता । तत्थ सुहत्थिसूरिणा वसुभूइनामो सेट्ठी समणोवासओ कओ । सो निययपरियणं पइदिणं धम्मदेसणाए पडिबोहेइ । जाहे कोइ न पडिबुज्झइ, न य गुरुसमीवमुवेइ, ताहे सेट्ठी चिंतइ—"गुणसुट्ठियस्स वयणं घयमहुसित्तो व्व पावओ भाइ । गुणहीणस्स न सोहइ नेहविहूणो जह पईवो ॥ १ ॥" ता जइ भयवंतो गुरू इहेयागंतूण एएसिं धम्मं कहंति ता कयाइ पडिबोहो होइ । अहवा विन्नवेमि ताव गुरुं, जमुच्चियं तं ते चेव नाणनिहिणो मुणिस्संतित्ति संपहारिऊण विन्नत्ता गुरवो । तेवि गुणदंसणाओ उवागया तस्स गिहं । तओ अमयनिस्संदसुंदरं तव्वयणं सोऊण पडिबुद्धा सव्वे सेट्ठिसयणायगा । तेसिं थिरीकरणत्थमायरिया दिणे

दिणे तत्थागच्छंति । अन्नया उवविट्ठाण तेसिं तइयपोरसीए गोयरमडंतो पविट्ठो तत्थ पाडगे महागिरी । ससंभमेण अब्भुट्ठिओ सुहत्थिणा । तओ किमेस मलपंकधारी परिजुन्नचीवरावरियसरीरेगदेसो उत्तमपयपत्तेणेएण अब्भुट्ठिउत्ति विम्हिएण पुट्ठं सेट्ठिणा— भयवं ! को एस तुम्हाणंपि गोरवट्ठाणं ? सूरिणा भणियं—एस महप्पा अम्ह गुरू, सुयनाणसलिलसमुद्दो, परिमुक्कसरीरसक्कारो, जीवियमरणासंसाविवज्जिओ, उज्झियधम्मभत्तपाणेसणिओ, देवाणंपि वंदणिज्जो, अम्हे एयस्स पायरेणुणावि न तुल्ला । एयमायन्निऊण वसुभूई दुइयदिवसे सयणाणं कहेइ—जो सो कल्लिं गुरूहिं अब्भुट्ठिओ महातवस्सी तमागच्छंतं दट्ठूण तुब्भे भत्तपाणाइं उज्झिज्जमाणाइं पकरेज्जह भणेज्जह य, भो समणा ! एयमम्हे उज्झाएमो जइ रोयइ ता गिण्हाहि । जइ सो कहिंपि गिण्हइ ता तुम्हे अणंतसुहभायणं भवह । तेहि वि महागिरिमागच्छमाणमुवलब्भ तहेव कीरइ । किं पुण घरे घरे एवं छड्डिज्जइत्ति उवउत्तेण अणेसणिज्जंति न गाहियं सूरिणा, भिक्खारिक्कभायणो चेवागओ उवस्सयं । किमेयंति सुहत्थिणा पुच्छिए भणियमियरेण—अज्जो ! तुब्भेहिं अणेसणा कया । कहमेयं भंते ! जं कल्ले अब्भुट्ठाणं कयंति । तओ न एत्थ एसणा जुज्झइत्ति दोवि विहरिऊण गया वइदिसं । तत्थ केइ दिवसे अत्थिऊण कयसंभासो भयवं महागिरी गओ एलगच्छनयरं । तत्थ य गयग्गपव्वओवरि कयाणसणो समाहिणा कालगओ गओ अमरलोगंति । सेसमक्खाणयमावस्सयाओ विन्नेयं । इह पुण उवणओ जहा महागिरिणा वोच्छिन्नावि जिणकप्पकिरिया जहासत्तीए समणुट्ठिया, तहा अन्नोवि भावसाहू वीरियमणिगूहंतो विसेसकिरियमायरइत्ति ॥

अमुमेवार्थं स्फुटतरं भावयन्नाह—

सक्कंमि नो पमायइ असक्ककज्जे पवित्तिमकुणंतो । सक्कारंभो चरणं विसुद्धमणुपालए एवं ॥ ११८ ॥

'शक्ये' सामर्थ्योचिते समितिगुप्तिप्रत्युपेक्षणास्वाध्यायाध्ययनादौ 'न प्रमाद्यति' नालस्यवान् स्यात्। 'अशक्ये' जिनकल्पमासक्षपणादौ 'प्रवृत्ति' अङ्गीकारमकुर्वन् शक्यारम्भो भवतीति गम्यते। स च 'चरणं' संयमं 'विशुद्धं' अकलङ्कमनुरूपं कालसंहननादीनां 'पालयति' वर्द्धयति 'एवं' उक्तन्यायेन सम्यगारम्भस्येष्टसिद्धिहेतुत्वात्। इति गाथार्थः ॥ ११८॥

ननु धर्ममपि कुर्वन् किं कश्चिदसदारम्भः स्यात्? उच्यते, स्यादेव मतिमोहमानातिरेकवशात्। कथमिव? क इव? इति पराकूतमाशङ्क्याह—

जो गुरुमवमन्नंतो आरंभइ किर असक्कमवि किंचि। सिवभूइ व्व न एसो सम्मारंभो महामोहा ॥११९॥

'यः' कश्चिन्मन्दमतिः 'गुरुं' धर्माचार्यं 'अवमन्यमानः' हीनाचारोऽयमित्यवज्ञया पश्यन् 'आरभते' प्रकर्तुं प्रतिजानीते, 'अशक्यं' कालसंहननाननुरूपं जिनकल्पादिकम्। अपिशब्दाच्छक्यमपि 'किञ्चित्' विकृतिपरिहारादिकं गुरुभिरक्रियमाणमेव, न तु शेषमनुष्ठानमिति प्रकृतम्। 'शिवभूतिरिव' आद्यदिगम्बरवत्। नैव 'एषः' प्रक्रान्तपुरुषः 'सम्यगारम्भः' सत्प्रवृत्तिर्महामोहाद्धेतोः। अयमाशयः—नाकृतज्ञताज्ञानातिरेकौ विना कश्चिद्गुरोः परमोपकारिणश्छायाभ्रंशायोत्सहते। इति गाथाक्षरार्थः। भावार्थः कथानकगम्यः॥ तच्चेदम्—

रहवीरपुरे नयरे सीहरहो नाम पत्थिवो होत्था। साहसबलमाणधरो सिवभूई तस्स पाइक्को॥ १॥ सूरोत्ति समाइट्ठो सो महुरासामिणो गहणकज्जे। सामंतमंतिसहिओ दिन्नंमि पयाणए पढमे॥ २॥ संदेहो संजाओ सामंताईण तत्थ सव्वेसिं। उत्तरदाहिणमहुराण का णु घेत्तुं समाएसो॥ ३॥ पुण पुच्छिज्जंमि नियमा रूसइ रायत्ति किमिह कायव्वं। इय चिंताउलहियया भणिया

सिवभूइणा ते उ ॥ ४ ॥ भो! भो! किं चिंताए सयराहं दोवि गिण्हिमो महुरे। बलियत्ते डिंभाणं न हु दोसो होइ कइयावि ॥ ५ ॥ नवरमहं एगागी तुब्भे सव्वेवि होह एगत्थ। दुग्गेज्झमहं घेच्छं इयरं तुब्भेहि सव्वेवि ॥ ६ ॥ अह सम्मएण तेसिं गहिओ सिवभूइणा [1]अनाएण। गंतूण दाहिणाए महुराए सामिओ सहसा ॥ ७ ॥ इयरेहिं उत्तराए महुराए सामियं गहेऊण। रहवीरपुरं पत्ता जुगवं वद्धाविओ राया ॥ ८ ॥ तुट्ठो दढं नरिंदो महया सिवभूइसाहसेणाह। मग्गसु वरं महाबल! सुहड! फुडं नियमणोभिमयं ॥ ९ ॥ सिवभूइणा पवुत्तं जइ तुट्ठो सुहु देहि तो देव!। मह इच्छियं पयारं नयरे रत्तिं व दिवसं वा ॥ १० ॥ एवंति पत्थिवेणं पडिवन्ने निब्भओ भमइ एसो। न गणइ कालमकालं अक्खलिओ नयररक्खेहिं ॥ ११ ॥ कइयावि मज्झरत्ते अहिए ऊणे व एइ कइयावि। भज्जा य जग्गमाणा चिट्ठइ जा तस्स आगमणं ॥ १२ ॥ निव्विन्ना सासूए साहइ सा तुज्झनंदणो एसो। एइ चिराओ गेहं अहंपि दुक्खेण जग्गामि ॥ १३ ॥ सा चिंतइ जइ राया तुट्ठो न तहावि एरिसं जुत्तं। उस्सिंखलस्स भमणं ता सिक्खावेमि नियपुत्तं ॥ १४ ॥ तो भणइ सुवसु सुण्हे! तुममहयं चेव अज्ज जग्गेमि। इय भणिय पिहियदारा पजग्गिया सा सुया तत्तो ॥१५॥ सो मज्झरत्तसमए उग्घाडावेइ जाव घरदारं। तो भणियं जणणीए रुट्ठाए एरिसं वयणं ॥ १६ ॥ एत्तियमेत्तनिसाए उग्घाडं जत्थ पेच्छसे दारं। तत्थेव गच्छ पुत्तय! न इह गिहे जग्गए कोवि ॥ १७ ॥ जणणीवयणं सोउं गहिओ माणेण माणसे एसो। साहूवसयदारं निच्चुग्घाडं नियइ कहवि ॥ १८ ॥ तत्थ नियच्छइ सूरिं भयसङ्गविवज्जियं जियकसायं। नामेण अज्जकण्हं सज्झायंतं महुरघोसं ॥ १९ ॥ धन्नो एस कयत्थो रहिओ माणावमाणदुक्खेहिं। इय चिंततो वंदइ सूरिं भूलुलियभालयलो ॥ २० ॥ भणइ

१ 'पयंडेण" इत्यन्यत्र ॥

य भयवं ! भीओ भवभमणाओ तुहागओ सरणं । नियदिक्खादाणेणं करेहि ता पहु ! पसायं मे ॥ २१ ॥ भणइ गुरू कोसि तुमं ? किं वा पव्वयसि ? सोवि पडिभणइ । सुपसिद्धो सिवभूई भिच्चोहं नयरनाहस्स ॥ २२ ॥ तो कह रायाणमपुच्छिऊण पव्वाविमो तओ भणइ । तो खाइ तुम्ह पुरओ दिक्खं अहयं सयं गिण्हे ॥ २३ ॥ इय भणिय जाव लोयं एसो सयमेव काउमारद्धो । ता दिक्खिओ गुरूहिं अणवत्थादोसभीएहिं ॥ २४ ॥ बलिमड्डाए राया उप्पव्वाविस्सइत्ति संकाए । सव्वेवि समुच्चलिया पत्ता देसंतरं अन्नं ॥ २५ ॥ कालेण पुणो रन्ना भत्तिब्भरनिब्भरेण आहूओ । रहवीरपुरं नयरं कण्हायरिएहिं सह पत्तो ॥ २६ ॥ दंसणहेउं तत्तो आहूओ नियमंदिरं रन्ना । संमाणियो य सुंदरकंबलरयणप्पयाणेण ॥ २७ ॥ आलोइयंमि गुरुणा भणिओ किं पुण इमं महामोल्लं । गहियंति सो पयंपइ दक्खिन्नाओ नरिंदंमि ॥ २८ ॥ तस्स परोक्खस्स पुणो कया निसेज्जाओ तंमि मुणिवइणा । अपत्तिएण गहिओ सिवभूई तो मणे मगयं ॥ २९ ॥ अह अन्नया कयाई उवहिवियारो गुरूहिं पारद्धो । जिणकप्पथेरकप्पे पडुच्च एवं सुयविहाणा ॥३०॥ जिण बारस रूवाइं थेरा चोद्दसरूविणो । अज्जाणं पन्नवीसं तु अओ उड्ढमुवग्गहो ॥ ३१ ॥ दुगतिगचउक्कपणगं नवदसएक्कारसे व बारसगं । एए अट्ठविगप्पा उवहिम्मि उ हुंति जिणकप्पे ॥ ३२ ॥ सोउं तं सिवभूई जंपइ एसेव उत्तमो कप्पो । काउं जुज्जइ परलोयसाहणे बद्धकच्छाणं ॥ ३३ ॥ ता एस किन्न कीरइ संपइ साहूहिं मोक्खकंखीहिं । मोत्तूण वत्थपत्ताइसंगहं जिणवराविहियं ॥३४॥ जं किर गुरुस्स लिङ्गं तं चिय सीसस्स जुज्जए काउं । लोएवि लिङ्गिणो जं नियनियदेवाणुरूवंति ॥ ३५ ॥ गुरुणा पडिभणियं— तित्थंकराणुचिन्नं किरियं अम्हारिसा कह कुणंति । किं करिवरपल्लाणं तरंति नणु रासभा वोढुं ॥ ३६ ॥ पढमे च्चिय संघयणे सो कीरइ गरुयसत्तसारेहिं । केवलमुववूह च्चिय कायव्वा तस्स अम्हेहिं ॥ ३७ ॥ तित्थंकराणुकारं काउं न हि तरइ पागओ पुरिसो ।

गत्ताकोलो हरिकुंजरस्स किं लहइ तुल्लत्तं ॥ ३८ ॥ मिच्छादिट्ठी मूढा करिंति उग्घट्टयं जइ पहूणं । ता किं तिलोयपहुणो कुणंति जाणंतया पुरिसा ॥ ३९ ॥ आणावत्तित्तं चिय पहुणो आराहणं इह पहाणं । न हि कोयरिओ सेवइ रायाणं रायचिंधेहिं ॥ ४० ॥ पञ्चविहो उवइट्ठो कप्पो वीरेण विगयमोहेण । जहसत्ति तं कुणंतो आणं आराहए तस्स ॥ ४१ ॥ पढमो य थविरकप्पो परिहारविसुद्धि कप्पजिणकप्पा । पडिमाकप्पो भणिओ तहा अहालंदकप्पो य ॥ ४२ ॥ पंचवि इमे पहाणा अन्नोन्नानिंदयाण साहूणं । अत्तुक्करिसविमुइयविवज्जियाणं जओ भणियं ॥ ४३ ॥ जोवि दुवत्थतिवत्थो एगेण अचेलओ व संथरइ । न य ते दूसिंति परं सव्वेवि य ते जिणाणाए ॥ ४४ ॥ एत्थ किर थेरकप्पो निच्चो जम्हा इमंमि निप्फन्ना । सेसाण हुंति जोग्गा तित्थं च इमेण निव्वहइ ॥ ४५ ॥ दुब्बलसंघयणाणं एसो च्चिय वद्धमाणपुरिसाणं । उचिओ कप्पो तम्हा एयंमि हवेज्ज उज्जुत्तो ॥ ४६ ॥ इय विविहजुत्तिसारं पन्नविओ सूरिणा तहवि एसो । गाढाभिमाणवसओ पडिभणिउं एवमाढत्तो ॥ ४७ ॥ जइ ताव मंदसत्ता तुब्भे सुहलंपडा न उज्जमह । सइ सामत्थे किमहं पमायसीलो भविस्सामि ॥ ४८ ॥ इय जंपंतो बहुहा वारिज्जंतोवि वुड्ढवसहेहिं । पडिवन्ननग्गभावो सिवभूई निग्गओ सहसा ॥ ४९ ॥ नेहेणणुपव्वइया लहुभइणी तस्स उत्तरा नाम । तं वच्चंतं दट्ठुं चिंतइ महभाउणो नूणं ॥ ५० ॥ एएण पगारेणं दिट्ठो परलोयसाहणोवाओ । इय चिंतिय संचलिया तहेव सा मग्गओ तस्स ॥ ५१ ॥ लज्जाकरित्ति काउं वेसाए साडिया नियच्छा से । तमणिच्छंतीं दट्ठूण भाउणा सा इमं भणिया ॥ ५२ ॥ देवयदिन्नं एयं मा मुंचसु सुयणु ! साडियं एगं । इय एगसाडियत्तं संजायं तस्स अज्जाणं ॥ ५३ ॥ एवं सो मोहंधो आरंभेऊण कट्ठणुट्ठाणं । जाओ मिच्छादिट्ठी दुग्गइदुक्खोहभागी य ॥ ५४ ॥ तथा चागमः—" ऊहाए पन्नत्तं बोडियसिवभूइउत्तराहि समं । मिच्छादंसणमिणमो रहवीरपुरे समुप्पन्नं ॥ १ ॥ "

॥ शिवभूतिचरितं समाप्तम् ॥

महामोहता चास्य गुराववज्ञाबुद्ध्यात्मानमुन्नमयितुं प्रवृत्तत्वाद्द्रष्टव्या। गुर्वाज्ञया शासनोन्नतिकारिणो लब्धिख्यातिनिरपेक्षस्य साधोरधिकतपःकर्मातापनादिकरणं च वीर्याचाराराधनरूपत्वाद्गुणकरमेव। इति गाथार्थः॥ ११९॥

उक्तं शक्यानुष्ठानारम्भरूपं पञ्चमं भावसाधुलिङ्गम्। अधुना षष्ठं गुणरागमाह—

जायइ गुणेसु रागो सुद्धचरित्तस्स नियमओ पवरो। परिहरइ तओ दोसो गुणगणमालिन्नसंजणणे॥१२०॥

'जायते' संपद्यते 'गुणेषु' ज्ञानादिषु मूलोत्तरगुणेषु वा 'रागः' प्रतिबन्धः 'शुद्धचारित्रस्य' निष्कलङ्कसंयमस्य 'नियमतः' अवश्यंभावेन 'प्रवरः' प्रधानो निर्मिथ्य इति भावः। 'परिहरति' वर्जयति 'ततः' तस्माद्गुणानुरागात् 'दोषान्' दुष्टव्यापारान्। किंविशिष्टान्? 'गुणगणमालिन्यसंजनकान्' ज्ञानादीनामशुद्धिहेतून् भावसाधुः। इति गाथार्थः॥ १२०॥

गुणानुरागस्यैव लिङ्गमाह—

गुणलेसंपि पसंसइ गुरुगुणबुद्धीए परगयं एसो। दोसलवेणवि नियमं गुणनिवहं निग्गुणं गणइ॥ १२१॥

'गुणलेशमपि' आस्तां महीयांसं गुणमित्यपेरर्थः। 'प्रशंसति' श्लाघते 'परगतं' अन्यसक्तम्, 'एषः' भावसाधुरुत्तमप्रकृतित्वान्महतोऽपि दोषानुत्सृज्याल्पमपि परगतं गुणं पश्यति, कुथितकृष्णसारमेयशरीरे सितदन्तपङ्क्तिं दामोदरवदिति भावः। परिभावयति च—"कालंमि अणाईए अणाइदोसेहिवासिए जीवे। जं पावियइ गुणोवि हु तं पन्नेज्जा महच्छरियं॥ १॥" तथा 'दोषलवेनापि' अल्पप्रमादस्खलितेनापि 'निजकं' आत्मीयं 'गुणनिवहं' सदनुष्ठानकलापं 'निर्गुणं' असारं 'गणयति' कल्पयति।

धिग् मां प्रमादशीलमिति भावनया प्रकृतो भावयतिः, कर्णस्थापितविस्मृतशुण्ठीखण्डापश्चिमदशपूर्वधरश्रीवैरस्वामिवत् । इति गाथार्थः ॥ १२१ ॥

तथा—

पालइ संपत्तगुणं गुणड्ढसंगे पमोयमुव्वहइ । उज्जमइ भावसारं गुरुतरगुणरयणलाभत्थी ॥ १२२ ॥

'पालयति' रक्षति वर्द्धयति च जननीव प्रियपुत्रं संप्राप्तं सम्यक्कर्मक्षयोपशमोपलब्धं, गुणं ज्ञानचरणरूपम् । तथा गुणैराढ्यानां समृद्धानां सङ्गे मीलके चिरप्रोषितस्निग्धबन्धुसंप्रयोग इव 'प्रमोदं' आनन्दं 'उत्' प्राबल्येन 'वहति' प्राप्नोति । तद्यथा—"असतां सङ्गपङ्केन यन्मनो मलिनीकृतम् । तन्मेऽद्य निर्मलीभूतं साधुसंबन्धवारिणा ॥ १ ॥ पूर्वपुण्यतरोरद्य फलं प्राप्तं मयाऽमलम् । सङ्गेना-सङ्गचित्तानां साधूनां गुणधारिणाम् ॥ २ ॥" तथा गुणरागादेव 'उद्यच्छति' प्रयतते 'भावसारं' सद्भावसुन्दरं यथा भवति, ध्यानाध्ययनतपःप्रभृतियतिकृत्येष्विति गम्यते । किम् ? इत्यत आह—गुरुतराणि क्षायिकभावभावित्वाद्यानि गुणरत्नानि क्षायिक-ज्ञानदर्शनचारित्राणि, तेषां यो लाभस्तदर्थी तदभिलाषवान् । तथा हि—भवत्येवोद्यमवतामपूर्वकरणक्षपकश्रेणिक्रमेण केवलज्ञानादि-संप्राप्तिः, सुप्रतीतमिदम् । इति गाथार्थः ॥ १२१ ॥

गुणानुरागस्यैव प्रकारान्तरेण लक्षणमाह—

सयणोत्ति व सीसोत्ति व उवगारित्ति व गणिठ्ठवओ वत्ति । पडिबंधस्स न हेऊ नियमा एयस्स गुणहीणो ॥१२३॥

स्वकीयो जनः 'स्वजनः ।' इतिशब्दस्तद्भेदसूचकः । वाशब्दः समुच्चये । ह्रस्वत्वं तु प्राकृतशैल्या । 'शिष्यः' विनेयः ।

इतिवाशब्दौ पूर्ववत् । ‘ उपकारी ’ भक्तपानदानादिना पूर्वमुपकृतवान् । इतिवाशब्दावुक्तवत् । ‘ गणिव्वओ वत्ति ’ एकगच्छीय एकगच्छवासी । वेतिशब्दौ पूर्ववदेव । एतेषामेकैकोऽपि प्रायः प्रतिबन्धकारणं संभवति । ‘ नियमात् ’ निश्चयेन ‘ एतस्य ’ गुणरागिणः पुनः प्रतिबन्धस्य नैव ‘ हेतुः ’ निमित्तमेकोऽपि भवतीति । किंविशिष्टः सन् ? इत्याह—‘ गुणहीनः ’ निर्गुण इति । उक्तं च—“ सोसो सज्झिलओ वा गणिव्वओ वा न सोगइं निंति । जे तत्थ नाणदंसणचरणा ते सोगई मग्गो ॥ १ ॥ ” तथा—“परलोकविरुद्धानि कुर्वाणं दूरतस्त्यजेत् । आत्मानं योऽभिसंधत्ते सोऽन्यस्मै स्यात्कथं हितः ? ॥ १ ॥ ” इति गाथार्थः ॥ १२३ ॥

अथ चारित्रिणा तेषां स्वजनादीनां किं विधेयम् ? इत्याह—

करुणावसेण नवरं अणुसासइ तंपि सुद्धमग्गंमि । अच्चंताजोग्गं पुण अरत्तदुट्ठो उवेहेइ ॥ १२४ ॥

करुणा परदुःखनिवारणबुद्धिः । उक्तं च—“ परहितचिन्ता मैत्री परदुःखविनाशिनी तथा करुणा । परसुखतुष्टिर्मुदिता परदोषोपेक्षणमुपेक्षा ॥ १ ॥ ” तद्वशेन तद्रसिकतया, ‘ नवरं ’ केवलं रागद्वेषपरिहारेण ‘ अनुशास्ति ’ शिक्षयति ‘ तमपि ’ स्वजनादिकं, अपिशब्दात्तदितरमपि । क्व ? इत्याह—‘ शुद्धमार्गे ’ यथावस्थितमोक्षाध्वविषये । तद्यथा—“ किं नारकतिर्यङ्नरविबुधगतिविचित्रयोनिभेदेषु । बत ! संसरन्न सततं निर्विण्णो दुःखनिलयेषु ॥ १ ॥ येन प्रमादमुद्धतमाश्रित्य महाधिहेतुमस्खलितम् । संत्यज्य धर्मचिन्तां रतस्त्वमार्येतराचरणे ॥ २ ॥ यन्न प्रयान्ति पुरुषाः स्वर्गं यच्च प्रयान्ति विनिपातम् । तत्र निमित्तमनार्यः प्रमाद इति निश्चितमिदं मे ॥ ३ ॥ सइ सासयम्मि थामे तस्सोवाए य परममुणिभणिए । एगस्स साहए सुपुरिसाण जत्तो तहिं जुत्तो ॥ ४ ॥ ” इत्यादिविविधवाचोयुक्तिभिरुत्पादितसंवेगं तं शुद्धधर्मे प्रवर्त्तयति ज्ञापनीयश्चेदसौ स्यात् । ‘ अत्यन्तायोग्यं ’ बाढमप्रज्ञाप-

नीयं पुनस्तं 'अरक्तद्विष्टः' रागद्वेषरहितः 'उपेक्षते' अवधीरयति "उपेक्षा निर्गुणेषु" इति वाक्यमनुसृत्य। इति गाथार्थः ॥१२४॥

गुणानुरागस्यैव फलमाह—

उत्तमगुणाणुराया कालाइदोसओ अपत्ताविं । गुणसंपया परत्थवि न दुल्लहा होइ भव्वाणं ॥ १२५ ॥

उत्तमा उत्कृष्टाः, गुणा, ज्ञानादयः, तेष्वनुरागः प्रीतिप्रकर्षः, तस्माद्धेतोः, कालो दुःषमारूपः, आदिशब्दात्संहननसहायाभावौ त एव दोषा दूषणानि, विघ्नकारित्वात्, ततः 'अप्रापापि' आस्तां तावत्प्राप्तेत्यपेरर्थः। 'गुणसंपत्' परिपूर्णधर्मसाधनसामग्री वर्त्तमानजन्मनीति गम्यते। 'परत्रेऽपि' भाविभवे, अपिः संभावने संभाव्यते। एतन्नैव 'दुर्लभा' दुरापा भवति 'भव्यानां' मुक्तिगमनयोग्यानाम्। इति गाथार्थः ॥ १२५ ॥

उक्तं गुणरागरूपं षष्ठं भावसाधुलिङ्गं, अधुना गुर्वाज्ञाराधनरूपं सप्तममाह—

गुरुपयसेवानिरओ गुरुआणाराहणंमि तल्लिच्छो । चरणभरधरणसत्तो होइ जई नन्नहा नियमा ॥१२६॥

अत्र कश्चिदाह—पूर्वाचार्यैश्चारित्रिणो लिङ्गषट्कमेवोक्तम्। यतोऽवाचि—"मग्गणुसारी सद्धो पन्नवणिज्जो कियावरो चेव। गुणरागी सक्कारंभसंगओ तह य चारित्ती॥ १ ॥" तत्कुत एतत्सप्तमं लिङ्गम्? इत्युच्यते, भणितमेवोपदेशपदशास्त्रे लिङ्ग-भणनानन्तरम्—"एयं च अत्थि लक्खणमिमस्स नोसेसमेव धम्मस्स। तह गुरुआणासंपाडणं च गमगं इहं लिङ्गम् ॥ १ ॥" इत्यलं विस्तरेण। प्रस्तुतव्याख्यानमुच्यते—गुरव उक्तस्वरूपास्तेषां पदानि चरणास्तेषां सेवा सम्यगाराधनं, न पुनरासन्नवर्त्तित्व-मात्रम्। यतः सूत्रम्—"गुरुमूलेवि वसंता अणुकूला जे न हुंति उ गुरूणं। एएसिं तु पयाणं दूरं दूरेण ते हुंति ॥ १ ॥" तस्यां

निश्चयेन रतो निरतो नैहिकफलार्थमेव, न च क्वचिन्निष्ठुरोक्तिभिर्निर्भर्त्सितोऽपि गुरुं जिहासति, केवलं गुरुषु बहुमानमेव विधत्ते। यथा—" धन्यस्योपरि निपतत्यहितसमाचरणधर्मनिर्वापी । गुरुवदनमलयनिसृतो वचनरसश्चन्दनस्पर्शः ॥ १ ॥ " तथा—" लज्जा-दयासंजमबंभचेरं कल्लाणभागिस्स विसोहिठाणं । जे मे गुरू सययं अणुसासयंति तेहं गुरू सययं पूययामि ॥ १ ॥ " तथा 'गुर्वाज्ञाराधने' गुर्वादेशसंपादने 'तल्लिप्सुः' तमेवादेशं लब्धुमिच्छुर्गुरोरादेशं प्रतीक्षमाणः समीपवर्त्त्येव स्यात् । इत्थंभूतश्चरणभर-धरणे चारित्रभारोद्वहने शक्तः समर्थो भवति 'यतिः' सुविहितो, 'नान्यथा' भणितविपरीतो 'नियमात्' निश्चयेन । इति गाथार्थः ॥ १२६ ॥

कथं पुनरेवं(ष) निश्चयोऽवसीयते ? इत्याह—

सव्वगुणमूलभूओ भणिओ आयारपढमसुत्ते जं । गुरुकुलवासोवस्सं वसेज्ज तो तत्थ चरणत्थी ॥१२७॥

सर्वे गुणा अष्टादशशीलाङ्गसहस्ररूपास्तेषां मूलभूतः प्रथमकारणं 'भणितः' उक्तः, आचारः प्रथममङ्गं, तस्य प्रथमसूत्रे—"सुयं मे आउसंतेणं भगवया एवमक्खायं" इति वाचनाप्रकारे । यद्यस्मात् 'गुरुकुलवासः' गुरुपदच्छायासेवनम् । अयमत्र भावार्थः—सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिने कथयति स्म । श्रुतं मया वसता भगवतः समीपे तिष्ठता वक्ष्यमाणमर्थपदमिति । कः पुनरस्य कथनस्य भावार्थः ? सर्वेण धर्मार्थिना गुरुसेवा विधेयेति । तत्र व्याख्यानं यस्मादेवं तस्मादवश्यं 'वसेत्' तिष्ठेत् 'तत्र' गुरुकुले 'चरणार्थी' चारित्रकामी । तथा च गच्छे वसतो गुणः—" जइवि य निग्गयभावो तहावि रक्खिज्जई स अन्नेहिं । वंसकडिल्ले छिन्नोवि वेणुओ पावए न मही (हिं) ॥ १ ॥ " इति गाथार्थः ॥ १२७ ॥

नन्वागमे यतेराहारशुद्धिरेव मुख्यश्चारित्रशुद्धिहेतुरुद्घुष्यते । यत उक्तम्—पिंडं असोहयंतो अचरित्ती एत्थ संसओ नत्थि । चारित्तंमि असंते निरत्थिया चेव पव्वज्जा ॥ १ ॥" पिण्डविशुद्धिश्च बहूनां मध्ये वसताऽतिदुष्करैवेत्येकाकिनाऽपि भूत्वा सैव विधेया । किं ज्ञानादिलाभेन कार्यम्? मूलभूतं चारित्रमेव पालनीयं, मूले सत्येव लाभचिन्ता ज्यायसी, इति पराभिप्रायमाशङ्क्याह—

एयस्स परिच्चाया सुद्धुंछाइवि न सुंदरं भणियं । कम्माइवि परिसुद्धं गुरुआणावत्तिणो बिंति ॥१२८॥

'एतस्य' गुरुकुलवासस्य 'परित्यागात्' सर्वतो मोचनेन 'शुद्धोञ्छादि' शुद्धभैक्षोपधिप्रमुखं न 'सुन्दरं' शोभनं भणितमागमज्ञैरिति गम्यते । यतस्तदुक्तिः—"सुद्धुंछाइसु जत्तो गुरुकुलचागाइणेह विन्नेओ । सबरससरक्खपिच्छत्थघायपायाच्छिवणतुल्लो ॥ १ ॥" अस्य व्याख्या—शुद्धोञ्छं निर्दोषभैक्षम्, आदिशब्दात्कलहममत्वपरिहारे च यत्न उद्यमः, गुरुकुलत्यागेन, आदिशब्दात्सूत्रार्थहान्या ग्लानादित्यागेन चेह जिनमते विज्ञेयो बोद्धव्यः । कथंभूतः ? इत्याह—शबरराजस्य सरजस्कस्य पिच्छार्थं घाते पादास्पर्शनतुल्यश्चरणासंघट्टनादेशकल्प इति । संविधानकसंप्रदायश्चेत्याह—

क्वचित्संनिवेशे शबराभिधानः सरजस्कभक्तो राजा बभूव । तस्यैकदा दर्शनार्थमुपरि धार्यमाणमयूरपतत्रच्छत्रो गुरुराजगाम । कृतसम्मानस्योपनिविष्टस्य च राजप्रियतमा तदातपत्रं चश्चच्चाकचिक्याऽनेकचन्द्रकराजिराजितमवलोक्य कुतूहलातिरेकतस्तं प्रार्थयितुमारेभे । तत्र च देशे मयूराभावाद्दुर्लभानि मयूरपिच्छानीत्यसावदित्सन्नुत्थाय स्वाश्रयमगमत् । ततो राज्ञी कृताभोजननिश्चया तदानयनाय राजानं प्रोत्साहयाञ्चकार । राज्ञाऽपि यदा पुनः पुनः प्रार्थितोऽपि न ददाति गुरुः, तदा दुर्वारप्रेमग्रहमोहितेन हठादेव गृहीत्वानयत तानि, इत्यादिष्टाः पदातयः प्रत्यूचुः—नासौ जीवन्नर्पयति, प्रहारैश्चोपतिष्ठते । ततो राजोवाच—दूरस्था एव तं बाणैरचेष्टं कृत्वा

गृह्णीत, किं तु तच्छरीराच्छरानुत्पाटयन्तः पादेन स्पर्शनं मा कृढ्वं, यतो गुरोरवज्ञा महते पातकाय संपद्यत इति ॥

यादृशोऽस्य शबरराजस्य गुरोर्मारणं कारयतः पादस्पर्शं च वारयतो विवेकस्तादृग्गुरुकुलत्यागिनः शुद्धोञ्छादिलालसस्य साधोरिति भावः । तथा कर्मशब्देनाधाकर्मोच्यते, आदिशब्देन सकलोद्गमोत्पादनैषणादोषपरिग्रहः । तत्रोद्गमदोषाः—"आहाकम्मुद्देसिय पूईकम्मे य मीसजाए य । ठवणा पाहुडियाए पाहुयरकीयपामिच्चे ॥ १ ॥ परियट्टिए अभिहडे उब्भिन्ने मालोहडे य । अच्छेज्जे अणिसट्ठे अज्झोयरए य सोलसमे ॥ २ ॥" उत्पादनादोषाः—"धाई दूइ निमित्ते आजीव वणीमगे तिकिच्छा य । कोहे माणे माया लोभे य हवंति दस एए ॥ १ ॥ पुव्विं पच्छा संथव विज्जा मंते य चुन्नजोगे य । उप्पायणाए दोसा सोलसमो मूलकम्मे य ॥ २ ॥" एषणादोषाः—"संकियमक्खियनिक्खित्तपिहियसाहरियदायगुम्मीसो । अपरिणयलित्तछड्डिय एसणदोसा दस हवंति ॥ १ ॥" एतद्दोषदुष्टमप्याहारादि 'परिशुद्धं' निर्दोषमेव, अपिशब्दस्यावधारणार्थस्येह योगात् 'गुर्वाज्ञावर्त्तिनः' आराध्यादेशविधायिनो, गच्छवासिन इति हृदयम् । 'ब्रुवते' प्रतिपादयन्त्यागमतत्त्वविदः । इति गाथार्थः ॥ १२८ ॥

अत एव गुर्वाज्ञाकारिणं विशेषतः स्तुवन्नाह—

ता धन्नो गुरुआणं न मुयइ नाणाइगुणगणनिहा(या)णं । सुपसन्नमणो सययं कयन्नुयं मणसि भाविंतो १२९

यस्माद्गुर्वाज्ञा गरीयसे गुणाय, 'तस्मात्' हेतोर्धन्य एव गुर्वाज्ञां 'न मुञ्चति' नोज्झति । किंविशिष्टाम्? ज्ञानादिगुणगणस्य निदानं कारणम् । उक्तं च—"नाणस्स होइ भागी थिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए गुरुकुलवासं न मुञ्चन्ति

१ अन्यत्र "मणिनिहाणं" इत्यस्ति ।

॥ १ ॥ " सुष्ठु अतिशयेन प्रसन्नमना निर्मलमानसो निष्ठुरमपि शिक्षितो न कुप्यति, न कलुषयत्यन्तःकरणम् । केवलम्—" जं मे बुद्धाणुसासंति सीएण फरुसेण वा । मम लाभोत्ति पेहाए पयओ तं पडिसुणे ॥ १ ॥" कथम् ? 'सततं' अनवरतं 'कृतज्ञताम्' उपकाराविस्मृतिरूपां 'मनसि' हृदये 'भावयन्' अवस्थापयन् । तद्यथा—" टोलो[१] व्व लोद्धुलंतो अहयं विन्नाणनाणनिलएण । देवो व्व वंदणिज्जो कओम्हि गुरुसुत्तहारेण ॥ १ ॥" इत्थंभूत एव धन्यो भवति, धर्मधनार्हत्वात् । इति गाथार्थः ॥ १२९ ॥

आह—किं योऽपि सोऽपि गुरुर्गुणसंपत्तये सेवनीय आहोश्वित्कश्चिद्विशिष्ट एव ? इति प्रश्ने प्रतिवचनमाह—

गुणवं च इमो सुत्ते जहत्थगुरुसद्दभायणं इट्ठो । गुणसंपया दरिद्दो जहुत्तफलदायगो न मओ ॥१३०॥

चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् 'गुणवानेव' गुणगणालङ्कृत एव 'अयं' इति गुरुः 'सूत्रे' सिद्धान्ते, यथार्थः सान्वयो यो गुरुशब्दस्तस्य भाजनमाधारः 'इष्टः' अभिप्रेतः । तथा हि गुरुशब्दस्य यथावस्थितं शास्त्रार्थं गृणातीति गुरुः, इत्यन्वयः । स च संविग्नस्यैव युज्यते, अतः संविग्न एव गुणवान्, नान्यः । तस्य च गुणाः प्राधान्येन—" ६वयछक्कं १२कायछक्कं १३अकप्पो १४गिहिभायणं । १५पलियंकनिसिज्जाय१६ सिणाणं१७ सोहवज्जणं१८ ॥ १ ॥ एभिर्विना गुरुत्वाभाव एव, तन्तुभिर्विना पटाभाववत् । शेषास्तु — " पडिरूवो तेयस्सी " इत्यादयो देशकुलजात्यादयोऽन्येऽपि गणिसंपदादयो विशेषगुणाः कादाचित्काः, पटस्य रक्तत्वादिवत् । तत्रेह प्रधानगुणैर्युक्तो गुणवानभिप्रेतः, कार्यसाधकत्वात् । सत्सु तेषु शेषगुणसंप्रयोगोऽपि वरीयानेवेति । विपर्यये पुनः किं स्यात् ? इत्याह—" गुणसंपदा 'सद्गुणविभूत्या करणभूतया 'दरिद्रः' दुर्गतो यथोक्तं गुरुसंप्रयोगे फलं, तस्य दायकः संपादयिता 'न

१ अन्यत्र " टोलु व्व दुलदुलंतो " इत्यस्ति ॥

मतो ' नैव संमतो गीतार्थानाम् । अतो न निर्गुणो गुरुः सेवनीयः । इति गाथागर्भार्थः ॥ १३० ॥

ननु प्रमत्तेषु दुर्लभा सर्वगुणसंपत्, यतः कोऽपि कुतोऽपि केनापि गुणेन हीनोऽप्यन्येनाधिकः, इति तारतम्यभेदेनानेकधा गुरव उपलभ्यन्ते, तेषां सामाचार्योऽपि नानारूपा एवेति तेषु कं गुरुमाश्रयामः ? कं वा न ? इति दोलायमानमानसानामस्माकं किमुचितम् ? इति शिष्येण सप्रणयं पृष्टो गुरुराह—

मूलगुणसंपउत्तो न दोसलवजोगओ इमो हेओ । महुरो वक्कमओ पुण पवत्तियव्वो जहुत्तम्मि ॥१३१॥

मूलगुणा महाव्रतानि व्रतषट्ककायषट्कादयो वाऽष्टादश, तैः सम्यक् सद्बोधप्रधानं प्रकर्षेणोद्यमातिशयेन युक्तोऽनुगतो 'मूलगुणसंप्रयुक्तः' गुरुरिति प्रस्तुतत्वान्नैव दोषलवः स्तोकदोषस्तद्योगात्तत्संबन्धात् 'अयं' गुरुः 'हेयः' परित्याज्यः। उक्तं चागमे—

" जेयावि मंदेत्ति गुरुं विइत्ता डहरे इमे अप्पसुएत्ति नच्चा । हीलिंति मिच्छं पडिवज्जमाणा करेंति आसायण ते गुरूणं ॥ १ ॥
पगईए मंदावि हवंति एगे डहरावि य जे सुयबुद्धोववेया । आयारमंता गुणसुट्ठियप्पा जे हीलिया सिहिरिव भासकुज्जा ॥ २॥
जेयावि नागं डहरंति नच्चा आसायए से अहिया य होइ । एवायरियं पिहु हीलयंतो नियच्छई जाइपहं खु मंदे ॥ ३ ॥ गुरुगुणरहिओ य इहं दट्ठव्वो मूलगुणविउत्तो जो । न उ गुणमेत्तविहीणोत्ति चंडरुद्दो उदाहरणं ॥ ४ ॥" इत्याद्यागमवचनान्यनुसृत्य मूलगुणशुद्धो गुरुः सामाचारीनानात्वेऽपि न मोक्तव्यः । (कदाचित्) किंचित्प्रमादवांस्तु ' मधुरोपक्रमतः ' इति तृतीयार्थे पञ्चमी । ततो ' मधुरोपक्रमेण ' सुखदोपायेन प्रियवचनाञ्जलिप्रणामपूर्वमनुपकृतपरहितरतैर्भवद्भिः सुष्ठु वयं मोचिता गृहवासपाशात् । तदिदानीमुत्तरोत्तरमार्गप्रवर्त्तनेन निस्तारयतास्माद्भीमभवकान्तारात्, इत्यादिप्रोत्साहनेन 'पुनः' भूयोऽपि प्रवर्त्तयितव्यो ' यथोक्ते ' मार्गानुयायिन्य-

नुष्ठान इति शेषः। इति गाथार्थः ॥ १३१ ॥

किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—

पत्तो सुसीससद्दो एव कुणंतेण पंथगेणावि। गाढप्पमाइणोवि हु सेलगसूरिस्स सीसेणं ॥ १३२ ॥

'प्राप्तः' लब्धः सुशिष्य इति शब्दो विशेषणम्, 'एवं' गुरोरनुवृत्तिं कुर्वता 'पन्थकेन' प्रसिद्धसाधुना, अपिशब्दादन्यैरपि तथाविधैः। यतोऽभाणि—"सीएज्ज कयाइ गुरू तंपि सुसीसा सुनिउणमहुरेहिं। मग्गे ठवेंति पुणरवि जह सेलगपंथगो नायं ॥ १ ॥" तमेव विशिनष्टि—'गाढप्रमादिनोऽपि' अतिशयशैथिल्यवतोऽपि शैलकसूरेः शिष्येणेति व्यक्तमेवेति गाथाक्षरार्थः। भावार्थः कथानकगम्यः ॥ १३२ ॥

तच्चेदम्—

अत्थि सुरट्ठाविसए बारवती नाम पुरवरी रम्मा। कंचणमणिमयमंदिरपायारा धणयनिम्मविया ॥ १ ॥ तत्थ य हरिकुलनहयल-हरिणंको अरिसमूहमयमहणो। कन्हो नामेण निवो हरि व्व विबुहप्पिओ आसी ॥ २ ॥ तत्थेव सत्थवाही थावच्चा नाम पायडा हेसि। कम्मवसाओ बालंमि नंदणे जायपइमरणा ॥ ३ ॥ सोयभरनिब्भराए तीए बालस्स नो कयं नामं। तो थावच्चापुत्तो सो विक्खाओ सयललोगे ॥ ४ ॥ कालेण कलाकुसलो तारुन्नं पाविओत्ति मायाए। परिणाविओ समं चिय बत्तीसमहेब्भकन्नाओ ॥ ५ ॥ ताहि समं सुहमसमं अणुहवमाणस्स विगयचिंतस्स। दोगुंदुगदेवस्स व समइक्कंतो बहू कालो ॥ ६ ॥ अह अन्नया कयाई विहरंतो समण-संघपरिकिन्नो। भयवं अरिट्ठनेमी समागओ तीए नयरीए ॥ ७ ॥ रेवयगनगासगासे उज्जाणे नंदणंमि रमणीए। सुररइयसमोसरणे

उवविट्ठो देसणं काउं ॥ ८ ॥ तत्तो निउत्तपुरिसा नाऊणं बहलपुलयचिंचइओ । चलिओ भरहद्धवई वंदणहेउं जिणिंदस्स ॥ ९ ॥ चलिया तेण समाणं दसवि दसारा समुद्दविजयाई । तह चेव महावीरा पंचवि बलदेवपामोक्खा ॥ १० ॥ सोलसरायसहस्सा संचल्ला उग्गसेणपामोक्खा । इगवीससहस्सा तह वीराणं वीरसेणाई ॥ ११ ॥ दुद्दंतकुमाराणं सट्ठिसहस्सा उ संबपमुहाणं । पज्जुन्नप्पमुहाओ कुमारकोडी उ अद्धट्ठ ॥ १२ ॥ छप्पन्नं च सहस्सा महसेणाईण बलवगाणंपि । अन्नोवि सेट्ठिमाई नागरलोगो अणेगविहो ॥ १३ ॥ दट्ठुं कयसिंगारं एगमुहं पत्थियं नयरिलोगं । नियपडिहारं पुच्छइ थावच्चानंदणो एवं ॥ १४ ॥ कत्थ इमो संचल्लो कयसिंगारो जणो तुरियतुरियं । सो आह[1] नेमिनाहस्स वंदणत्थंति [2]नेमिसुयं ॥ १५ ॥ अह सोवि रहारूढो भत्तिब्भरनिब्भरो सह निवेण । वंदइ तिलोयनाहं सुणेइ धम्मं च एगग्गो ॥ १६ ॥ नाऊण असारत्तं भवस्स नीसेसदुक्खपभवस्स । मोक्खं च महासोक्खं सज्झं चारित्तधम्मस्स ॥ १७ ॥ संवेगभाविओ तो थावच्चानंदणो जिणं भणइ । आपुच्छिऊण जणणिं तुहंतिए पव्वइस्सामि ॥ १८ ॥ जुत्तमिणंति पवुत्ते जिणेण गंतूण मंदिरे जणणिं । विन्नवइ पायवडिओ अम्मो गिण्हामि पव्वज्जं ॥ १९ ॥ सावि हु सिणेहमूढा रुयमाणी भणइ दुक्करा सुट्ठु । अब्भस्सवि पव्वज्जा विसेसओ तुज्झ सुहियस्स ॥२०॥ आसालग्गं जणणिं कह मुंचसि पुत्त ! निग्घिणो होउं । बत्तीसं भज्जाओ एयाओ विणयसज्जाओ ॥२१॥ दाणोवभोगकज्जे पज्जत्तं कुलकमागयं रित्थं । पुव्वसुकएण पत्तं विलससु ता दाणधम्मरओ ॥२२॥ वड्ढियकुलसंताणो वयपरिणामे करेज्ज हियइट्ठं । सो भणइ अणिच्चे जीवियंमि न हु एरिसं घडइ ॥२३॥ अवि य—"अन्नह परिचिंतिज्जइ सहरिसकंडुज्जुएण हियएण । परिणमइ अन्नह च्चिय कज्जारंभो विहिवसेण ॥१॥"

१ इतः परं अन्यत्र तु "भुवणनाहस्स नेमिनाहस्स नमणत्थं" इत्यस्ति । २ "ते निसुयं" इत्यपि ॥

एमाइउत्तिपडिउत्तिभावणा सुट्ठु निच्छिओच्छाहं । कलिऊणं थावच्चा अणुमन्नइ तं अकामावि ॥२४॥ गंतुं केसवमूलं कहेइ सयलंपि पुत्तवुत्तंतं । मग्गइय रायचिंधे दिक्खामहिमाकरणहेउं ॥ २५ ॥ तुट्ठो भणइ य कन्हो धन्नो सो जस्स निच्छओ धम्मे । ता चिट्ठ निव्वुया तं दिक्खामहिमं भलिस्सामि ॥२६॥ गंतूण य तग्गेहं तीसे पुत्तं सयं भणइ कन्हो । भुंजसु वच्छ ! सुहाइं भिक्खाचरिया महादुक्खा ॥२७॥ सो पडिभणइ महापहु ! भयाभिभूयाण केरिसं सोक्खं । ता सव्वभयपणासी धम्मो च्चिय जुज्जए काउं ॥२८॥ रायाह—महबाहुच्छायाए वच्छ ! वसंतस्स ते भयं नत्थि । अह अत्थि ता निवेयसु जेण निवारेमि तं तुरियं ॥ २९ ॥ इयरेण वुत्तं—जइ एवं ता इंतं जरं च मच्चुं च मे निवारेहि । जेण सुनिव्वुयहियओ भोगसुहं सामि ! माणेमि ॥ ३० ॥ भणइ नरिंदो सुंदर ! दुव्वारमिमं दुगंपि जियलोए । सुरनाहोवि न एए वारइ अम्हारिसो दूरे ॥ ३१ ॥ जओ—कम्मवसेण जियाणं जरमरणाइं हवंति संसारे । इयरो भणइ अओ च्चिय कम्माइ निहंतुमिच्छामि ॥ ३२ ॥ नाऊण निच्छयं से नरनाहो भणइ साहु साहुत्ति । पव्वयसु धीर ! एवं पुज्जंतु मणोरहा तुज्झ ॥ ३३ ॥ कारेइ केसवो तो उग्घोसणयं पुरीए सव्वाए । संसारभउव्विग्गो थावच्चानंदणो धन्नो ॥ ३४ ॥ पव्वयइ मोक्खकामी जइ ता अन्नोवि कोवि पव्वयइ । तो अणुमन्नइ कन्हो वहइ य तत्ति कुडंबस्स ॥ ३५ ॥ सोऊण घोसणं तं सहस्समेगं उवट्ठियं तत्थ । रायाईण सुयाणं थावच्चापुत्तनेहेण ॥ ३६ ॥ निक्खमणमहामहिमं राया तेसिं करेइ सव्वेसिं । इय थावच्चापुत्तो सहस्ससहिओवि निक्खंतो ॥ ३७ ॥ जाओ चोद्दसपुव्वी जिणेण सो चेव तस्स परिवारो । दिन्नो तो उग्गतवो विहरइ महिमंडलं एसो ॥ ३८ ॥ विहरंतो संपत्तो कयाइ सेलगपुरम्मि सो भयवं । पंचसयमंतिसहियं सेलगरायं कुणइ सड्ढं ॥३९॥ तत्तो य विहरमाणो पत्तो सोगंधियाए नयरीए । तत्थवि पहाणसेट्ठिं सुदंसणं सावगं कुणइ ॥ ४० ॥ सो पुण सुयपरिव्वायगधम्मे

पुव्वं किरासि अइभत्तो । सोऊण सावगं तं समागओ तो सुओ तत्थ ॥ ४१ ॥ पत्तो सुदंसणगिहं दंसणमालिन्नभीरुणा तेण । नाब्भुट्ठिओ न पणओ न पेहिओ नेव संलत्तो ॥ ४२ ॥ चिंतइ तओ सुओवि हु अरिहइ एसो न ताव उवएसं । जाव न एयस्स गुरू पराइजो एयपच्चक्खं ॥ ४३ ॥ तो भणइ भो सुदंसण ! पुव्वं तं मज्झ सासणे आसि । संपइ कस्स समीवे गहिओ अन्नारिसो धम्मो ॥ ४४ ॥ तो कयअब्भुट्ठाणो पणामपुव्वं सिरत्थकरकमलो । सुमरंतो गुरुनामं सुदंसणो भणइ एयं तु ॥ ४५ ॥ सिरिथावच्चापुत्तो सीसो तेलोक्कनाहनेमिस्स । नीलासोउज्जाणे विहरइ सो मज्झ धम्मगुरू ॥ ४६ ॥ भणइ सुओ तं मज्झवि दंसेहि भवामि जेण तस्सीओ । अहवा पराजिणित्ता करेमि तं चेव नियसीसं ॥ ४७ ॥ चिंतइ सुदंसणो तो अमच्छरी एस धम्मकामो य । गुरुवयणामयसित्तो लहिही बोहिं न संदेहो ॥ ४८ ॥ इय तं घेत्तूण गओ गुरुमूलं पुच्छई सुओ तत्थ । कुडिलाइं पसिणाइं सद्दच्छलगहणकज्जेसु ॥ ४९ ॥ सरिसवया तह मासा तुम्हं भक्खाउ किं कुलत्थी वा । धन्नराई एसिं दो दो अत्था उ पसिणाणं ॥ ५० ॥ नाऊण य तब्भावं वागरियाइं गुरूहि तह ताइं । सव्वन्नुत्ति मणे जह सुयस्स संपच्चओ जाओ ॥ ५१ ॥ पसिणाणमुत्तराइं न एत्थ वित्थरभयाउ भणियाइं । जाणिउकामेण दढं नाएसु निरूवियव्वाइं ॥ ५२ ॥ सोऊण सुओ धम्मं संविग्गो सूरिपायमूलंमि । सीससहस्सेण समं पव्वइओ सुद्धपरिणामो ॥ ५३ ॥ जाओ चोद्दसपुव्वी गुरूहि दिन्नंमि पुव्वपरिवारो । विहरिउमारद्धो भूमिमंडले भव्वकयबोहो ॥ ५४ ॥ अह थावच्चापुत्तो सूरी सेलम्मि पुंडरीयंमि । दोमासकयाणसणो नेव्वाणमणुत्तरं पत्तो ॥ ५५ ॥ इयरोवि विहरमाणो सेलगपुरमागओ नरिंदस्स । दिक्खावसरोत्ति ठिओ सुभूमिभागंमि उज्जाणे ॥ ५६ ॥ बुद्धो सेलगराया रज्जं दाऊण मड्डुगसुयस्स । पंचहि मंतिसएहिं पंथगपमुहेहि परियरिओ ॥ ५७ ॥ निक्खंतो सुयविहिणा गुरुभाउयसुयमुणिंदपयमूले । एगारस-

अंगाइं अहिज्जिओ वज्जियावज्जो ॥ ५८ ॥ पंथगपमुहाण तओ पंचण्हसयाण नायगो ठविओ । सुयमुणिवरेण विहिणा सेलगसूरी महासत्तो ॥ ५९ ॥ सुयसूरीवि महप्पा समए आहारवज्जणं काउं । गिरिपुंडरीयसिहरे सहस्ससहिओ सिवं पत्तो ॥ ६० ॥ अह सेलगरायरिसी अणुचियभत्ताइभोगदोसेण । दाहजराईतविओ समागओ सेलगपुरंमि ॥ ६१ ॥ उज्जाणंमि पसत्थे सुभूमिभागंमि तं समोसरियं । सोऊण हट्ठतुट्ठो विणिग्गओ मड्डुगो राया ॥ ६२ ॥ कयवंदणाइकिच्चो सरीरवत्तं वियाणिउं गुरुणो । विन्नवइ एहि भंते ! मम गेहे जाणसालासु ॥ ६३ ॥ भत्तोसहाइएहिं अहापवत्तेहि तत्थ तुम्हाणं । कारेमि जेण किरियं धम्मसरीरस्स रक्खट्ठा ॥ ६१ ॥ पडिवन्नमिणं गुरुणा पारद्धा तत्थ उत्तमा किरिया । निद्धमहुराइएहिं वियडेण य वेज्जवयणाओ ॥ ६५ ॥ वेज्जाण कुसलयाए पच्छोसहपाणगाइधुवलाभा । थेवदियहेहि एसो जाओ निरुओ य बलवं च ॥ ६६ ॥ नवरं निद्धुन्हाइआहारे पाणगे य अइगिद्धो । सुहसीलयं पवन्नो नेच्छइ ठाणंतरविहारं ॥ ६७ ॥ बहुसोवि भणिज्जंतो विरमइ नो जाव सो पमायाओ । ताहे पंथगवज्जा मुणिणो मंतेंति एगत्थ ॥ ६८ ॥ कम्माइँ नूण घणचिक्कणाइ कुडिलाइँ वज्जसाराइं । नाणड्ढयंपि पुरिसं पंथाओ उप्पहं नेंति ॥ ६९ ॥ मोत्तूण रायरिद्धिं मोक्खत्थी ताव एस पव्वइओ । संपइ अइप्पमाया विम्हारियपओयणो जाओ ॥ ७० ॥ काले न देइ सुत्तं अत्थं न कहेइ पुच्छमाणाणं । आवस्सगाइतत्तिं मोत्तुं बहुमन्नए निद्दं ॥ ७१ ॥ उवगारी दढमेसो अम्हाणं धम्मचरणहेउत्ता । मोत्तुं घेत्तुं च इमं जुत्तंति फुडं न याणामो ॥ ७२ ॥ अहवा किं अम्हाणं कारणरहिएण नीयवासेण । एयं पंथगसाहुं वेयावच्चे निजुंजेमो ॥ ७३ ॥ आपुच्छिऊण सूरिं विहरामो उज्जया वयं सव्वे । कालहरणंपि कीरइ जा वेयइ एस अप्पाणं ॥ ७४ ॥ सामत्थिऊण एवं पंथगसाहुं ठवित्तु गुरुपासे । गुरुसम्मएण सव्वे अन्नत्थ सुहं पविहरंति ॥ ७५ ॥ पंथगमुणीवि गुरुणो वेयावच्चं अखंडियं कुणइ ।

भत्तिबहुमाणसारं कुणइ अणूणं च नियकिरियं ॥ ७६ ॥ कत्तियचाउम्मासे सूरी भोत्तूण निद्धमहुराइं । पाऊण मज्जमहिय सुत्तो नीसट्ठसव्वंगो ॥ ७७ ॥ आवस्सगं कुणंतो पंथगसाहूवि खामणनिमित्तं । सीसेण तस्स पाए घट्टेइ विणयनयनिउणो ॥ ७८ ॥ तो कुविओ रायरिसी जंपइ को एस अज्ज निल्लज्जो । पाए आघट्टंतो निद्दाविग्घे मह पयट्टो ॥ ७९ ॥ रुट्ठं दट्ठूण गुरुं संविग्गो पंथगो भणइ एवं । चाउम्मासियखामणकए मए दुमिया तुब्भे ॥ ८० ॥ ता एगं अवराहं खमह न काहामि एरिसं बीयं । हुंति खमासील च्चिय उत्तमपुरिसा जओ लोए ॥ ८१ ॥ इय पंथगमहुरगिरं आयन्नंतस्स तस्स सूरिस्स । सूरुग्गमे तमं पिव अन्नाणं दूरमोसरियं ॥८२॥ परिनिंदिऊण सुइरं अप्पाणं जायसंजमुज्जोओ । खामेइ पथगं पिहु पुणो पुणो सुद्धपरिणामो ॥८३॥ दुइयदिणे रायाणं आपुच्छिय दोवि सेलगपुराओ । निक्खंता पारद्धा उग्गविहारेण विहरेउं ॥ ८४ ॥ अवगयतव्वुत्तंता संपत्ता सेससमंतिमुणिणोवि । विहरिय चिरं सुविहिणा आरूढा पुंडरीयगिरिं ॥ ८५ ॥ थावच्चापुत्तो इव काउं संलेहणं विहुयकम्मा । उप्पन्नविमलनाणा सिद्धा परिनिव्वुया सव्वे ॥ ८६ ॥ इय मूलगुणविसुद्धो मोत्तव्वो नियगुरू न गीएहिं । सम्ममणुवत्तियव्वो सुसाहुणा पंथगेणेव ॥ ८७ ॥

॥ शैलकराजर्षिकथानकं समाप्तम् ॥

एवं कुर्वतः साधोर्गुणमाह—

एवं गुरुबहुमाणो कयन्नुया सयलगच्छगुणवुड्ढी । अणवत्थापरिहारो हुंति गुणा एवमाईया ॥१३३॥

'एवं' गुरुममुञ्चता सन्मार्गोद्यमं च कारयता यतिना 'गुरुबहुमानः' मानसप्रीत्यतिशयः कृतो भवति । तथाहि—द्विविधो

गुरुः, सामान्यगुरुः परमगुरुश्च । तत्र सामान्यगुरुरनन्तरो धर्माचार्यादिः । परंपरः पूर्वपूर्वतरपूर्वतमादिचिन्तयाऽनेकविधो यावत् सुधर्मस्वाम्यादिः । परमगुरुर्भगवांस्तीर्थंकरः । ततश्चानन्तरगुरुबहुमानेन येनासौ स्थापितस्तस्मिन् बहुमानकृतो भवति । तद्बहुमानेन पूर्वतरे यावदावलिकादिभूते गणधरे, ततस्तदाराध्ये भगवति परमगुरुतीर्थाधिनायके । अत एवोक्तं परमगुरुणा—" जे गुरुं मन्नए से ममं मन्नए जे ममं मन्नए से गुरुं मन्नए " । इत्येवमनेकभेदगुरुबहुमानकृतो भवतीति । यथा कृतज्ञता चाराधिता भवति । प्रधानश्चायं पुरुषस्य गुणो लोकेऽपि गीयते । यदुक्तम्—" दो पुरिसे धरउ धरा अहवा दोहिंपी धारिया वसुहा । उवयारे जस्स मई उवयरियं जो न पम्हुसइ ॥ १ ॥ " लोकोत्तरेऽप्येकविंशतिगुणमध्ये पठित एवेति । तथा सकलगच्छस्य गुणानां वृद्धिराधिक्यं कृतं भवति गुरुमशुञ्चता । तथा हि—सम्यगाज्ञावर्त्तिनो गच्छस्य गुरुर्ज्ञानादिगुणान् वर्द्धयत्येव । यदि पुनस्ते शिष्याः—" वाइया संगहिया य भत्तपाणेहिं पोसिया । जायपक्खा जहा हंसा पक्कमंति दिसोदिसं ॥ १ ॥ " ततस्तान् खलुकप्रायानवबुद्धय न केवलं न शिक्षयति गुरुः, तत्परित्यागं च विधत्ते, कालिकाचार्यवदिति । तथाऽनवस्था मर्यादाहानिस्तस्याः परिहारकृतो भवति गुरुमशुञ्चतेति । अयमभिप्रायः—य एकं गुरुमल्पदोषमपि मुञ्चति, तमन्येऽपि न संगृह्णन्ति, सूक्ष्मदोषाणां परिहर्तुमशक्यत्वात् । संगृहीतोऽपि न स्थिरो भवति, अत एकाकित्वमालम्बते । तं च स्वेच्छाचारसुखितमालोक्यान्योऽप्यन्योऽपि तदेवाङ्गीकरोति । एवंप्रकारानवस्थापरिहृता भवति गुरुसेवकेनेति । ' भवन्ति ' जायन्ते ' गुणा एवमादयः ' अन्येऽपि गुरुग्लानबालवृद्धादीनां विनयवैयावृत्त्यकरणादयः सूत्रार्थागमस्मारणादयोऽपि भूयांसः । इति गाथार्थः ॥ १३३ ॥

एवमकरणे पुनः किं स्यात् ? इत्याह—

इहरा वुत्तगुणाणं विवज्जओ तह य अत्तउक्करिसो। अप्पच्चओ जणाणं बोहिविघायाइणो दोसा ॥१३४॥

'इतरथा' इतरगुरुपरित्यागरूपेण 'उक्तगुणानां' गुरुबहुमानादीनां 'विपर्ययः' अभावोऽबहुमानाकृतज्ञतादिदोषसद्भावो वा स्यात्। तथा 'आत्मोत्कर्षश्च' आत्मनि सौष्ठवाभिमानश्चानर्थपरंपराकारणं गुरुकुलवासत्यागिनः स्यात्। तथा 'अप्रत्ययः' अविश्वासश्च 'जनानां' लोकानां साधुविषये स्यात्। यदुत परस्परविभिन्नानामन्योन्यानुष्ठानदूषकाणामेतेषां न ज्ञायते कोऽपि सत्यवाद्यलीकवादी वेति। ततश्च को दोष? इति चेदुच्यते, बोधिविघातः प्रेत्यजिनधर्मप्राप्त्यभावस्तेषां व्यलीकभाजां, तन्निमित्तभूतस्य यतेरपि, आदिशब्दाद्भावपातश्च। सम्यग्दर्शनाभिमुखानां चारित्राभिमुखानां च स्यात्। एते 'दोषाः' दूषणानि गुरुत्यागकारिणां भवन्ति। इति गाथार्थः॥ १३४॥

ननु पूर्वं क्रियास्वप्रमादः चारित्रिणो लिङ्गमुक्तम्, इदानीं तु प्रमादवानपि गुरुश्चारित्रवानेवेति न मोक्तव्य इत्युच्यते तत्कथं न पूर्वापरविरोधः? सत्यम्, अप्रमादश्चारित्रिणो लिङ्गं तदविनाभावित्वेनोक्तं, वह्नेर्धूमवत्। दृश्यते च क्वापि निर्दग्धेन्धनोऽवष्टब्धो वा धूमं विना वह्निः। एवं प्रमादिनोऽपि चारित्रमित्यत एवाह—

बकुसकुसीला तित्थं दोसलवा तेसु नियमसंभविणो। जइ तेहिं वज्जणिज्जो अवज्जणिज्जो तओ नत्थि॥१३५॥

यदि वेह पञ्चविधा यतयः—पुलाकाः, बकुशाः, कुशीलाः निर्ग्रन्थाः, स्नातकाश्च। तत्र नियमेनाप्रमादिनो निर्ग्रन्थाः स्नातकाश्च, किं तु ते कदाचिदेव श्रेणिमस्तकारोहणे केवलज्ञानोत्पत्तौ च भवन्तीति न तीर्थप्रवाहहेतवः। पुलाकोऽपि कदाचिदेव लब्धिसद्भावे संभवतीति चेतस्याधायाह—"बकुसकुसीला" गाहा। तत्र बकुशाः शरीरोपकरणविभूषाकारिणः। यदाह—"उव-

गरणदेहचोक्खा रिद्धीजसगारवा सिया निच्चं । बहुसबलछेयजुत्ता निग्गंथा बाउसा भणिया ॥ १ ॥" कुशीलाः सातिचारज्ञानादिगुणाः । यदाह—"आसेवणा कसाए दुहा कुसीलो दुहावि पंचविहो । नाणे दंसण चरणे तवे य अह सुहुमए चेव ॥ १ ॥ इह नाणाइकुसीलो [1]उवजीवं होइ नाणमाईणि । अह सुहमो पुण तुस्सं एस तवस्सित्ति संसाए ॥ २ ॥" एत एव सर्वतीर्थकृतां तीर्थसन्तानकारिणः संभवन्ति, अपरविकल्पानामभावात् । ततः किम् ? इत्याह—'दोषलवाः' सूक्ष्मदोषाः 'तेषु' बकुशकुशीलेषु नियमसंभविनः । यतस्तेषां द्वे गुणस्थानके प्रमत्ताप्रमत्ताख्येऽन्तर्मुहूर्त्तकालावस्थायिनी । ततो यदा प्रमत्तगुणस्थानके वर्त्तते तदा प्रमाद्यपि चारित्रवानेव, यावत्सप्तमप्रायश्चित्ताहार्हापराधम् ; ततः परमचारित्रः स्यात् । उक्तं च—"छेयस्स जाव दाणं ता वयमेगंपि नो अइक्कमइ । एगं अइक्कमंतो अइक्कमे पंचमूलेणं ॥ १ ॥" अत एव पार्श्वस्थादीनामपि केषांचिच्चारित्रमिष्यते । यतोऽभाणि—"पासत्थाईयाणं अब्भुट्ठुत्ताण जेसि पच्छित्तं ' मूलाईयं भणियं ते निच्चरणा न उण अन्ने ॥ १ ॥" तदेवं बकुशकुशीलेषु नियमभाविनो दोषलवाः, यदि च तैर्वर्जनीयो यतिः स्यात् , अवर्जनीयस्तर्हि नास्त्येव । तदभावे तीर्थस्याप्यभावप्रसङ्गः । इति गाथार्थः ॥१३५॥

अस्योपदेशस्य फलमाह—

इय भावियपरमत्था मज्झत्था नियगुरुं न मुंचंति । सव्वगुणसंपओगं अप्पाणंमिवि अपेच्छंता ॥१३६॥

'इति' पूर्वोक्तप्रकारैर्भावितो मनसि परिणामितः परमार्थो यथावस्थितपक्षो यैस्ते तथा, 'मध्यस्थाः' कुग्राहाद्यदूषिताः 'निजगुरुं' आत्मीयधर्माचार्यं 'न मुञ्चन्ति' नैव व्युत्सृजन्ति, 'सर्वगुणसंप्रयोगं' समग्रगुणसामग्रीमात्मन्यपि 'अपश्यन्तः' अनवलोकयन्तः।

१ "उवजीवी" इत्यपि ॥

इयमत्र भावना—मध्यस्थो बुद्धिमानालोचयति—'दुक्करयं खु जहुत्तं जहुत्तवायट्ठिया विसीयन्ति । एस नियओ हु मग्गो जहसत्तीए चरणसुद्धी ॥ १ ॥' अयमपि मदीयो गुरुरुत्सर्गापवादवेदी, यथाशक्तिक्रियापरः, शुद्धमार्गोपदेष्टा, सद्भावतुलनासारः, प्रकृष्टकष्टकारिणामुपबृंहकः, साहाय्यकर्त्ता च पूजापात्रं ज्ञानवताम् । यत उक्तम्—"तुच्छं वपुः संहननं कनिष्ठं वीर्यं न वयं किल कालदोषात् । तथाऽपि धर्माय कृतप्रयत्नाः कथं न पूज्या विदुषां मुनीन्द्राः ? ॥ १ ॥" अत एनं परमोपकारिणमादरेणाराधयामि । यत एवमागमः—" जहा हि यग्गी जलणं न मंसे नाणाहुई मंतपयाभिसित्तं । एवायरियं उवचिट्ठएज्जा अणंतनाणोवगओवि सन्तो ॥ १ ॥ जस्संतिए धम्मपयाइँ सिक्खे तस्संतिए वेणइयं पउंजे । सक्कारए सिरसा पंजलीओ कायग्गिराहो मणसावि निच्चं ॥ २ ॥" एवमागमबाहुमानान्निजगुरुं सम्यगाराधयन्ति । इति गाथार्थः ॥ १३६ ॥

अन्यच्च गुरुत्यागकारी निश्चितं गुरोरवज्ञां विधत्ते, ततश्चानर्थमागमस्मारणेन दर्शयन्नाह—

एयं अवमन्नंतो वुत्तो सुत्तंमि पावसमणोत्ति । महमोहबंधगोवि य खिंसतो अपडितप्पंतो ॥ १३७ ॥

'एनं' प्रस्तुतं गुरुं 'अवमन्यमानः' हीलयन् साधुरिति गम्यते, 'उक्तः' भणितः 'सूत्रे' सिद्धान्ते 'पापश्रमणः' कुत्सितयतिः 'इतिः' उपप्रदर्शने । तच्चेदं सूत्रम्—"आयरियउवज्झाएहि सुत्तं विणयं च गाहिए । ते चेव खिंसइ बाले पावसमणेत्ति वुच्चइ ॥ १ ॥ आयरियउवज्झायाणं सम्मं नो पडितप्पइ । अप्पडिपूयए थद्धे पावसमणेत्ति वुच्चइ ॥ २ ॥ तथा 'महामोहबन्धकः' प्रकृष्टमिथ्यात्वोपार्जकश्च, अपिशब्दः सूत्रान्तरं संभावयति, किं कुर्वन् ? 'खिंसंतो' इति गुरोर्निन्दां कुर्वन् 'अपडितप्पंतो' इति तेषां वैयावृत्त्यादावादरमकुर्वन्निति । सूत्रान्तरं चावश्यके त्रिंशत्सु मोहनीयस्थानेषु पठ्यते—"आयरियउवज्झाए खिंसइ मंदबुद्धीए ।

तेसिमेव य नाणीणं सम्मं नो पडितप्पइ ॥ १ ॥" क्रियापदं च पर्यन्ते "महामोहं पकुव्वइ" इति । तओ भणितम् । इति गाथार्थः ॥ १३७ ॥

आह गुरोः सामर्थ्याभावे यदि शिष्योऽधिकतरं तपः करोति तत्किं युक्तमाहोस्विदयुक्तं ? गुरोर्लाघवहेतुत्वात्, इत्यत्रोच्यते, गुरुसन्निधौ युक्तमेव, गुरोर्गौरवहेतुत्वात् । तथा हि सदाचारे चारिणि शिष्ये भवत्येव गुरोः साधुवादः, पुत्रे पितुरिव । किन्तु—

सविसेसंपि जयंतो तेसिमवन्नं विवज्जए सम्मं । तो दंसणसोहीओ सुद्धं चरणं लहइ साहू ॥ १३८ ॥

'सविशेषं' शोभनतरं, अपिशब्दात् समानमपि। किं मत्तोऽप्येषोऽधिकं करोतीति भावनया 'यतमानः' सदनुष्ठानोद्योगवान् 'तेषां' गुरूणां 'अवज्ञां' अभ्युत्थानाद्यकरणरूपां 'वर्जयति' न करोति 'सम्यक्' शुद्धपरिणामो भावसाधुरिति प्रकृतत्वात् । ततश्च दर्शनशुद्धेर्हेतोः 'शुद्धं' अकलङ्कं 'चरणं' चारित्रं 'लभते' प्राप्नोति साधुः, भावमुनिरिति । अयमत्र भावार्थः—सम्यक्त्वं ज्ञानचरणयोः कारणम् । यत एवमागमः—"नादंसणस्स नाणं नाणेण विणा न हुंति चरणगुणा । अगुणस्स नत्थि मोक्खो नत्थि अमुक्खस्स निव्वाणं ॥ १ ॥" तच्च गुरुबहुमानिन एव भवति, अतो दुष्करकारकोऽपि तस्मिन्नवज्ञां न विदध्यात्, तदाज्ञाकारी च भूयात् । यत उक्तम्—"छट्ठट्ठमदसमदुवालसेहिं मासद्धमासखमणेहिं । अकरेंतो गुरुवयणं अणंतसंसारिओ होइ ॥१॥" इति गाथार्थः ॥१३८॥

अथ साधुधर्मलिङ्गनिगमनं, तत्फलं चाभिधित्सुराह—

इय सत्तलक्खणधरो होइ चरित्ती तओ य नियमेण । कल्लाणपरंपरलाभजोगओ लहइ सिवसोक्खं ॥१३९॥

'इतिः' उपप्रदर्शने। पूर्वोपदर्शितसप्तसंख्यलक्षणधरो भवति 'चारित्री' भावसाधुः। 'तओ' इति स कः? चशब्दोऽवधारणे। स एव, नान्यः कल्याणपरंपरा सुदेवत्वसुमनुजत्वादिरूपा, तस्या लाभः प्राप्तिः, तद्योगात्तत्संबन्धत्वात् 'लभते' अवाप्नोति 'शिवसौख्यं' सिद्धिशर्म। इति गाथार्थः॥ १३९॥

उक्तं श्रावकसाधुसंबन्धभेदाद्द्विधा धर्मरत्नम्, इदानीं कः कीदृगिदं कर्त्तुं शक्नोति? इत्येतदाह—

दुविहंपि धम्मरयणं तरइ नरो घेत्तुमविगलं सो उ। जस्सेगवीसगुणरयणसंपया सुत्थिया अत्थि॥१४०॥

'द्विविधं' द्विप्रकारं, न पुनरेकतरमेवेत्यपेरर्थः। 'तरति' इत्यनेकार्थत्वाद्धातूनां शक्नोति 'नरः' इति जातिनिर्देशान्नरजातीयो जन्तुः, न पुनः पुमानेवेति, 'ग्रहीतुं' उपादातुं अविकलं (संपूर्णं) स एव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्। यः कथंभूतः? इत्याह—यस्याप्येकविंशतिगुणरत्नसंपदादिप्रतिपादिता विशेषणविभूतिः 'सुस्थिता' कुबोधाद्यदूषितत्वान्निरुपद्रवा 'अस्ति' विद्यत इति। ननु पूर्वमुक्तमेवैकविंशतिगुणसमृद्धो योग्यो धर्मरत्नस्येति, तत्किं पुनरिदमुच्यते? सत्यं, पूर्वं योग्यतामात्रमुक्तं, यथा बालत्वेऽपि वर्त्तमानो राजपुत्रो राज्यार्ह उच्यते, संप्रति करणशक्तिरप्यस्याभिधीयते—यथा प्रौढीभूतो राजपुत्रः कर्तुं शक्नोत्येतावद्राज्यम्। इति गाथार्थः॥ १४०॥

एवं च स्थिते विशेषतः पूर्वाचार्याणां श्लाघामाह—

ता सुट्ठु इमं भणियं पुव्वायरिएहिं परहियरएहिं। इगवीसगुणोवेओ जोगो सइ धम्मरयणस्स॥१४१॥

यत एभिर्गुणैर्युक्तो धर्मं कर्त्तुं शक्नोति। ततः 'सुष्ठु' शोभनमिदं 'भणितं' उक्तं 'पूर्वाचार्यैः' अतीतसूरिभिः 'परहितरतैः'

अन्यजनोपकारकरणलम्पटैः। किं तत्? इत्याह—एकविंशतिभिर्गुणैरुपेतो युक्तो 'योग्यः' उचितः 'सकृत्' सदा 'धर्मरत्नस्य' उक्तस्वरूपस्य। इति गाथार्थः ॥ १४१ ॥

अथ प्रकृतप्रकरणार्थमनुवदन्नुपसंहारगाथायुग्ममाह—

[1]धम्मरयणोच्चियाणं देसचरित्तीण तह चरित्तीणं। लिंगाइं जाइं समए भणियाइं मुणियतत्तेहिं ॥१४२॥
तेसिं इमो भावत्थो नियमइविभवाणुसारओ भणिओ। सपराणुग्गहहेउं समासओ संतिसूरीहिं ॥१४३॥

[2]'धर्मरत्नोचितानां' उक्तस्वरूपाणां 'देशचरित्रिणां' (देश)विरतानां, तथा 'चरित्रिणां' सर्वविरतानां 'लिङ्गानि' चिह्नानि यानि 'समये' सिद्धान्ते 'भणितानि' अभिहितानि 'मुनिततत्त्वैः' अवबुद्धसिद्धान्तसद्भावैः। तेषां 'अयं' उक्तस्वरूपो 'भावार्थः' तात्पर्यं 'निजमतिविभवानुसारतः' स्वबुद्धिसंपदानुरूपं 'भणितः' सिद्धान्ताम्भोधेः पारस्य लब्धुमशक्यत्वात् यावदेवावबुद्धं तावदेव भणितमिति भावः। किमर्थं पुनरियान् प्रयासः कृतः? इत्याह—स्वपरयोरनुग्रह उपकारः, स एव हेतुः कारणं यस्य भणनस्य तत् 'स्वपरानुग्रहहेतु'। सोऽप्यागमादेव भविष्यतीति चेन्न, तत्रागमे कोऽप्यर्थः क्वापि भणितः, तमल्पायुषोऽल्पमेधसश्चैदंयुगीना नावगन्तुमीशा इति समासतोऽल्पग्रन्थेन भणितः। कैः? इत्याह—शान्तिप्रधानैर्माध्यस्थ्यसुस्थचेतोभिः सूरिभिराचार्यैः। इति गाथायुग्मार्थः ॥ १४२ ॥ १४३ ॥

अथ शिष्याणामर्थित्वोत्पादनायोक्तशास्त्रार्थपरिज्ञानस्य फलमुपदर्शयन्नाह—

---

१ "धम्मरयणत्थियाणं देसविरत्तोण" इत्यपि। २ "धर्मरत्नार्थिनां" इत्यपि ॥

जो परिभावइ एयं सम्मं सिद्धंतगब्भजुत्तीहिं । सो मुत्तिमग्गलग्गो कुग्गहगत्तेसु न हु पडइ ॥ १४४ ॥

'यः' कश्चिल्लघुकर्मा 'परिभावयति' सम्यगालोचयति 'एनं' पूर्वोक्तं धर्मलिङ्गभावार्थं 'सम्यग्' मध्यस्थभावेन सिद्धान्तगर्भाभिरागमसाराभिर्युक्तिभिरुपपत्तिभिः 'सः' प्राणी मुक्तिमार्गे निर्वाणनगराध्वनि लग्नो गन्तुं प्रवृत्तः कुग्रहा दुष्षमाभाविनो मतिमोहविशेषास्त एव गर्त्ता अवटा गतिविघातहेतुत्वादनर्थजनकत्वाच्च; तेषु नैव पतति । हुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् । अत एव सुखेन सन्मार्गेण गच्छति । इति गाथार्थः ॥ १४४ ॥

उक्तं प्रकरणार्थपरिभावनस्यानन्तरफलं, अधुना परंपरफलमाह—

इय धम्मरयणपगरणमणुदियहं जे मणंमि भावेंति । ते गलियकलिलपंका नेव्वाणसुहाइं पावेंति ॥१४५॥

'इय' शब्द इतिशब्दार्थे प्राकृते दृश्यते । इत्यनन्तरोक्तं धर्मरत्नमुक्तान्वर्थम्, तत्प्रतिपादकप्रकरणं शास्त्रविशेषो धर्मरत्नप्रकरणं 'अनुदिवसं' प्रतिदिनं, उपलक्षणत्वात् प्रतिसन्ध्यं प्रतिप्रहरमित्यपि द्रष्टव्यम् । 'ये' केचिदासन्नमुक्तिगमा 'मनसि' हृदये 'भावयन्ति' विवेकसारं चिन्तयन्ति 'ते' शुभशुभतराध्यवसायभाजो, गलितोऽपेतः कलिलपङ्कः पातकमलोत्करो येभ्यस्ते तथाविधाः 'निर्वाणसुखानि' अपवर्गशर्माणि 'प्राप्नुवन्ति' लभन्ते । कीदृशानि पुनस्तानि ? इति चेदुच्यते—"नवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं नवि य सव्वदेवाणं । जे सिद्धाणं सोक्खं अव्वाबाहं उवगयाणं ॥ १ ॥ जह नाम कोइ मेच्छो नगरगुणे बहुविहेवि जाणंतो । न चएइ परिकहेउं उवमाए तहिं असंतीए ॥ २ ॥ इय सिद्धाणं सोक्खं अणोवमं नत्थि तस्स ओवम्मं । किंचि विसेसेणेत्तो सारिक्खमिणं सुणह वोच्छं ॥३॥" तच्च सादृश्यमिदम्—"वेणुवीणामृदङ्गादिनादयुक्तेन हारिणा । श्लाघ्यस्मरकथाबद्धगीतेन स्तिमितः

सदा ॥ १ ॥ कुट्टिमादौ विचित्राणि दृष्ट्वा रूपाण्यनुत्सुकः । लोचनानन्ददायीनि लीलावन्ति स्वकानि हि ॥ २ ॥ चन्दनागुरुकर्पूर-धूपगन्धान्वितस्ततः । पुष्पवासादिगन्धांश्च व्यक्तमाघ्राय निस्पृहः ॥ ३ ॥ नानारससमायुक्तं भुक्त्वाऽन्नमिह मात्रया । पीत्वोदकं च तृप्तात्मा स्वादयन्स्वादिमं शुभम् ॥ ४ ॥ मृदुतूलीसमाक्रान्तदिव्यपर्यङ्कसंस्थितः । सहसाम्भोदसंशब्दश्रुतेर्भयघनं भृशम् ॥ ५ ॥ इष्टभार्यापरिष्वक्तस्तद्रतान्तेऽथवा नरः । सर्वेन्द्रियार्थसंप्राप्त्या सर्वाबाधानिवृत्तिजम् ॥ ६ ॥ यद्वेदयति शं ह्येवं प्रशान्तेनान्तरात्मना । मुक्तात्मनस्ततोऽनन्तं सुखमाहुर्मनीषिणः ॥ ७ ॥ " इति संभाव्यते । एवमागमार्थपरिभावनपराणां संवेगातिरेकात्कालसंहननतथा-भव्यत्वादिसामग्रीवशात्पारंपर्येणापवर्गप्राप्तिः । इति गाथार्थः ॥ १४५ ॥

॥ इति स्वोपज्ञवृत्तिसहितं धर्मरत्नप्रकरणं समाप्तम् ॥

॥ अथ प्रशस्तिः ॥

प्रकरणमिदं गम्भीरार्थं महाश्रुतसागरादुपकृतिकृते सल्लोकानां समुद्धृतमादरात् । न जडमतिभिर्वोढुं शक्यं यतो विवृतिं विना, तदिति सुगमा स्वल्पा वृत्तिर्मया परिचिन्तिता ॥ १ ॥ एदंयुगीनैर्गदितं न यस्मात्, प्रत्येति लोको वितथाभिशङ्की । सिद्धान्तसूत्राणि यतो बहूनि, संप्रत्ययार्थं किल मीलितानि ॥ २ ॥ ततोऽपराधोऽस्ति महान् ममैष, क्षन्तव्य एवागमतत्त्वविद्भिः । दानातिभूरिव्यसना हि पुत्राः, सुरक्षितं तातधनं व्ययन्ति ॥ ३ ॥ यदिह समयबाह्यं शब्दशास्त्रप्रतीपं, रचितममलबोधैः शोधनीयं तदुच्चैः । अतिगहनवनान्ते भ्राम्यतो मन्ददृष्टेः, प्रभवति मतिमोहः कस्य नैवैककस्य ॥ ४ ॥ यदर्जितं मया पुण्यं ग्रथ्नता शास्त्रमीदृशम् । पुण्यपापविनिर्मुक्तस्तेन स्यामचिरादहम् ॥ ५ ॥ नमः श्रीवर्द्धमानाय सर्वशास्त्रार्थभाषिणे । वर्त्तमानस्य तीर्थस्य नायकाय महात्मने ॥ ६ ॥ छ ॥ मङ्गलं महाश्रीः ॥ छ ॥ शुभं भवतु ॥ छ ॥ लेखकपाठकयोः ॥ छ ॥

---

१ इतः परम्—"इति सिद्धान्तसंग्रहभूषा भव्यजनहितानां धर्मरत्नवृत्तिः समाप्ता ॥ छ ॥ चन्द्रकुलाम्बरविदु(धु)भिः परोपकारैकरसिकचेतोभिः । श्रीशान्तिसूरिभिरियं बुधप्रिया विरचिता वृत्तिः ॥" १ इत्येतादृश एव पाठस्तालपत्रपुस्तके×एतादृशं चिह्नं कृत्वा पत्रान्ते केनापि लिखितो दृश्यते, परमयं पाठो ग्रन्थकारकृतोऽन्यकृतो वेति संदेहमावहति मानसं मे ॥

समाप्तमिदं स्वोपज्ञवृत्तिसमेतं धर्मरत्नप्रकरणम्